

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Ühiskonnateaduste instituut
Sotsioloogia õppekava

Anet Mürsoo

**Kui vajalikuks peavad ajateenijad ajateenistust? Mõjutegurid ja
hinnangu muutus teenistuse jooksul**

Magistritöö

Juhendaja: Kairi Kasearu, PhD

Tartu 2018

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Anet Mürsoo, 24.05.2018.

Abstract

How important is compulsory military service in the opinion of conscripts? Influencers and change of ratings during the service

This master thesis consists of cover article and article which will be published in journal Sõjateadlane in June 2018. The aim of this study is to find out what conscripts think about compulsory military service and if their attitude changes during the military service - if so then what are the possible influencers. In the theoretical part of this study there is described what are the relations between values and attitudes and how they are connected to ratings and human behaviour. In addition, it is also described how changeable the attitudes (and through that also the ratings) can be and what might affect it. Furthermore there is a summary from previous studies about the attitudes of Estonians towards compulsory military service. Quantitative research method is used in the analysis part of this article. Two main questions were analysed: “How important in your opinion is conscription for the security of Estonia?” and “How important in your opinion is conscription for your personal development?”. For the analysis of attitude change a total identifier was used in the base of those two questions.

The results show that conscripts attitudes towards the importance of military service can change during their service. Approximately among one third of the soldiers who entered compulsory military service in year 2016 the attitudes about the importance of the conscription changed during the service. There is no certain propensity in which direction the attitudes changed. It is remarkable that during the analysis it was impossible to distinguish any social groups whose attitudes about military service would change more likely. One of the results was that compared to conscripts whose mother tongue is Russian, Estonian native speakers are more likely to think that military service is necessary throughout their whole time there. It can also be pointed out that the attitude of those, who entered the conscription voluntary, changes only somewhat. It means that also after Soldier’s basic course (SBC) they think that conscription is important for their personal development or for the national security.

The results also show that the change of attitudes towards the importance of compulsory military service is better explained through defence-themed attitudes that the soldiers had developed after completing the SBC. The main tendency is – the more positive attitude conscripts have towards defence themed attitudes (importance of foreign missions and the

level of skills that in case of an aggression it is possible to protect Estonia), the more likely it is that the soldiers do not find compulsory military service to be unnecessary. Important influencers are also the facts if people came to the military service with a positive attitude and if they would also come if it would not be mandatory. With a positive attitude there exists a better attitude towards the importance of compulsory military service.

Keywords: importance of compulsory military service, compulsory military service, attitudes, ratings, attitude change

Sisukord

Sissejuhatus	6
1. Väärtused, hoiakud ja hinnangud ning ajateenistus Eestis.....	8
1.1. Väärtused ja hoiakud ning nende põhjal kujunevad hinnangud.....	8
1.2. Ajateenistus Eestis.....	10
1.4. Uurimisküsimused.....	10
2. Andmed ja metoodika	14
2.1. Andmed ja andmekogumise käik	14
2.2. Töö autori roll uurimisprotsessis.....	14
2.3. Uurimuse eetilised aspektid	15
2.4. Analüüsi valim	15
2.5. Analüüsimeetodi ja –protsessi kirjeldus.....	16
3. Peamised empiirilised tulemused ja järeldused.....	18
3.1. Hinnangud ajateenistuse vajalikkusele teenistuse alguses ja pärast SBK läbimist ning nende mõjutegurid.....	18
3.5. Ajateenistuse vajalikkuse hinnangu muutlikkus ning selle mõjutegurid	20
Kokkuvõte	23
Kasutatud kirjanduse loetelu	24
Artikkel.....	28

Sissejuhatus

Eesti Vabariigis on kodanikud kohustatud põhiseaduse paragrahvi 124 järgi osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras. EV kaitseväeteenistuse seaduse paragrahvi 2 lõike 3 järgi on kaitseväekohuslaseks 17-27-aastane meessoost isik kuni aja- või asendusteenistusse astumiseni või aja- ja asendusteenistusest vabastamiseni. Samuti on teada, et üldine elanikkonna hoiak on ajateenistust pooldav (Kivirähk, 2017: 42) ning ka suurem osa ajateenijatest peavad ajateenistust vajalikuks (Kasearu, 2017). Eestis pole seni aga varem uuritud, millised tegurid neid hinnanguid mõjutavad. Ka on varasemast teada, et ajateenijate hoiakud on võimelised teenistuse jooksul muutuma (Prants, 2013), kuid pole uuritud, mis tegurid mõjutavad ajateenijaid oma hinnanguid, ehk seeläbi oma hoiakuid, muutma. Ajateenistus mängib suurt rolli Eesti julgeolekupoliitikas (Eesti julgeolekupoliitika alused, 2010), mistõttu on väga oluline mõista ja tunda lähemalt kaitseväe kõige olulisemat vara – inimest (Allik ja Talves, 2016).

Töö eesmärgiks on saada teada, kuivõrd vajalikuks peavad ajateenijad ajateenistust teenistuse algusel ning pärast sõduri baaskursust (edaspidi SBK) ning mis tegurid neid hinnanguid mõjutavad. Lisaks sellele on käesoleva töö eesmärgiks välja selgitada, kas ja kui, siis kuivõrd muutuvad hinnangud ajateenistuse vajalikkusele teenistuse jooksul ning mis tegurid võimalike muutuste põhjustajateks võivad olla. Käesolev magistritöö koosneb teadusartiklist ning seda raamistavast katustekstist. Nii katustekst kui ka artikkel koosnevad teooriaosast, metoodikaosast ja analüüsist ning artiklis on lisaks ka arutelu. Katustekstist leiab teooria, andmete kohta käiva osa ning laiendatud metoodikaosa. Magistritöös uuritav teema kuulub militaarsotsioloogia alla. Militaarsotsioloogia on osa sotsiaalteadustest, mis uurib tsiviili ja militaari vahelisi suhteid, erinevaid militaarelu puudutavaid küsimusi, militaarseid elukutseid ja organisatsioone ning sõja- ja konfliktiteemasid (Collmer, 2010).

Teadusartikkel pealkirjaga “Kui vajalikuks peavad ajateenijad ajateenistust? Mõjutegurid ja hinnangu muutus teenistuse jooksul”, mis on koostatud Anet Määrsoo poolt Kairi Kasearu juhendamisel, avaldatakse juunis 2018 teadusajakirjas Sõjateadlane. Teadusajakiri Sõjateadlane on Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste publikatsioon, mis on rahvusvahelise

leviku ja toimetusega ning eelretsenseeritav (Publikatsioonid, 2018). Kusjuures Sõjateadlane on hetkel ainus Eesti Vabariigis ilmuv teadusajakiri, mis käsitleb sõjandusküsimusi (Publikatsioonid, 2018).

1. Väärtused, hoiakud ja hinnangud ning ajateenistus Eestis

1.1. Väärtused ja hoiakud ning nende põhjal kujunevad hinnangud

Käesolevas töös käsitletakse indiviiditasandi väärtusi, mis vormivad suhtumist ehk indiviidide hoiakuid, mis omakorda kujutavad endast hinnangulisi seisukohti. Väärtuseid on käsitletud antud töös kui isiklikest soovitud lõppeesmärkidest tulenevaid üldistatud uskumusi, mis juhivad inimese käitumist ja hinnanguid (Schwartz, 1992) ning mis järjestatakse isikliku tähtsuse järgi (Schwartz, 1992; Rokeach, 1973). Samuti arvestatakse käesolevas töös, et väärtused kujunevad välja sotsialiseerumise, isiklike kogemuste, indiviidi vajaduste ja iseloomuomaduste tulemusena (Calogero, Bardi, Sutton, 2009; Roccas, Sagiv, Schwartz, Knafo, 2002; Rokeach, 1973; Schwartz, 1992). Lisaks sellele on antud töös käsitletud väärtusi kui indiviidide hoiakute, arusaamade, eesmärkide ja käitumise juhtijate ning kujundajatena (Maio, 2010; Bardi, Calogero ja Mullen 2008).

Hoiakuid on käesolevas töös defineeritud kui indiviidide tunnetuslikke representatsioone, millega antakse nähtustele positiivne või negatiivne hinnang (Eagly ja Chaiken, 1993), ehk hoiakud on operatsionaliseeritud hinnangute kaudu (Roberts, 2010: 196). Lisaks sellele sõltuvad hoiakud situatsioonist ning on suunatud kas mingile kindlale või abstraktsele objektile (Bergman, 1998: 82). Oluline on indiviidide hoiakuid uurida just seetõttu, et need mõjutavad inimese käitumist (Ajzen, 1991), mistõttu on võimalik suunata inimese käitumist läbi hoiakute. Kaitseväe seisukohalt on näiteks oluline, et kujundataks positiivset kaitsetahte hoiakut, mis lõpuks tagaks selle, et kaitsetegevusse panustaks suurem hulk indiviide (Narusk, 2010). Antud töö praktiline sisend Kaitseväe jaoks on teave selle kohta, mis tegurid mõjutavad ajateenijaid andma ajateenistuse vajalikkusele positiivset hinnangut. Tänu sellele teadmisele saab teadlikult suunata ajateenijate hoiakuid ning seeläbi saavutada ka positiivsemat kuvandit ajateenistusele.

Samuti on käesolevas uurimuses lähtutud sellest, et indiviidide väärtused ehk seeläbi ka hoiakud on võimelised muutuma. Antud töös on lähtutud teoreetilistest seisukohtadest, et väärtushinnangud võivad muutuda, kui inimese elus toimub mingi üleminek või suur muutus

(Bardi ja Goodwin, 2011; Maio, 2010) ning et väärtused muutuvad vastavalt sellele, mis sobitub paremini uute elusituatsioonidega (Bardi ja Goodwin, 2011). Samuti on käesolevas töös lähtutud sellest, et väärtuste muutumise juures omavad tähtsust ka indiviidi vanusega seotud muutused elukaarel ning roll, mida ta parasjagu ühiskonnas kannab (Schwartz, 2005). Lähtutud on ka sellest, et mida rohkem aspekte inimese elus muutub, seda altimad on väärtused muutustele (Bardi jt, 2014).

Uurimistöös on lähtutud sellest, et ajateenija hoiakuid võivad mõjutada ühiskonna üldised arusaamad ning see, mis müüdid ajateenistuse kohta ühiskonnas levivad (Leander, 2004). Näiteks on varasematest uuringutest teada, et avalik arvamus on Eestis ajateenistust pooldav (Kivirähk, 2017: 42), mille alusel võib eeldada, et ka ajateenijad on ajateenistuse suhtes pigem pooldaval seisukohal. Lisaks sellele on käesolevas töös arvestatud, et ajateenija hoiakuid kujundab ka sõjaliselt korraldatud organisatsioon ise (Patterson ja Phipps, 2002), mistõttu on analüüsi võetud sõltumatute teguritena erinevad kaitsealased hoiakud. Ajateenijaid on antud uurimuses võetud kui ühte sotsiaalset gruppi ning uurimuses on tuginetud teoreetilisele seisukohale, et grupina ühes ja samas uues situatsioonis olemine muudab grupi liikmed vastuvõtlikumaks teineteise ideedele (Bruggeman, 2018). Samuti on arvesse võetud seda, et sotsiaalse grupi puhul on oluliseks märksõnaks sotsiaalne sidusus, mida soodustavad usaldus, solidaarsus ja jagatud väärtused (Breidahl, Holtug, Kongshøj, 2018). Eelnevast lähtutuna on käesoleva töö analüüsi võetud sõltumatu tunnuseks üldistatud usalduse tunnus – mida see aga tähendab? Usaldust defineeritakse kui uskumust, et teised seisavad meie huvide eest kui võimalik ning ei tee meile teadlikult kahju, kui seda on võimalik vältida (Newton, 2007: 343). Newtoni (2007: 344) sõnul on oluline eristada sotsiaalset ja poliitilist usaldust. Sotsiaalne usaldus on usaldus, mida omatakse teiste inimeste suhtes (ingl k *trust in people*) ning poliitiline usaldus on kindlustunne, mida omatakse erinevate poliitiliste institutsioonide suhtes (ingl k *confidence in institutions*) (Newton, 2007: 344). Samuti on oluline teha vahet spetsiifilisel ja lähedasel sotsiaalsel usaldusel, mida omatakse personaalselt tuttavate inimeste vastu, ning üldistatud ehk abstraktsel usaldusel (Newton, 2007: 344), mida omatakse enda jaoks võõraste inimeste suhtes (Newton, 2007: 344; Stolle, 2002: 403). Üldistatud usaldus ei ole situatsioonipõhine, on suunatud kogu ühiskonna kohta, mitte mingi kindla inimrühma kohta (Stolle, 2002) ning näitab kuivõrd usaldatakse inimesi selle põhjal, et teatakse, kuidas ühiskond töötab (Newton, 2007: 344-

345). Üldistatud usalduse teooriad on olulised, et mõista tänapäevaste ühiskondade stabiilsust ning sotsiaalset integratsiooni (Newton, 2007: 345).

1.2. Ajateenistus Eestis

Ajateenistus on oluline Eesti riigile julgeolekupoliitilistel põhjustel. Eesti julgeolekupoliitika eesmärgiks on kindlustada seda, et Eesti riik oleks sõltumatu ning iseseisev, kindlustada Eesti riigi territoriaalset terviklikkust, rahva turvalisust ning põhiseaduslikku korda (Eesti julgeolekupoliitika..., 2010: 4). Eesti julgeolekupoliitika aluste (2010) järgi on Eesti kaitsepoliitika üheks oluliseks punktiks sõjaline kaitse, mis põhineb esmasel iseseisval kaitsevõimel ning NATO kollektiivkaitsel, millega tagab Eesti sõjalise kaitse ning usutava heidutuse. Eesti enda sõjaline kaitsevõime on osa NATO kollektiivkaitsesest ning NATO on üheks osaks julgeoleku tagamisel Eestis (Eesti julgeolekupoliitika..., 2010: 4). Eesti kaitseväge komplekteeritakse elukutselistest ning reservkaitseväelastest ja et ajateenistuse tähtsus seisnebki selles, et säiliks uute reservüksuste lisandumine ning, et ajateenistus toimib värbamisväljana kaadrikaitseväelaste leidmisel (Eesti julgeolekupoliitika..., 2010).

Eelnevast lähtudes on selge, et ajateenistus on Eesti riigi jaoks oluline, mistõttu on ta ka Eesti Vabariigis kohustuslikus korras, mille sätestab ära nii põhiseaduse § 124 kui ka EV Kaitseväeteenistuse seaduse § 2. Ajateenistus on kohustuslik 17-27-aastastele (k.a) meessoost isikutele ning naissoost isikutele on ajateenistus vabatahtlik (EV Kaitseväeteenistuse seadus § 2, § 5). Kaitseväeteenistuse läbimise eesmärgiks, on sõjalise väljaõppe saamine ning ajateenistuses olevat isikut nimetatakse ajateenijaks (EV Kaitseväeteenistuse seadus § 5). Ajateenistus on kohustuslik siis, kui omatakse vähemalt kuue klassi haridust, vastatakse tervisenõuetele (selle üle otsustab arstlik komisjon), kui ei ole kehtivat ajapikendust, ei ole vabastatud ajateenistusse kutsumisest ning kui ei ole põhjust ajateenistusse kutsumata jätmiseks (Ajateenistusse asumisest, 2017). Ajateenistus võib olla kas 11-kuuline (ajateenistusega alustatakse jaanuaris või juulis) või 8-kuuline (ajateenistusega alustatakse oktoobris) (Väljaõppetsükl, 2016).

1.4. Uurimisküsimused

Uurimuse eesmärgiks on välja selgitada kuivõrd vajalikuks peavad ajateenijad ajateenistust teenistuse alguses ning pärast SBK läbimist ning mis tegurid neid hinnanguid mõjutavad. Samuti on antud töö eesmärgiks teada saada, kas hinnangud ajateenistuse vajalikkusele

muutuvad teenistuse jooksul ning mis tegurid võimalike muutuste põhjustajateks võivad olla. Eelnevast lähtutuna on püstitatud neli uurimisküsimust:

1. Mida arvavad ajateenistuse vajalikkusest ajateenijad teenistuse alguses ja pärast SBK läbimist?

Varasemalt läbi viidud uuringutest on teada, et üldine avalik arvamus on Eestis ajateenistust pooldav (Kivirähk, 2017: 42). Samuti peavad suurem osa kutsealustest ning ajateenistuse läbinutest ajateenistust vajalikuks (Turu-uuringute AS, 2016: 11). Selgunud on, et ka ajateenijad peavad ajateenistust vajalikuks ja seda nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK läbimist (Kasearu, 2017: 60). Varasemalt ei ole aga nii täpselt uuritud, mis aspektide seisukohalt ajateenistust vajalikuks peetakse – kas nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt või ainult riigi julgeoleku või isikliku arengu või mitte kummagi seisukohalt. Samuti on oluline uurida hinnanguid ajateenistuse vajalikkusele teenistuse alguses ja pärast SBK läbimist selleks, et saada teada, kuivõrd, kas üldse ning kui, siis mis suunas ajateenijad oma hoiakuid teenistuse jooksul muudavad.

2. Kuivõrd on hinnang ajateenistuse vajalikkusele mõjutatud sotsiaaldemograafilistest ja kuivõrd hoiakulistest teguritest?

Tuginedes artiklis käsitletud teoreetilistele seisukohtadele, saab kokkuvõtlikult tuua esile, et ajateenijate hoiakuid võivad mõjutada üldine ühiskonna hoiak ajateenistusele ning ühiskonnas levivad müüdid ajateenistuse kohta (Leander, 2004). Samuti võivad ajateenijate hoiakuid mõjutada teiste grupiliikmete ideed ja arvamused (Bruggeman, 2017) ning sõjaliselt korraldatud organisatsioon ise (Patterson ja Phipps, 2002). Üldistatult saab öelda, et ajateenija hoiakuid võivad mõjutada nii ümbritsev keskkond (teised rühmaliikmed, sõjaline organisatsioon) kui ka kaudne keskkond (ühiskond), ehk mõjutegurid võivad olla erinevad.

Varasemalt läbi viidud uuringust on teada, et ajateenijate hinnangud teenistuse vajalikkusele erinevad sotsiaaldemograafilises lõikes (Kasearu, 2017: 65-66). Sama on teada ka Eesti elanikkonna seas läbi viidud uuringust (Kivirähk, 2017: 42). Samas ei ole varasemalt süviti (läbi põhjusanalüüsi) uuritud, millised tegurid omavad mõju ajateenistusele antavatele hinnangutele ning kui suur see mõju on. Uurimuse mitmekesistamiseks on analüüsi kaasatud lisaks sotsiaaldemograafilistele teguritele ka erinevad hoiakulised tegurid, tänu millele on

võimalik teada saada kuivõrd on hinnang ajateenistuse vajalikkusele mõjutatud sotsiaaldemograafilistest ning kuivõrd hoiakulistest teguritest. Samuti on võimalik läbi põhjusanalüüsi ning sinna kaasatavatele hoiakulistele teguritele teada saada, milline on ajateenistuse vajalikkuse kohta käivate hoiakute ning teiste kaitsealaste hoiakute omavaheline seos, sest seda ei ole varasemalt antud kontekstis uuritud.

3. Kuivõrd ja kas üldse muutuvad hinnangud ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul?

Teooria osast selgus, et indiviidi väärtushinnangud on võimelised muutuma (Bardi ja Goodwin, 2011; Bardi jt, 2014; Maio, 2010; Schwartz, 2005) ning seda eriti juhul, kui inimese elus toimub mõni suur pööre (Bardi ja Goodwin, 2011; Bardi jt, 2014; Maio, 2010) või kui kujuneb ümber indiviidi vanusega seotud roll, mida ta ühiskonnas kannab (Schwartz, 2005). Indiviidi väärtushinnangud on võimelised sotsialiseeruma (Bardi jt, 2014). Eelnevast järeldatuna võib eeldada, et ajateenijate hinnangud võivad teenistuse jooksul muutuda.

Eelnevatest uuringutest on teada, et ajateenijate hoiakud muutuvad teenistuse jooksul (Prants, 2013) ning seda ka ajateenistuse vajalikkusele antud hinnangute osas (Kasearu, 2017: 64-65). Samuti on varasemast uuringust teada, et hinnang ajateenistuse vajalikkusele erineb kutsealuste ning ajateenistuse läbinute seas (Turu-uuringute AS, 2016: 11), mis annab samuti põhjust eelduseks, et hinnangud võivad teenistuse jooksul muutuda. Kui eelnevalt läbi viidud uuringud on pigem kirjeldavad, siis antud töö analüüsis uuritakse aga dünaamikat ning seoseid erinevate tegurite vahel.

4. Mis tegurid mõjutavad ajateenistuse vajalikkusele antud hinnangute võimalikke muutusi?

On teada, et vanus, haridustase ning see, kas ajateenija asus teenistusse kutse või omaalgatusliku avalduse alusel, ei oma tähtsust selles, kas ajateenija muudab oma hinnangut ajateenistuse vajalikkuse kohta või mitte (Kasearu, 2017: 65-69). Samuti on varasemast uuringust teada, et venekeelsetest kodudest pärit ajateenijate hinnangud ajateenistuse vajalikkusele on muutlikumad (Kasearu, 2017: 66). Teada on ka, et militaarses keskkonnas viibides mõjutas indiviide oma väärtuseid muutma indiviidi isikuomadused, minimaalselt varasem kogemus missioonidel osalemisel ning haridus (Sundberg, 2016: 98-99). Lisaks muule võivad mõjutada isiku hoiakuid teised grupiliikmed (Bruggeman, 2017) ja sõjaliselt

korraldatud organisatsioon, kus ajateenija viibib (Patterson ja Phipps, 2002). Kokkuvõtlikult saab väita, et oma hoiakuid muutma mõjutavaid tegureid on palju, mistõttu on käesoleva töö analüüsi võetud sõltumatute tunnustena nii sotsiaaldemograafilised kui ka hoiakulised tegurid selleks, et selgitada, mis tegurid ning kuivõrd võivad mõjutada ajateenijaid oma hoiakuid teenistuse jooksul muutma.

2. Andmed ja metoodika

2.1. Andmed ja andmekogumise käik

Käesoleva magistritöö analüüs põhineb 2016. aastal kogutud Eesti Kaitseväge inimvara kompleksuuringu (edaspidi ka kompleksuuring) pilootuuringu andmetel. Antud uuring on rahastatud läbi Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste projekti “Riigikaitsealase inimressursi kompleksuuringu käivitamine” ning Kaitseministeeriumi, Tervise Arengu Instituudi ja Tartu Ülikooli (SJKK) koostöölepingu “Kaitseväge inimfaktoriga seonduva jätkusuutlikkuse arendamine aastatel 2013-2017” raames (KVÜÕA, Tartu Ülikool, TAI, SJKK, 2018: 7). Kompleksuuringu küsimustiku on välja töötanud Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused (KVÜÕA) ja Strateegilise Jätkusuutlikkuse Kompetentsikeskus (SJKK) ning oma panuse on andnud ka Kaitseministeeriumi ja Kaitseressursside Ameti spetsialistid (Kasearu, Murakas, Talves, Trumm, Truusa, 2017: 9). Küsimustik sisaldab sotsiaaldemograafiliste tunnuste, hoiakute, õpihoiakute, tervise ja motivatsiooni plokki (Allik ja Talves, 2016: 16-19).

2016. aastal küsitleti ajateenijaid kolm korda: esimest korda teenistuse esimesel kuul, seejärel pärast SBK läbimist 4.-5. kuul ning kolmandat korda teenistuse lõpus enne reservi arvamist (Kasearu jt, 2017: 9). Küsitlemist koordineerivad KVÜÕA ning SJKK (Kasearu jt, 2017: 12). Küsitlemised toimusid väeosades, kus ajateenijatele jagati internetiühendusega tahvelarvutid, milledes täideti veebipõhine ankeet *LimeSurvey* keskkonnas (Kasearu jt, 2017: 12). Küsitlusi viisid läbi Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskonna tudengid, k.a käesoleva töö autor.

2.2. Töö autori roll uurimisprotsessis

Magistritöö teemavalik ja uurimistöö antud valdkonnas on seotud sellega, et olen olnud alates 2016. aasta juulikuust Kompleksuuringu uuringurühma liige ning osalenud arvukatel uurimisrühma koosolekutel/seminaridel. Minu rolliks on olnud ajateenijate küsitlemine väeosades - kokku olen küsitlenud 2016. aastal ajateenistust alustanute seast 68-t gruppi ajateenijaid (keskmiselt grupis 40 indiviidi) ning 2017. aastal ajateenistust alustanutest 45-t gruppi. Lisaks küsitlemisele tegelesin Kompleksuuringu 2016. aasta andmete puhastamise, kontrollimise ja korrastamisega ning koostas kaasaautorina raportid ajateenijate sotsiaaldemograafilise tausta, poliitiliste hoiakute, motivatsiooni ning õpihoiakute kohta.

Samuti kirjutasin antud andmete põhjal oma esimese eestikeelse artikli: “Kes läheb vabatahtlikult ajateenistusse: sotsiaaldemograafilised tegurid ja ootused-lootused ajateenistusele?”, mis ilmus SJKK-i artiklikogumiku sarjas (Mürsoo, 2017). Samuti esinesin antud artikli põhjal koostatud ettekandega: “Kes tuleb vabatahtlikult ajateenistusse: sotsiaaldemograafilised tegurid vs hoiakud?” SJKK-i aastakonverentsil 2017. Antud teemavaldkonnad, militaarsotsioloogia ja kaitse- ning julgeolekupoliitika, pakuvad mulle suurt huvi.

2.3. Uurimuse eetilised aspektid

Kompleksuuringul on olemas Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komitee luba nr 271/T-7 (KVÜÕA jt, 2018: 7). Kõigile ajateenijatele tutvustatakse enne küsimustikule vastamist uuringut ning neil palutakse kinnitada oma nõusolek uuringus osalemiseks (Kasearu jt, 2017: 12). Küsimustiku täitmist on ajateenijatel võimalik igal hetkel katkestada ning uuringus osalemine on vabatahtlik (Kasearu jt, 2017: 12). Igale ajateenijale on määratud uuringu raames unikaalne kood, tänu millele moodustatakse longituudsed andmed (Kasearu jt, 2017: 13). Andmeid kasutatakse analüüsimisel üldkogumina, st vastajatele tagatakse anonüümsus – andmed, mis on isikupõhised, on kodeeritud ning andmefaile ei hoita koos koodidega failidega (Allik ja Talves, 2016: 20).

2.4. Analüüsi valim

Käesoleva töö analüüsis kasutatavad andmed sisaldavad vastuseid 2016. aastal ajateenistust alustanud ajateenijate kohta, kes olid vastamise hetkel vanuses 18-28-aastat. Andmeid on kokku 2653 mees - ning 24 naisajateenija kohta. Andmed, mida antud töös kasutan, on kogutud ajateenistuse alguses (I uuringuetapp) ning pärast seda, kui ajateenijad olid läbinud SBK ehk 4.-5. teenistuskuul (II uuringuetapp). I uuringuetapil on vastuseid kokku 2677 ajateenija kohta, II uuringuetapil 2084 ajateenija kohta ning kahe etapi peale kokku on longituudseid andmeid 1908 vastanu kohta (vt lisaks artikli punkt 3). Analüüsis käsitlen ühtse valimina eel- ja põhikutset ehk neid, kes alustasid ajateenistust juulis 2016 ja on ajateenistuses kokku 11 kuud, ning neid, kes alustasid ajateenistust oktoobris 2016 ja on ajateenistuses kokku 8 kuud.

2.5. Analüüsimetodi ja –protsessi kirjeldus

Artikli analüüsi osas kasutan kvantitatiivseid meetodeid ning andmetöötluspaketti SPSS 23.0.0.0. Analüüsis võtsin kasutusele 13 tunnust, millest kahte kasutasin logistilistes regressioonianalüüsides sõltuvate tunnustena (vt tunnuste kirjeldust artikli punkt 3.1.1.) ning 11 sõltumatute tunnustena (vt tunnuste kirjeldust artikli punkt 3.1.2.). Kahe sõltuva tunnuse põhjal (ajateenistuse vajalikkuse hinnang isikliku arengu seisukohalt ning ajateenistuse vajalikkuse hinnang Eesti riigi julgeoleku seisukohalt) moodustasin analüüsi tarbeks nii I kui ka II uuringuetapi jaoks koondtunnuse (vt moodustamise kirjeldust artikli punkt 3.1.1.), mida on edaspidi nimetatud kui “ajateenistuse vajalikkus I” ja “ajateenistuse vajalikkus II”. Lisaks sellele moodustasin antud kahe tunnuse põhjal viie kategooriaga koondtunnuse “vajalikkuse muutus”, mis näitab ära vastanute tüübid – kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele püsis teenistuse jooksul stabiilsena (kategooriad “püsivalt vajalik” ja “püsivalt mittevajalik”) ning kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele teenistuse jooksul muutus (kategooriad “vajalikkus tõuseb”, “mõnevõrra pooldajad” ja “vajalikkus väheneb”; vt tunnuse moodustamist lähemalt artikli punkt 3.1.1.). Kõiki kolme moodustatud tunnust kasutasin analüüsis sõltuvate tunnustena.

Esmalt koostasid seoste iseloomu teada saamiseks kõigi kolme sõltuva tunnuse ning sõltumatute tunnuste vahel risttabelid (vt artikli lisa 1, lisatabelid 2, 3 ja 4). Gruppide vahelistest erinevustest ülevaate saamiseks kasutasin seosekordajaid Crameri V’i ning hiirruut statistikut, mille abil saab hinnata seose tugevust risttabelis (Tooding, 2015: 204). Ühe sõltumatu tunnuse – “kuivõrd usaldab inimesi üldiselt” – jaoks on kasutasin gruppide keskmiste erinevusest teada saamiseks F-statistikut.

Järgnevalt soovisin teada saada, millised tegurid mõjutavad ajateenistusele antavaid hinnanguid ajateenistuse alguses ja pärast SBK lõppu ning millised tegurid võivad prognoosida ajateenijaid oma hinnanguid muutma või oma hinnangutele kindlaks jääma. Eelnevalt kirjeldatud soovist ajendatuna kasutasin analüüsi osas multinomiaalset logistilist regressioonianalüüsi, et leida kas üldse ning kui, siis millises suunas omavad mõju sõltumatud tunnused sõltuvatele tunnustele. Multinomiaalse logistilise regressioonianalüüsi puhul peab sõltuv tunnus omama selgelt eristuvaid kategooriaid ning sõltumatud ehk seletavad tunnused võivad olla mõõdetud ükskõik mis tüüpi skaalal (Tooding, 2015: 315). Käesoleva töö

regressioonanalüüsid on kasutatud 11 sõltumatut tunnust (v.a esimese mudeli puhul kümme), nendest viis on sotsiaaldemograafilised näitajad ning kuus hoiakulised tegurid. Kokku on koostasin neli logistilist regressioonimudelit – tunnustele “ajateenistuse vajalikkus I” (hinnang ajateenistuse vajalikkusele ajateenistuse alguses) ja “ajateenistuse vajalikkus II” (hinnang ajateenistuse vajalikkusele pärast SBK läbimist) ning tunnusele “vajalikkuse muutus” koostasin regressioonimudel kaheetapiliselt. Analüüsis kasutasin sõltumatute tunnustena sotsiaaldemograafilisi tunnuseid, mida küsiti I uuringuetapis, ning hoiakulisi tunnuseid vastavalt I uuringuetapi ajateenistuse vajalikkuse regressioonanalüüsi puhul esimesest uuringuetapist ja II uuringuetapi ajateenistuse vajalikkuse regressioonanalüüsi puhul teisest uuringuetapist. “Ajateenistuse vajalikkus II” ning “vajalikkuse muutuse” regressioonanalüüsis kasutasin lisaks ühte sõltumatut tunnust, mida I uuringuetapis ei küsitud, mis aga oli sisuliselt ning statistiliselt olulise tähtsusega tegur. “Vajalikkuse muutuse” regressioonimudeli koostasin kaheetapiliselt selliselt, et esimeses mudeli osas on sõltumatute teguritena võetud vaid sotsiaaldemograafilised tegurid ning seejärel kaasasin mudelisse ka hoiakulised tegurid (koondmudel) – seda selleks, et näha kui hästi on seletatav vajalikkuse muutuse tunnus läbi sotsiaaldemograafiliste tegurite ning kui suurt mõju omavad hoiakulised tegurid. Mudelites testisin multikollineaarsust (viisin läbi standardsed diagnostilised testid – mõõtsin tolerantsi ja dispersiooni inflatsiooni kordajat ehk VIF’i), mis näitab ära selle, kui võrd tugevalt on argumenttunnused omavahel seotud (Tooding, 2015: 258). Mudelite kirjeldusvõimet näitavate teguritena kasutasin Nagelkerke kordajat ning hii-ruut statistikut.

Selle tarbeks, et kogu analüüs oleks omavahel võrreldav, ehk et kaasatud oleksid terve analüüsi vältel ühed ja samad indiviidid, moodustasin filtri, mis filtreerib andmestikust välja ainult nende respondentide vastused, kes andsid vastuse kõigile “vajalikkuse muutuse” regressioonimodelis kasutatud tunnustele (k.a prognoositav tunnus).

3. Peamised empiirilised tulemused ja järeldused

3.1. Hinnangud ajateenistuse vajalikkusele teenistuse alguses ja pärast SBK läbimist ning nende mõjutegurid

Ajateenistuse alguses leiavad 56% ajateenijatest, et ajateenistus on vajalik nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu jaoks, 13% ajateenijatest hindavad ajateenistuse vajalik olevat just Eesti riigi julgeoleku jaoks, 11% isikliku arengu jaoks ning viiendik (21%) ajateenijatest leiab, et ajateenistus ei ole kummalegi vajalik. Eelnevast lähtutuna saab väita, et suurem osa (enam kui $\frac{3}{4}$) ajateenijatest leiab, et ajateenistus on vajalik kas nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu või ühe kahest alusel (vt ka artikli joonis 1).

Pärast SBK läbimist leiavad veidi enamad kui pooled ajateenijad (52%), et ajateenistus on vajalik nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu jaoks, 15% hindab ajateenistuse vajalik olevat Eesti riigi julgeoleku jaoks, 7% isikliku arengu jaoks ning neljandik (26%), et ajateenistus ei ole kummalegi vajalik. Võrreldes ajateenistuse alguses antud hinnangutega on vähenenud 4% võrra nende ajateenijate hulk, kelle hinnangul on ajateenistus vajalik nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku julgeoleku jaoks ning vähenenud on 4% võrra ka nende ajateenijate hulk, kelle arvates on ajateenistus vajalik isikliku arengu seisukohalt. Suurenenud on 2% võrra nende ajateenijate hulk, kelle arvates on ajateenistus vajalik Eesti riigi julgeoleku seisukohalt ning 5% nende ajateenijate hulk, kelle arvates ei ole ajateenistus kummalegi vajalik. Olenemata sellest, et muutused ei ole üldpildis suured (vt ka artikli joonis 1), on erinevused gruppide vahel (ajateenistuse alguses võrdluses pärast SBK läbimist) statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 630,0$, $df = 9$, $p < 0,001$).

Alljärgnevas tabelis 1 on näha koostatud regressioonanalüüside põhitulemusi ajateenistuse alguses ja pärast SBK-d. Vasakul veerus on välja toodud need prognoositegurid, mis osutusid analüüsi käigus statistiliselt oluliseks kas ühes või mõlemas mudelis ning “+” või “-“ märgiga on välja toodud, kas nad omasid positiivset või negatiivset mõju. Lähtudes koostatud logistilistest regressioonanalüüsides sõltuvatele tunnustele “ajateenistuse vajalikkus I” ja “ajateenistuse vajalikkus II”, saab välja tuua, et paremini prognoosivad ajateenistuse vajalikkusele antavaid hinnanguid nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK läbimist

hoiakulised tegurid kui sotsiaaldemograafilised tegurid (vt ka artikli tabel 1 ning punkt 4.1.). Sotsiaaldemograafilistest teguritest osutus ajateenistuse alguse regressioonimudelil statistiliselt oluliseks prognoositeguriks vaid koduse keele tunnus – eesti keelt koduse keelena kõnelevate ajateenijate puhul eksisteerib suurem tõenäosus, et nende hinnangul on ajateenistus vajalik kas nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu jaoks või ainult Eesti riigi julgeoleku jaoks. Hoiakulistest teguritest osutusid statistiliselt olulisteks prognoositeguriteks kõik mudelisse kaasatud viis hoiakulist tunnust (vt regressioonimudelit artikli tabel 1 ja põhjalikku tulemuste kirjeldust artikli punkt 4.1.).

Tabel 1. Regressioonanalüüside põhitulemused ajateenistuse alguses ja pärast SBK-d

Prognoosija	Ajateenistuse vajalikkus ajateenistuse alguses			Ajateenistuse vajalikkus pärast SBK-d		
	Vajalik mõlemale ⁷	Vajalik riigile ⁷	Vajalik isiklikuks arenguks ⁷	Vajalik mõlemale ⁷	Vajalik riigile ⁷	Vajalik isiklikuks arenguks ⁷
Eesti keel ¹	+	+	Ei mõjutanud	Ei mõjutanud	+	Ei mõjutanud
Usaldab inimesi	+	+	+	+	Ei mõjutanud	Ei mõjutanud
Välismissioonid olulised ²	+	+	Ei mõjutanud	+	+	+
Kallaletungimisel võimalik kaitsta ³	+	+	Ei mõjutanud	+	+	-
Oskused piisavad ⁴				+	+	+
Tuli hea meelega ⁵	+	+	+	+	Ei mõjutanud	+
Tuleks Vabatahtlikult ⁶	+	Ei mõjutanud	Ei mõjutanud	+	Ei mõjutanud	+

Tähistused: ¹taustakategooriaks: põhiliseks koduseks keeleks vene keel. ²taustakategooriaks: välismissioonidel osalemine ei ole oluline. ³taustakategooriaks: kallaletungimisel ei ole võimalik Eestit kaitsta. ⁴taustakategooriaks: oskused ei oleks kallaletungi korral piisavad. ⁵taustakategooriaks: tuli ajateenistusse vastumeelselt. ⁶taustakategooriaks: kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis vastaja ei oleks astunud ajateenistusse. ⁷taustakategooriaks: ei ole vajalik ei Eesti riigi julgeoleku ega ka mitte isikliku arengu jaoks.

Minnes edasi tabeli teise poole juurde, ehk regressioonanalüüsi põhitulemuste pärast SBK läbimist juurde, on näha, et suures osas prognoosivad ajateenistuse vajalikkusele antavaid hinnanguid samad tegurid, v.a teises uuringuetapis lisandunud “oskused piisavad” tunnus (vt tabel 1). Ainus statistiliselt olulise tähtsusega prognoositegur sotsiaaldemograafiliste tunnuste seast on jällegi põhilise koduse keele tunnus – eestikeelsetest kodudest pärit ajateenijate puhul eksisteerib suurem võimalus, et nende hinnangul on ajateenistus vajalik Eesti riigi julgeoleku

jaoks. Hoiakulistest teguritest omasid statistiliselt olulist tähtsust kõik mudelisse kaasatud tunnused (vt regressioonimudelit artikli tabel 2 ja põhjalikku tulemuste kirjeldust artikli punkt 4.1.). Võrreldes ajateenistuse alguse tunnusele koostatud mudeliga on näha, et pärast SBK läbimist on rohkem statistiliselt olulisi prognoositegureid “vajalik isikliku arengu jaoks” kategoorias ning vähem “vajalik riigile” kategoorias.

3.5. Ajateenistuse vajalikkuse hinnangu muutlikkus ning selle mõjutegurid

Analüüsist selgus, et kahe uuringuetapi peale jäid oma hinnangule ajateenistuse vajalikkuse osas kindlaks 2/3 vastanutest ning ligikaudu kolmandik muutis oma hinnangut ajateenistuse vajalikkusele. Pooled vastanutest hindasid ajateenistuse vajalikuks olevat nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt ning seda nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. 15% vastanutest leidsid, et ajateenistus ei ole ei Eesti riigi julgeoleku ega ka mitte isikliku arengu seisukohalt vajalik ning seda nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. Kümnendik ajateenijatest pooldasid ajateenistust mõnevõrra – leiavad, et ajateenistus on kas riigi julgeoleku või isikliku arengu seisukohalt vajalik ning muudavad teenistuse jooksul oma hinnangut mõnevõrra, aga leiavad siiski ka pärast SBK-d et ajateenistus on vähemalt ühe aspekti alusel vajalik. Ligikaudu kümnendiku (12%) vastanute hinnangud ajateenistuse vajalikkusele teenistuse jooksul langesid ehk need vastanud leidsid pärast SBK läbimist, et ajateenistus ei ole ei Eesti riigi julgeoleku ega ka mitte isikliku arengu jaoks vajalik. 14% vastanutest leidsid ajateenistuse alguses, et ajateenistus ei ole vajalik kummalegi või ainult riigi julgeoleku või isikliku arengu jaoks ning pärast SBK-d leidsid nad, et ajateenistus on kas Eesti riigi julgeoleku või isikliku arengu jaoks vajalik (ajateenistuse alguses leidsid, et ajateenistus ei ole kummalegi vajalik) või et ajateenistus on vajalik mõlemale (ajateenistuse alguses leidsid, et ajateenistus ei ole kas kummalegi vajalik või ainult riigi julgeoleku või isikliku arengu jaoks; vt lisaks ka artikli lisa 1, lisatabel 1 ja punkt 4.2.).

Logistilises regressioonimudelis, kuhu olid kaasatud vaid sotsiaaldemograafilised tegurid, olid statistiliselt olulistest prognoositeguriteks põhiline kodune keel ning tunnus, kas ajateenija asus teenistusse enda avalduse või kutse alusel (vt ka artikli tabel 3.1. ning regressioonimudeli põhjalikku kirjeldust artikli punkt 4.2.). Koondmudeli puhul, kus on sisse toodud lisaks sotsiaaldemograafilistele teguritele ka hoiakulised tegurid, on märgata mudeli kirjeldusvõime suurt tõusu (Nagelkerke kordaja sotsiaaldemograafiliste tunnustega mudeli puhul 0,127,

koondmudeli puhul 0,526), mis näitab seda, et hoiaku muutus või püsivus on palju paremini kirjeldatav teiste hoiakute kui sotsiaaldemograafiliste tunnuste kaudu.

Tabel 2. Logistilise regressioonanalüüsi põhitulemused vajalikkuse muutuse tunnused

Prognoosija	Vajalikkuse muutus			
	Püsivalt vajalik ⁷	Vajalikkus paraneb ⁷	Mõnevõrra pooldajad ⁷	Vajalikkus halveneb ⁷
Enda avalduse alusel ¹	Ei mõjutanud	Ei mõjutanud	+	Ei mõjutanud
Eesti keel ²	+	Ei mõjutanud	Ei mõjutanud	Ei mõjutanud
Usaldab inimesi	+	+	+	+
Välismissioonid olulised ³	+	+	+	+
Oskused piisavad ⁴	+	+	+	Ei mõjutanud
Tuli hea meelega ⁵	+	Ei mõjutanud	+	+
Tuleks vabatahtlikult ⁶	+	+	Ei mõjutanud	Ei mõjutanud

Tähistused: ¹taustakategooriaks: tuli ajateenistusse kutse alusel. ²taustakategooriaks: põhilise koduse keelena vene keel. ³taustakategooriaks: välismissioonidel osalemine ei ole oluline. ⁴taustakategooriaks: oskused ei oleks kallaletungi korral piisavad. ⁵taustakategooriaks: tuli ajateenistusse vastumeelselt. ⁶taustakategooriaks: kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis vastaja ei oleks astunud ajateenistusse. ⁷taustakategooriaks: püsivalt mittevajalik.

Eelnevas tabelis 2 on välja toodud logistilise regressioonanalüüsi põhitulemused “vajalikkuse muutus” tunnusele, kuhu olid kaasatud nii sotsiaaldemograafilised kui ka hoiakulised tegurid. Tabelis 2 on esimeses veerus välja toodud prognoositegurid, mis osutusid analüüsi käigus statistiliselt olulisteks vähemalt ühes kategoorias ning “+” märgiga on välja toodud, millistes kategooriates nad positiivset mõju omasid (ükski tegur negatiivset mõju ei omanud). Statistiliselt olulisteks prognoositeguriteks osutusid kõik mudelisse kaasatud hoiakulised tegurid, välja arvatud tunnus, mis kirjeldab seda, kas vastanu arvates on Eestit võimalik kaitsta võõrriigi relvastatud kallaletungi korral. Sotsiaaldemograafilistest teguritest omavad statistiliselt olulist tähtsust põhiline kodune keel ning tõsiasi, kas ajateenija tuli teenistusse kutse või enda avalduse alusel. Üldistatult saab välja tuua, et mida positiivsemalt suhtutakse erinevatesse kaitsealastesse nähtustesse (hinnatakse välismissioonidel osalemist oluliseks; leitakse, et oskused on piisavad kallaletungi korral; tullahe hea meelega aega teenima ning tuldaks ajateenistusse ka siis, kui see oleks vabatahtlik), seda suurem on ka tõenäosus, et ajateenistus hinnatakse vajalikuks, kui et hinnatakse ajateenistuse ebavajalikuks nii

ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK läbimist (vt regressioonimudeli põhjalikku kirjeldust artikli punkt 4.2. ja tabel 3.2.).

Kokkuvõte

Käesolev magistritöö koosneb artiklist ning selle kohta käivast katustekstist. Artikkel avaldatakse juunis 2018 ajakirjas Sõjateadlane. Uurimuse eesmärgiks oli teada saada, kui vajalikuks peavad ajateenistust ajateenijad ning mis tegurid neid hinnanguid mõjutada võivad. Samuti oli antud töö eesmärgiks teada saada, kuivõrd muutlikud võivad olla ajateenijate hinnangud ajateenistuse vajalikkusele ning mis tegurid võiks neid võimalikke hinnangute muutusi või oma hinnangule kindlaks jäämist mõjutada. Selleks, et eelnevalt nimetatud eesmärkideni jõuda, viidi läbi kvantitatiivne andmeanalüüs Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta pilootuuringu andmete põhjal.

Kokkuvõtlikult saab öelda, et suurem osa (vähemalt $\frac{3}{4}$) ajateenijatest hindavad ajateenistuse vajaliku olevat kas nii isikliku arengu kui ka Eesti riigi julgeoleku seisukohalt või kas Eesti riigi julgeoleku või isikliku arengu seisukohalt. Samuti saab öelda, et indiviidi hoiakud (mõõdetuna läbi hinnangute) on võimelised aja jooksul muutuma. Ligikaudu kolmandik 2016. aastal ajateenistusse astunutest muutsid oma hinnangut ajateenistuse vajalikkusele ajateenistuse jooksul.

Käesolevast tööst selgus, et ajateenijate hinnangute muutus või püsivus on ajateenijate puhul paremini prognoositav hoiakuliste tegurite kui sotsiaaldemograafiliste tegurite kaudu, mis näitab seda, et ajateenijad on rühmana suhteliselt homogene grupp. Tänu antud teadmisele on Eesti Kaitseväel võimalik suunata ja teha teavitustööd teiste kaitsealaste hoiakute kohta selleks, et lõppkokkuvõttes saavutada suurem ajateenijate hulk, kelle hinnangul on ajateenistus kas nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK läbimist vajalik või kelle hinnang ajateenistuse jooksul teenistuse vajalikkusele tõuseb.

Kasutatud kirjanduse loetelu

- Ajateenistusse asumisest. (2017). Kaitseressursside Ameti kodulehekül. Kasutatud 22.05.2018 https://www.kra.ee/ajateenistus/ajateenistusest/ajateenistusse_asumisest/
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and human decision Processes*, 50, (lk 179-211).
- Allik, S. ja Talves, K. (2016). Inimressursi kompleksuuringu väljatöötamine kaitsevaldkonnas. L. Oja (toim.) *Inimressurss ja riigikaitse: Tervis*, 13-23. Kasutatud 02.05.2018 https://intra.tai.ee/images/Kogumik_2016_A5_web.pdf
- Bardi, A., Calogero, R. M. ja Mullen, B. (2008). A New Archival Approach to the Study of Values and Value-Behavior Relations: Validation of the Value Lexicon. *Journal of Applied Psychology*, 483-497.
- Bardi, A. ja Goodwin, R. (2011). The dual route to value change: Individual processes and cultural moderators. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42, 271-287.
- Bardi, A., Buchanan, K. E., Goodwin, R., Robinson, M. ja Slabu, L. (2014). Value Stability and Change During Self-Chosen Life Transitions: Self-Selection Versus Socialization Effects. *Journal of Personality and Social Psychology* 2014, 106, 1, 131-147.
- Bergman, M. M. (1998). Social representations as the mother of all behavioral predispositions? The relations between social representations, attitudes, and values. *Papers on Social Representations*, 7, 77-83.
- Breidahl, K.N., Holtug, N. ja Kongshøj, K. (2018). Do shared values promote social cohesion? If so, which? Evidence from Denmark. *European Political Science Review*, 10(1), 97-118.
- Bruggeman, J. (2018). Consensus, cohesion and connectivity. *Social Networks*, 52, 115-119.
- Calogero, R.M., Bardi, A. ja Sutton, R. (2009). A need basis for values: Associations between the need for cognitive closure and value priorities. *Personality and Individual Differences*, 46, 154-159.
- Collmer, S. (2010). Militärsoziologie. *Handbuch Spezielle Soziologien*. G. Kneer, M. Schroer (toim). VS Verlag für Sozialwissenschaften.

- Eagly, A. H. ja Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich College.
- Eesti julgeolekupoliitika alused. (2010). Riigikogus heaks kiidetud 12.05.2010. Kasutatud 05.10.2017 http://vm.ee/sites/default/files/content-editors/JPA_2010.pdf
- Eesti Vabariigi põhiseadus. (1992). Vastu võetud 28.06.1992. Kasutatud 01.05.2018 <https://www.riigiteataja.ee/akt/12846827>
- Kaitseväeteenistuse seadus. (2012). Vastu võetud 13.06.2012. Kasutatud 02.12.2017 <https://www.riigiteataja.ee/akt/110072012001>
- Kasearu, K. (2017). Ajateenistuse vajalikkus ja Kaitseväe kuvand – mil määral muutuvad ajateenijate arvamused ajateenistuse jooksul? *Riigikaitse inimvara kaardistamine: uuringute tulemused*. Artiklikogumik. SJKK: Tartu. Kasutatud 16.10.2017 https://www.yti.ut.ee/sites/default/files/aki/ajateenistuse_vajalikkus_ja_kaitsevae_kuvand.pdf
- Kasearu, K., Murakas, R., Talves, K., Trumm, A. ja Truusa, T-T. (2017). Ajateenijate kompleksuuring: metodoloogiline ülevaade. A. Trumm (toim.) *Riigikaitse inimvara kaardistamine: uuringute tulemusi*, 9-14. Kasutatud 01.05.2018 http://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2017/01/SJKK-2016-kogumik-kaas_viimane.pdf
- Kivirähk, J. (2017). *Avalik arvamus ja riigikaitse*. Tellija: Kaitseministeerium. Turu-uuringute AS: Tallinn. Kasutatud 03.04.2017 http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/avalik_arvamus_ja_riigikaitse_oktoober_2017.pdf
- KVÜÕA, Tartu Ülikool, TAI ja SJKK. (2018). Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta pilootuuringu metodoloogiline ülevaade. Ajateenijate hoiakute, tervise ja käitumise muutumine ajateenistuse käigus. *Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta pilootuuringu tulemuste aruanne*, 7-11. Kasutatud 02.05.2018 http://www.ksk.edu.ee/wp-content/uploads/2018/03/Ajateenijate_kompleksuuringu-2016.-2017.aruanne.pdf
- Leander, A. (2004). Drafting community: understanding the fate of conscription. *Armed Forces and Society*, 30, 4, 571-599.
- Maio, G. R. (2010). Mental representations of social values. In M. P. Zanna (toim), *Advances in experimental social psychology*, 42, 1-43. New York, NY: Academic Press.

Kasutatud 16.02.2018

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0065260110420018?showall%3Dtrue%26via%3Dihub>

- Müürsoo, A. (2017). Kes läheb vabatahtlikult ajateenistusse: sotsiaaldemograafilised tegurid ja ootused-lootused ajateenistusele? Riigikaitse inimvara kaardistamine: uuringute tulemused. Artiklikogumik. SJKK: Tartu. Kasutatud 23.05.2018
https://www.yti.ut.ee/sites/default/files/aki/kes_laheb_vabatahtlikult_ajateenistusse.pdf
- Narusk, J. (2010). Ajateenijate riigikaitsetahe ja sellest aru saamine 2001 võrdlus 2010 Kirde kaitseringkonna ajateenijatega. Lõputöö. Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused. Tartu. Kasutatud 16.01.2018
https://ilias.mil.ee/goto.php?target=file_41887_download&client_id=uusilias
- Newton, K. (2007) Social and Political Trust. R. J. Dalton, H.-D. Klingemann (toim), *The Oxford Handbook of Political Behavior* (lk 342–361). Oxford: Oxford University Press.
- Patterson, M. S. ja Phipps, J. E. (2002). Ethics – Redirecting the Army's Moral Compass. Publitseeritud uurimistöö. Harvard University. John F. Kennedy School of Government. National Security Programm. Kasutatud 16.10.2017
<http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a404268.pdf>
- Prants, R. (2013). Ajateenijate hoiakute muutmine sõduribaaskursuse jooksul. Magistritöö. Sisekaitseakadeemia. Tallinn. Kasutatud 09.09.2017
https://digiriidul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/84/2013_Prants.pdf?sequence=1
- Publikatsioonid. (2018). Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste kodulehekül. Kasutatud 02.05.2018 <http://www.ksk.edu.ee/teadus-ja-arendustegevus/publikatsioonid/>
- Roberts, C. (2010). Measuring Social Attitudes. *Social Measurement through Social Surveys. An Applied Approach*. M. Blumer, J. Gibbs, L. Hyman (toim.). Aldershot: Ashgate Publishing.
- Roccas, S., Sagiv, L., Schwartz, S. H. ja Knafo, A. (2002). The Big Five personality factors and personal values. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 789-801.
- Rokeach, M. (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. M. Zanna (toim), *Advances in*

experimental social psychology. 25. 1-65. New York: Academic Press. Kasutatud 16.11.2017 <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0065260108602816>

Schwartz, S. H. (2005). Validity and applicability of the theory of values. A. Tamayo, J. B. Porto (toim), *Valores e comportamentos nas organizacoes*. 56-95. Petropolis, Brasiilia: Editora Vozes.

Stolle, D. (2002). Trusting Strangers: The Concept of Generalized Trust in Perspective. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 31(4), 394-412. Kasutatud 22.05.2018 <https://pdfs.semanticscholar.org/b602/61f81a496719b20fa6b73982b852a4e8858e.pdf>

Sundberg, R. (2016). Value Stability and Change in an ISAF Contingent. *Journal of Personality* 84:1, 91-102.

Tooding, L-M. (2015). *Andmete analüüs ja tõlgendamine sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Turu-uuringute AS. (2016). Arvamused Kaitseväest enne ja pärast ajateenistust. Tallinn. Kasutatud 11.11.2017 <https://www.kra.ee/static/Aruanne-2016.pdf>

Väljaõppetsükkel. (2016). Kaitseressurside Ameti kodulehekül. Kasutatud 22.05.2018 <https://www.kra.ee/ajateenistus/ajateenistusest/valjaoppetsukkel/>

KUI VAJALIKUKS PEAVAD AJATEENIJAD AJATEENISTUST? MÕJUTEGURID JA HINNANGU MUUTUS TEENISTUSE JOOKSUL

Anet Müürsoo

ÜLEVAADE.¹ Artikli teooriaosas kirjeldatakse, mis on väärtused ja hoiakud ja nende põhjal kujunevad hinnangud ning kuidas need on seotud inimese käitumisega. Samuti seda, kuivõrd muutlikud on inimeste hoiakud ning millistel mõjuteguritel võib olla osa hoiakute muutumisel. Peale selle näidatakse, millised on Eesti elanikkonna hoiakud ajateenistuse vajalikkusele ja esitatakse varasemate uuringute tulemused selle kohta, kas ajateenijad Eestis peavad ajateenistust vajalikuks või mitte ning millised tegurid võivad hinnanguid mõjutada. Artikli analüüsisosas analüüsitakse ajateenijate hinnanguid teenistuse vajalikkusele isikliku arengu ja Eesti riigi julgeoleku seisukohalt. Kuna tegu oli longituudandmetega, võimaldas see vaadata, kuivõrd muutlikud on hinnangud ajateenistuse vajalikkusele teenistuse jooksul ja ühtlasi analüüsida, millised tegurid mõjutavad ajateenijaid oma hinnanguid muutma või stabiilsena hoidma. Analüüsist selgus, et kolmandiku ajateenijate puhul muutuvad hoiakud ajateenistuse jooksul ja peamisteks mõjuteguriteks on teised kaitseteemalised hoiakud. Sotsiaaldemograafilistest näitajatest osutusid olulisteks põhiline kodune keel ja tõsiasi, kas ajateenija tuli teenistusse omal algatusel või kutse alusel. Eesti keelt põhilise koduse keelena rääkivate ajateenijate puhul on võrreldes venekeelsetest kodudest pärit ajateenijatega suurem tõenäosus, et nad peavad ajateenistust püsivalt teenistuse jooksul vajalikuks. Samuti saab analüüsi põhjal öelda, et nendel, kes astusid ajateenistusse omal algatusel, on suurem võimalus, et nad muudavad oma hoiakut ajateenistuse vajalikkusele ainult mõnevõrra. Teisisõnu leiavad nad pärast sõduri baaskursuse (SBK) lõppu ikkagi, et ajateenistus on vajalik kas isikliku arengu või Eesti riigi julgeoleku seisukohalt. Hoiakuliste tunnuste puhul kehtib trend – kui välismissioonide olulisuse küsimuses ollakse positiivselt meelestatud, kui usutakse, et oskused on kaitsetegevuseks piisavad, aega tuldi teenima hea meelega ja tuldaks

¹Autor tänab oma juhendajat dotsent Kairi Kasearu konstruktiivse tagasiside ja kasulike näpunäidete eest.

ka siis, kui ajateenistus oleks vabatahtlik, on ka suurem võimalus, et ajateenistus leitakse vajalik olevat. Kindlat tendentsi, mis suunas hoiakud ajateenistuse jooksul muutuvad, välja ei tulnud.

Võtmesõnad: *ajateenistuse vajalikkus, ajateenistus, hinnangud, hoiakud, hoiakute muutus*

Keywords: *importance of compulsory military service, compulsory military service, attitudes, attitude change*

1. Sissejuhatus

Eesti Vabariigi kodanikud on põhiseaduse paragrahvi 124 järgi kohustatud võtma osa riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras² ning Eesti Vabariigi kaitseväeteenistuse seaduse paragrahvi 2 lõike 2 punkti 1 järgi on kaitseväekohustuslane ka kutsealune, kusjuures kutsealune on lõike 3 järgi 17–27-aastane (k.a) meessoost isik kuni aja- või asendusteenistusse asumiseni või aja- ja asendusteenistusest vabastamiseni³. Teisisõnu on Eesti üks riikidest, kus ajateenistus on kohustuslik. Samuti on Eestile ajateenistus oluline julgeolekupoliitilistel põhjustel, sest Eesti kaitsepoliitika põhineb esmasel iseseisval kaitsevõimel ja NATO kollektiivkaitsel⁴. Ühtlasi on Eesti julgeolekupoliitika alustes⁵ kirjas, et Eesti kaitseväge komplekteeritakse elukutselistest ja reservkaitseväelastest ning ajateenistuses on oluline, et lisanduksid järjest uued reservüksused, toimides värbamisväljana kaadrikaitseväelaste leidmisel. Eelnevast järelduvalt saab väita, et ajateenistusel on suur tähtsus Eesti riigi julgeoleku tagamisel.

Avalik arvamus on Eestis ajateenistust pooldav⁶. 2017. aasta oktoobris pidas 92% kõikidest küsitletutest⁷ ajateenistuse läbimist noormeeste jaoks vajalikuks (63% kindlasti

²Eesti Vabariigi põhiseadus 1992. Vastu võetud 28.06.1992. <<https://www.riigiteataja.ee/akt/12846827>>.

³Kaitseväeteenistuse seadus 2012. Vastu võetud 13.06.2012. <<https://www.riigiteataja.ee/akt/110072012001>> [Kaitseväeteenistuse seadus 2012]

⁴Eesti julgeolekupoliitika alused 2010. Riigikogus heaks kiidetud 12.05.2010.

<http://vm.ee/sites/default/files/content-editors/JPA_2010.pdf> [Eesti julgeolekupoliitika alused 2010]

⁵ Ibid.

⁶ Hoiakuid ajateenistuse kohta on Eestis ka varasemalt uuritud. Eesti Vabariik tellib kaks korda aastas avaliku arvamuse ja riigikaitse uuringut, milles uuritakse muude aspektide seas ka eesti elanikkonna suhtumist ajateenistusse. Riigikaitse teemalise avaliku arvamuse monitooringuseeriaga tehti algust jaanuaris 2000. Vt lähemalt Kivirähk, J. 2017. Avalik arvamus ja riigikaitse. Tellija: Kaitseministeerium. Tallinn: Turu-uuringute AS, lk. 42.

<http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/avalik_arvamus_ja_riigikaitse_oktoober_2017.pdf> [Kivirähk 2017]

vajalikuks ja 29% pigem vajalikuks)⁸. Positiivne hoiak ajateenistuse vajalikkuses on olnud läbi aastate püsiv, alates 2008. aastast stabiilselt 90% või rohkem⁹. Samas, võrdluses kogu elanikkonnaga, leiavad just kutsealused ja ajateenistuse läbinud inimesed, et ajateenistus on pigem vajalik kui kindlasti vajalik – protsendid vastavalt ajateenistuse läbinute puhul 40% ja 30% ning kutsealuste puhul 35% ja 27%¹⁰. Seega on ajateenistusega otseselt kokkupuutuvate vastajate hulgas, võrreldes kogu elanikkonnaga, mõnevõrra rohkem vajalikkuses kahtlejad. Oluline on siin järeldusena välja tuua, et ajateenistuse läbinud isikud peavad ajateenistust vajalikumaks kui need, kellel on võimalik teenistus alles ees. Seega võib eeldada, et hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta võib ajateenistuse jooksul mõnevõrra paraneda.

Elanikkonna seas korraldatud uuringud on toonud esile rahvustevahelised erinevused – 69% eestikeelsetest vastajatest peab ajateenistust kindlasti vajalikuks ja sama protsent venekeelsete vastajate puhul on 52¹¹. Erinevusi on näha ka vanuseti – kehtib üldine tendents, et mida vanem on vastaja, seda suurem on tõenäosus, et ta peab ajateenistust noormeeste jaoks kindlasti vajalikuks. Seega nende puhul, keda ajateenistus isiklikult puudutab (nooremad vanusegrupid 15–19-aastased ja 20–29-aastased), on väiksem võimalus, et nad peavad ajateenistust kindlasti vajalikuks¹². 15–19-aastastest noortest leidis 43% ning 20–29-aastasest 44%, et ajateenistus on kindlasti vajalik¹³. Nende puhul oli ka suurim protsent, et ajateenistust peeti kas pigem või täiesti mittevajalikuks (vastavalt 15–19-aastaste puhul 12% ja 20–29-aastaste puhul 17% vastanutest)¹⁴. Seega saab väita, et üldine hoiak ajateenistuse vajalikkuses on ühiskonnas positiivne, kuid nende seas, kes ise või kelle eakaaslased puutuvad ajateenistusega isiklikult kokku, on see ühiskonna üldise arusaamaga võrreldes palju vähem positiivne.

Teisalt võib esile tuua, et hoiakud ja arusaamad võivad ajateenistuse jooksul muutuda¹⁵ ning seda juba sõduri baaskursuse (SBK) jooksul¹⁶. Pärast SBK-d väärtustasid

⁷ Uuringu käigus küsitleti 1201 Eesti elanikku (nii mees- kui ka naissoost) alates 15 aasta vanusest (**Kivirähk** 2017, lk 4).

⁸ *Ibid.*, lk. 42.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ **Turu-uuringute AS** 2016. Arvamused Kaitsevæest enne ja pärast ajateenistust. Tallinn, lk 11. <<https://www.kra.ee/static/Aruanne-2016.pdf>> [**Turu-uuringute AS** 2016]

¹¹ **Kivirähk** 2017, lk 42.

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ **Kasearu, K.** 2017. Ajateenistuse vajalikkus ja Kaitsevæe kuvand – mil määral muutuvad ajateenijate arvamused ajateenistuse jooksul? – Riigikaitse inimvara kaardistamine: uuringute tulemused. Artiklikogumik.

ajateenijad rohkem perekonda ja agressiivsust, suurenenud oli õigusteadlikkus ja ajateenijad löid rohkem põhjus-tagajärg seoseid ehk mõeldi rohkem oma tegude tagajärgedele ja oldi kaalutlevamad¹⁷. Samuti näitasid ajateenijad pärast SBK läbimist üles tahet muuta oma hoiakuid vastavalt ühiskonnas kehtivatele tava- ja moraalinormidele¹⁸. Eestis ei ole veel põhjalikult uuritud, mis tegurid ja mil määral põhjustavad hoiakute muutusi teenistuse kestel. Käesolev artikkel keskendub järgmistele uurimisküsimustele: Mida arvavad ajateenistuse vajalikkusest ajateenijad teenistuse alguses ja pärast SBK läbimist? Kuivõrd on hinnang ajateenistuse vajalikkusest mõjutatud sotsiaaldemograafilistest ja kuivõrd hoiakulistest teguritest? Kuivõrd ja kas üldse muutuvad hinnangud ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul? Mis tegurid mõjutavad ajateenistuse vajalikkusele antud hinnangute võimalikke muutusi? Analüüsitakse kahte tüüpi mõjutegureid – hoiakulisi ja sotsiaaldemograafilisi. Artiklis on lähtutud teoreetilisest eeldusest, et hoiakud võivad muutuda^{19, 20, 21, 22} ja eriti siis, kui inimese elus toimub mõni suur pööre^{23, 24, 25} või kui kujuneb ümber vanusega seotud roll, mida isik ühiskonnas parasjagu kannab²⁶ – see tähendab, et väärtused sotsialiseeruvad²⁷.

Tartu: SJKK. <https://www.yti.ut.ee/sites/default/files/aki/ajateenistuse_vajalikkus_ja_kaitsevae_kuvand.pdf> [Kasearu 2017]

¹⁶ Prants, R. 2013. Ajateenijate hoiakute muutmine sõduribaaskursuse jooksul. Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

<https://digiriitl.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/84/2013_Prants.pdf?sequence=1> [Prants 2013]

¹⁷ *Ibid.*, lk 66, 79.

¹⁸ *Ibid.*, lk 79.

¹⁹ Bardi, A.; Goodwin, R. 2011. The dual route to value change: Individual processes and cultural moderators. – Journal of Cross-Cultural Psychology, Vol. 42, pp. 271–287. [Bardi, Goodwin 2011]

²⁰ Maio, G. R. 2010. Mental representations of social values. – Advances in experimental social psychology. Ed. by Zanna, M. P. Vol. 42, New York, NY: Academic Press, pp. 1–43.

<<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0065260110420018?showall%3Dtrue%26via%3Dihub>> [Maio 2010]

²¹ Schwartz, S. H. 2005. Validity and applicability of the theory of values. – Valores e comportamentos nas organizacoes. Ed by. Tamayo, A. & Porto, J. B. Petropolis, Brasil: Editora Vozes, pp. 56–95. [Schwartz 2005]

²² Bardi, A.; Buchanan, K. E.; Goodwin, R.; Robinson, M.; Slabu, L. 2014. Value Stability and Change During Self-Chosen Life Transitions: Self-Selection Versus Socialization Effects. – Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 106, No. 1, pp. 131–147 [Bardi et al. 2014]

²³ Bardi, Goodwin 2011.

²⁴ Bardi et al. 2014.

²⁵ Maio 2010.

²⁶ Schwartz 2005.

²⁷ Bardi et al. 2014.

2. Väärtused ja hoiakud ning nende põhjal kujunevad hinnangud

2.1. Milleks uurida väärtusi ja hoiakuid?

Igal inimesel on elunähtuste puhul oma teatud väärtused ja hoiakud. Väärtused on isiklikest soovitud lõppeesmärkidest tulenevad üldistatud uskumused, mis juhivad inimese hinnanguid ja käitumist²⁸ ning on järjestatud isikliku tähtsuse järgi^{29, 30}. Paljud väärtuste uurijad^{31, 32, 33, 34} on välja pakkunud, et need kujunevad suure tõenäosusega välja just konkreetse indiviidi vajaduste, iseloomuomaduste, temperamendi, isiklike kogemuste ja sotsialiseerumise tulemusena. Väärtused omakorda juhivad ja kujundavad inimeste hoiakud, arusaamasid, eesmäärke ja käitumist^{35, 36}.

Tihti põhjendatakse inimeste käitumist just väärtuste kaudu³⁷ või et vähemalt mingis ulatuses kujundavad need inimeste eesmäärke, hoiakuid ja käitumist³⁸. Üheks tuntuimaks hoiakute ja käitumise seose teooriaks on planeeritud käitumise teooria³⁹. Selle teooria kohaselt sõltub inimekäitumine kavatsusest, mis on omakorda sõltuv käitumisele suunatud hoiakutest, subjektiivsetest normidest ja tajutavast käitumuslikust kontrollist, mis omakorda kujuneb välja uskumustest⁴⁰. Taustamõjutajateks on ka individuaalsed näitajad, nagu näiteks väärtused ja stereotüübid, sotsiaaldemograafilised tegurid (sh kultuuriline taust) ning muud

²⁸ **Schwartz, S. H.** 1992. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. – *Advances in experimental social psychology*, Vol. 25. Ed. by Zanna, M. P. New York: Academic Press, pp. 1–65. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0065260108602816>> [**Schwartz** 1992]

²⁹ *Ibid.*

³⁰ **Rokeach, M.** 1973. The nature of human values. New York: Free Press. [**Rokeach** 1973]

³¹ **Rokeach** 1973.

³² **Schwartz** 1992.

³³ **Roccas, S.; Sagiv, L.; Schwartz, S. H.; Knafo, A.** 2002. The Big Five personality factors and personal values. – *Personality and Social Psychology Bulletin*, Vol. 28.

³⁴ **Calogero, R. M.; Bardi, A.; Sutton, R.** 2009. A need basis for values: Associations between the need for cognitive closure and value priorities. – *Personality and Individual Differences*, Vol. 46.

³⁵ **Maio** 2010.

³⁶ **Bardi, A.; Calogero, R. M.; Mullen, B.** 2008. A New Archival Approach to the Study of Values and Value-Behavior Relations: Validation of the Value Lexicon. – *Journal of Applied Psychology*, Vol. 93.

³⁷ **Schwartz** 1992.

³⁸ **Maio** 2010.

³⁹ **Ajzen, I.** 1991. The Theory of Planned Behavior. – *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, Vol. 50, Issue 2.

⁴⁰ *Ibid.*

teadmised (nt meedia)⁴¹. Seega saab eelnevast lähtudes öelda, et hoiakud on ühed tegurid, mis mõjutavad inimese käitumist. Teisisõnu, suunates teadlikult indiviidi hoiakuid, on võimalik mõjutada tema käitumist. Eesti julgeoleku ja Kaitseväge seisukohalt on oluline, et kujundataks positiivne kaitsetahte hoiak, mis kokkuvõttes tagaks selle, et kaitsetegevusse panustaks suurem hulk inimesi⁴².

2.1.1. Kuidas uurida hoiakuid?

Kui väärtused on ajas püsivamad ja situatsiooniülesemad, siis hoiakud sõltuvad situatsioonist ja on suunatud kas mingile abstraktsele või kindlale objektile⁴³. Hoiakuid saab vaadata kui indiviidide tunnetuslikke representatsioone, millega antakse nähtusele positiivne või negatiivne hinnang⁴⁴. Seega saame hinnangute kaudu välja selgitada inimeste hoiakud. Teisisõnu on hoiakud operatsionaliseeritud hinnangute kaudu⁴⁵. Üldistatult – inimestel on erinevad väärtushinnangud, mis on püsivamad ehk muutuvad vähem, need on baasilisemad ja situatsiooniülesemad, millest omakorda kujunevad välja hoiakud abstraktsete või konkreetsete nähtuste või objektide kohta (on konteksti või situatsioonispetsiifilisemad), millele antakse omakorda hinnang – kas siis positiivne või negatiivne. Selles uurimuses on kasutatud põhitunnustena ajateenistuse vajalikkusele antud hinnanguid, mis võisid olla nii positiivsed kui ka negatiivsed, tänu millele on võimalik välja selgitada ajateenijate hoiakud teenistuse vajalikkuse kohta.

2.2. Kuivõrd püsivad on väärtused, hoiakud ja hinnangud?

Väärtusi peetakse üldjuhul suhteliselt stabiilseteks⁴⁶, mis ei tähenda, et need mitte mingil juhul ei muutu – väärtused on sotsialiseerumisele lihtsalt vähem vastuvõtlikud kui näiteks

⁴¹ *Ibid.*

⁴² **Narusk, J.** 2010. Ajateenijate riigikaitsetahe ja sellest aru saamine 2001 võrdlus 2010 Kirde kaitseringkonna ajateenijatega. Lõputöö. Tartu: KVÜÕA.

<https://ilias.mil.ee/goto.php?target=file_41887_download&client_id=uusilias>.

⁴³ **Bergman, M. M.** 1998. Social representations as the mother of all behavioral predispositions? The relations between social representations, attitudes, and values. – Papers on Social Representations. Vol. 7, p. 82.

⁴⁴ **Eagly, A. H.; Chaiken, S.** 1993. The psychology of attitudes. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich College.

⁴⁵ **Roberts, C.** 2010. Measuring Social Attitudes. Social Measurement through Social Surveys. An Applied Approach. Ed. by Blumer, M.; Gibbs, J.; Hyman, L. Farnham: Ashgate Publishing Limited, p. 196.

⁴⁶ **Rokeach** 1973, p. 11.

hoiakud⁴⁷, sest väärtused on oma olemuselt palju abstraktsemad⁴⁸ ja hõlmavad kesksemaid kohti inimeste baasteadmistes, mistõttu on nad muutustele vähem vastuvõtlikud⁴⁹. Varem on uuritud pigem väärtuste püsivust, mitte niivõrd seda, et nad võivad ka muutuda⁵⁰. Viimastel kümnenditel on hakatud rohkem rääkima teemal, kuivõrd püsivad on väärtused ja kuivõrd need võivad aja jooksul muutuda. Väärtusuuringute tulemusena on leitud, et inimeste väärtushinnangud võivad muutuda, kui inimeste elus toimub mingi suur pööre^{51,52} – väärtused muutuvad vastavalt sellele, mis sobitub paremini uute elusituatsioonidega⁵³. Väärtuste muutumise juures mängivad olulist rolli indiviidi vanusega seotud muutused elukaarel ning see, millist sotsiaalset rolli ta ühiskonnas parasjagu kannab⁵⁴ – mida rohkem aspekte inimese elus muutub, seda altimad on väärtused muutustele ehk väärtused sotsialiseeruvad⁵⁵. Ajateenistusse astuja elus muutub palju – elukoht, uued kaaslased, eemalolek lähedastest, koolist või tööst jne. Senised arusaamad ja hinnangud võivad muutuda, eriti selle kohta, mis puudutab ajateenistust, kaitsevalmidust ja -tahet. Seega, kui muutuvad väärtused, muutuvad ühtlasi ka hoiakud eri nähtustesse suhtumisel, sest väärtustest kujunevad välja hoiakud, mis on omakorda operatsionaliseeritud hinnangute kaudu.

2.3. Kaitseväge põhiväärtused ja hoiakud teenistuse jooksul

Ajateenijad on osa ühiskonnast, mistõttu saab eeldada, et nende hoiakuid mõjutavad üldised ühiskonna arusaamad. Eesti ühiskond leiab, et ajateenistus on vajalik^{56, 57}, samuti väärtustavad Eesti elanikud turvatunnet^{58, 59}, mistõttu võib eeldada, et ka ajateenistust peetakse vajalikuks, sest see võib olla üks aspekt, mis loob inimestes turvatunnet. Seda, kas ühiskond on

⁴⁷ Bardi *et al.* 2014, p. 133.

⁴⁸ Schwartz 1992.

⁴⁹ Bardi, Goodwin 2011.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Maio 2010.

⁵³ Bardi, Goodwin 2011.

⁵⁴ Schwartz 2005.

⁵⁵ Bardi *et al.* 2014.

⁵⁶ Kivirähk 2017. lk 42.

⁵⁷ Turu-uuringute AS 2016.

⁵⁸ Lilleoja, L.; Tart, I. 2011. Estonian Basic Value Structures. – Basic Human Values in Estonia and Baltic Sea Countries. Ed. by Tart, I. Tartu: TÜ Kirjastus, p. 49.

⁵⁹ Realo, A. 2013. Väärtused. Eesti inimagu aruanne 2012/2013. Eesti maailmas. Tallinn: Eesti Koostöökoogu, lk 43–53. <https://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2014/05/EIA_lowres.pdf> (08.04.2018).

ajateenistuse puhul pigem pooldaval seisukohal või mitte, mõjutab asjaolu, kas teenistus on riigis kohustuslik või mitte ning missugune retoorika ühiskonnas ajateenistuse kohta levib⁶⁰. Seetõttu võib oletada, et ajateenijad on ajateenistuse vajalikkuse küsimuses pigem positiivselt meelestatud ja samas ka mõjutatud mitmetest ühiskonnas levivatest müütidest, nt „saad poisist meheks” või „arendad oma distsipliini”⁶¹, mis võivad ühelt poolt tekitada näiteks hirmu või teisalt hoopis positiivset ootusärevust. Peale ühiskondliku konteksti on oluline rääkida indiviidi ümbritsevast vahetust keskkonnast, mis ajateenijate puhul on kardinaalselt erinev harjumuspärasest. Uus keskkond on väljapoole suletud ja hõlmab endas liikmeks olemist uues sotsiaalses grupis ja militaarses organisatsioonis.

Ajateenijate kui ühe sotsiaalse grupi puhul on oluline termin sotsiaalne sidusus, mida soodustavad jagatud väärtused, usaldus, solidaarsus⁶² ja militaarkontekstis ühisõppused, mille käigus luuakse sotsiaalsed kontaktid⁶³ ja sotsiaalsed sidemed gruppide, rühmakaaslaste, ülemate, väeosa ja Eesti kaitseväge kui institutsiooni vahel⁶⁴. Sõduritel on kaitsetahe ja nad on nõus oma elu mängu panema, kui neid ümbritsevad oma grupi liikmed ehk sõbrad, mistõttu sõltub kaitseväge tugevast sotsiaalsest sidususest⁶⁵. Samuti on relvajõud jätkusuutlikud ainult siis, kui nende liikmed pühenduvad kollektiivsetele eesmärkidele ja usaldavad üksteist⁶⁶, mis on ka välja toodud mitmete riikide militaarorganisatsioonide põhiväärtustes^{67, 68, 69}. Peale selle muudab grupina ühes ja samas uues situatsioonis olemine grupi liikmed vastuvõtlikumaks teiste liikmete ideedele⁷⁰, mis tähendab, et ollakse mõjutatavamad. Seega tekib ajateenijatest

⁶⁰ **Leander, A.** 2004. Drafting community: understanding the fate of conscription. – *Armed Forces and Society*, Vol. 30, No. 4. [**Leander** 2004]

⁶¹ **Uuk, R.** 2013. Eesti ajateenistuse müüdid. Risto Uuk'i kodulehekül. <<http://www.ristouuk.com/eesti-ajateenistuse-muudid/>> (26.02.2018).

⁶² **Breidahl, K. N.; Holtug, N.; Kongshøj, K.** 2018. Do shared values promote social cohesion? If so, which? Evidence from Denmark. – *European Political Science Review*, Vol. 10, Issue 1. [**Breidahl et al.** 2018]

⁶³ **King, A.** 2006. The Word of Command. Communication and Cohesion in the Military. – *Armed Forces and Society*, Vol. 32, No 4. [**King** 2006]

⁶⁴ **Siebold, G. L.** 2007. The Essence of Military Group Cohesion. – *Armed Forces and Society*, Vol. 33, No. 2.

⁶⁵ **King** 2006.

⁶⁶ *Ibid.*

⁶⁷ **Values and Standards of the British Army** 2008. Great Britain, British Army. <<http://ethics.iit.edu/ecodes/node/5512>> [**Value and Standards of the British Army** 2008]

⁶⁸ **Core Values.** Swedish Armed Forces kodulehekül. <<https://www.forsvarsmakten.se/en/about/vision/core-values/>> [**Core Values**]

⁶⁹ **Marshall, A.** 2017. US Navy Values & Standards. US Navy Core Values. Boot Camp & Military Fitness Institute kodulehekül. <<https://bootcampmilitaryfitnessinstitute.com/2017/06/23/us-navy-values-standards/>> [**Marshall** 2017]

⁷⁰ **Bruggeman, J.** 2018. Consensus, cohesion and connectivity. – *Social Networks*, Vol. 52.

suure tõenäosusega ühise tegevusega sidus grupp, kus liikmed jagavad ühiseid väärtusi, usaldavad teineteist ja on seetõttu teineteise poolt rohkem mõjutatavad.

Peale ühiskonnas levivate hoiakute kujundab sõdurit sõjaliselt korraldatud organisatsioon ise, kes peaks seda tegema nii, et noorsõdur võtaks otsuseid vastu vastavalt organisatsiooni huvidele, mitte mõjutatuna eakaaslastest⁷¹. Riikide militaarorganisatsioonide põhiväärtustena on peamiselt esile toodud austus^{72, 73, 74} julgus/vaprus^{75, 76, 77, 78}, lojaalsus^{79, 80, 81}, ennastsalgavus^{82, 83} või lihtsalt pühendumine^{84, 85}. Samas on näiteks Leedu põhiväärtustes kirjas ka patriotism⁸⁶ ja Rootsis avatus, sh ka usaldus⁸⁷. Eesti kaitseväge põhiväärtustes on esindatud ausus, vaprus, asjatundlikkus, ustavus, koostöövalmidus ja avatus^{88, 89}, mis omakorda kujundavad Kaitseväge organisatsioonikultuuri⁹⁰. Eetikakoodeks on Kaitseväge isikkoosseisule soovituslike juhtnööride kogum, tavakodanikele selgitab see organisatsiooni ootusi ja nõudmisi oma liikmetele⁹¹. Põhiväärtused on esile toodud koos mina-vormis selgitustega, „kuna iga muutus peab alguse saama inimesest endast”⁹². Kaitseväge eetikakoodeksi⁹³ sissejuhatuses on sõnastatud organisatsiooni ootus, et inimene muudab oma

⁷¹ **Patterson, M. S.; Phipps, J. E.** 2002. Ethics – Redirecting the Armys Moral Compass. Harvard University, John F. Kennedy School of Government. National Security Programm, pp. 6, 9.

<<http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a404268.pdf>>.

⁷² **The Army Values.** U.S. Army. Army.mil kodulehekülg.

<<https://www.army.mil/e2/downloads/rv7/values/armyvalues.pdf>>. [**The Army Values**]

⁷³ **Land Force** 2014. Lithuanian Armed Forces kodulehekülg.

<https://kariuomene.kam.lt/en/structure_1469/land_force.html>. [**Land Force** 2014]

⁷⁴ **Marshall** 2017.

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ **The Army Values.**

⁷⁷ **Land Force** 2014.

⁷⁸ **Value and Standards of the British Army** 2008.

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ **The Army Values.**

⁸¹ **Land Force** 2014.

⁸² **Value and Standards of the British Army** 2008.

⁸³ **The Army Values.**

⁸⁴ **Marshall** 2017.

⁸⁵ **Land Force** 2014.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ **Core Values.**

⁸⁸ **Kaitseväge eetikakoodeks** 2016. Kinnitatud Kaitseväge juhataja 17.02.2016 käskkirjaga nr 54.

<<http://www.mil.ee/UserFiles/sisu/kaitsevagi/symbolika/Kv%20eetikakoodeks%20KVJ%20kk%20nr%2054.pdf>>. [**Kaitseväge eetikakoodeks** 2016]

⁸⁹ **Kaitseväge sisemäärustik** 2013. Kinnitatud Kaitseväge juhataja 05.04.2013 käskkirjaga nr 95.

<<http://www.mil.ee/UserFiles/sisu/kaitsevagi/organisatsioon/õigusaktid/Kaitseväge%20sisemäärustik.pdf>>.

⁹⁰ **Kaitseväge eetikakoodeks** 2016.

⁹¹ *Ibid.*

⁹² *Ibid.*

⁹³ *Ibid.*

väärtusi vastavalt organisatsiooni huvidele. Kaitseväeteenistuse seaduse paragrahvis 6 on öeldud, et „sõjaväeline väljaõpe on Kaitseväe nõuetele vastav teadmiste, oskuste, vilumuste ja hoiakute kogum, mis on vajalik teenistusülesannete edukaks täitmiseks rahu- ja sõjaajal”⁹⁴ ja sama seaduse paragrahvi 56 lõikes 4 seisab, et „esmane sõjaväeline väljaõpe on väljaõpe, mille käigus omandatakse lahingutegevuseks ja edasise teenistuse jätkamiseks vajalikud esmased sõjaväelised teadmised, oskused ja hoiakud”⁹⁵. Eelnevast saab järeldada, et nende dokumentide alusel on Kaitseväel kui organisatsioonil oma kindlad väärtused ja hoiakud, mida ajateenijatele selgitatakse ja õpetatakse. Sõjalise õppe käigus ja selle lõppedes peaksid ajateenijate väärtused ja hoiakud järgima Kaitseväe põhiväärtusi ehk need peaksid sotsialiseeruma. Kuna väärtused ja hoiakud on militaarorganisatsioonile väga oluline teema, on Kaitseväes sõnastatud põhiväärtuste eetikakoodeks ning selle vajalikkus tuuakse välja ka seadustes. Vaatamata eelnevalt kirjeldatule, on selgunud, et vähemalt ajateenijatest juhtide puhul ei suuna Eesti kaitseväge hoiakute kujunemist⁹⁶.

Varasematest uuringutest on teada, et 2016. aastal ajateenistusse astunute puhul ei mängi vanus, haridustase ega ajateenistusse pöördumise alus (kas enda avalduse või kutse alusel) rolli selles, kas hoiak ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul muutub või ei⁹⁷. Muutlikum on hinnang ajateenistuse vajalikkusele aga nende puhul, kelle kodukeel on vene keel⁹⁸. Samuti on teada, et erinevused sotsiaaldemograafiliste tunnuste lõikes olid suuremad küsimuse puhul, mis käsitleb ajateenistuse vajalikkust Eesti riigi julgeoleku seisukohalt, kui küsimuse puhul, mis käsitleb ajateenistuse vajalikkust isikliku arengu seisukohalt⁹⁹. Ajateenistuse jooksul muutub teenistujatel rohkem arvamus selle kohta, kas ajateenistus on vajalik isikliku arengu seisukohalt ning vähem selle kohta, kas ajateenistus on vajalik Eesti riigi julgeoleku seisukohalt¹⁰⁰. Seda teadmist arvesse võttes on ka selle artikli analüüsis kasutatud sotsiaaldemograafilisi tegureid, et selgitada, kuidas need mõjutavad ajateenistuse vajalikkuse kohta käivate hoiakute muutusi. Samuti on varasem uuring näidanud, et pool aastat Afganistanis veetnud Rootsi sõdurid oma väärtusi suures osas ei

⁹⁴ **Kaitseväeteenistuse seadus** 2012.

⁹⁵ *Ibid.*

⁹⁶ **Pungar, M.** 2014. Ajateenijast juhtide hoiakute kujundamine Kuperjanovi ja Viru jalaväepataljoni jalaväekompaniide näitel. Magistritöö. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused, lk 88.
<https://ilias.mil.ee/goto.php?target=file_30910_download&client_id=uusilias>.

⁹⁷ **Kasearu** 2017, lk 65.

⁹⁸ *Ibid.*, lk 66.

⁹⁹ *Ibid.*, lk 74.

¹⁰⁰ *Ibid.*, lk 65.

muutnud, olgugi, et tegemist oli viibimisega teistsuguses sotsiaalses keskkonnas (militaarses) – näha oli vaid minimaalseid muutusi üldise keskmise poole¹⁰¹. Kusjuures hoiakute muutusi mõjutasid minimaalselt haridus ja varasem missioonidel osalemise kogemus ning mõnevõrra rohkem indiviidide isikuomadused¹⁰². Ülalkirjeldatust lähtuvalt saab eeldada, et ajateenijate hoiakuid võivad mõjutada nii kaudne keskkond (ühiskond) kui ka ümbritsev lähikeskkond (militaarorganisatsioon, teenistuskaaslased) ning sotsiaaldemograafilised tegurid. Seetõttu on selle artikli analüüsis peale sotsiaaldemograafiliste tegurite vaadeldud ajateenijate hoiakulist profiili ehk kuidas teised kaitseteemalised hoiakud on seotud ajateenistusse suhtumisega ning hoiakulist küsimust, kuivõrd usaldatakse teisi inimesi.

3. Andmed ja meetodika

Analüüsis kasutatakse 2016. aastal kogutud Eesti kaitseväge inimvara kompleksuuringu I ja II uuringuetapi andmeid (kogutud vastavalt ajateenistuse alguses ja pärast sõduri baaskursust 4.–5. kuul (edaspidi nimetatud ka „ajateenistuse alguses” ja „pärast SBK-d”). I uuringuetapil vastas küsimustikule kokku 2677 ajateenijat (91% ajateenistust alustanutest) ja II uuringuetapil 2084 ajateenijat (71% ajateenistust alustanutest). Kahe uuringuetapi peale on longituudseid andmeid kokku 1908 (65% ajateenistust alustanutest) vastaja kohta. Eel- ja põhikutset vaadeldakse analüüsis ühtse valimina.

3.1. Analüüsis kasutatavad tunnused

3.1.1. Sõltuvad tunnused

Analüüsis on kasutatud kahte põhilist ankeediküsimust: 1) Kuivõrd vajalikuks peate ajateenistuse läbimist Eesti riigi julgeoleku jaoks? ja 2) Kuivõrd vajalikuks peate ajateenistuse läbimist isikliku arengu jaoks? Küsimustele oli ajateenijatel võimalik vastata, valides nelja järjestusskaala vastusevariandi vahel: „kindlasti vajalik”, „pigem vajalik”, „pigem mittevajalik” ja „täiesti mittevajalik”. Mõlemad tunnused on kodeeritud kaheväärtuselisteks, kus on kokku liidetud kaks esimest väärtust („vajalik”) ja kaks viimast („mittevajalik”). Kahe

¹⁰¹ Sundberg, R. 2016. Value Stability and Change in an ISAF Contingent. – Journal of Personality, Vol. 84, No.1, p. 91. [Sundberg 2016]

¹⁰² Ibid., pp. 98–99.

küsimuse põhjal moodustati mõlema uuringuetapi jaoks eraldi koondtunnus, mille alusel on võimalik ajateenijad liigitada nelja gruppi:

- 1) „vajalik nii riigi kui isikliku arengu seisukohalt” – kokku on liidetud mõlema tunnuse väärtused „vajalik”;
- 2) „vajalik riigi, aga mitte isikliku arengu seisukohalt” – kokku on liidetud esimese tunnuse väärtus „vajalik” ja teise tunnuse väärtus „mittevajalik”;
- 3) „vajalik isikliku arengu, aga mitte riigi seisukohalt” – kokku on liidetud esimese tunnuse väärtus „mittevajalik” ja teise tunnuse väärtus „vajalik”;
- 4) „ei ole kummalegi vajalik” – kokku on liidetud mõlema tunnuse väärtused „mittevajalik”.

Mõlemad moodustatud tunnused on edaspidi I ja II etapi regressioonianalüüsis kasutusel sõltuvate tunnustena. Moodustatud I etapi tunnusel (edaspidi nimetatud ka kui „ajateenistuse vajalikkus I”) on vastused olemas 2383 respondendi kohta ja II etapi tunnusel (edaspidi nimetatud ka kui „ajateenistuse vajalikkus II”) 1848 respondendi kohta.

Artiklis uuritakse, kas ja mil määral hoiakud ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul muutuvad ning millised tegurid võivad olla nende muutuste põhjustaja(te)ks. Selle tarbeks on moodustatud kahe ülalkirjeldatud uue tunnuse põhjal üks koondtunnus, millel on viis kategooriat:

- 1) „püsivalt vajalik” – vastajad, kelle pooldav hinnang ajateenistuse vajalikkusele on jäänud ajas püsivaks. Nad on vastanud mõlemal uuringuetapil samamoodi ja leidnud, et ajateenistus on nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt vajalik või vähemalt ühe eelnevalt nimetatud aspekti puhul vajalik;
- 2) „vajalikkus paraneb” – vastajad, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele on paranenud. Nad on vastanud, et ajateenistus ei ole vajalik ei riigi julgeoleku ega ka mitte isikliku arengu või vaid ühe eelnevalt nimetatud seisukohalt. Pärast SBK-d on nad hinnanud ajateenistuse vajalikuks kas nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohast või kui vastanu eelnevalt hindas, et ajateenistus pole kummalgi puhul vajalik, siis pärast SBK lõppu hindas ta ajateenistuse vajalikuks vähemalt ühe eelnevalt nimetatud aspekti puhul;
- 3) „mõnevõrra pooldajad” – vastajad, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele on mõnevõrra muutunud, st nad on varem leidnud, et ajateenistus on vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohast, aga pärast SBK-d leidnud, et

ajateenistus on vajalik ainult riigi julgeoleku või isikliku arengu seisukohalt või vahetanud hinnangu vajalikkusele välja, leides ajateenistuse alguses, et ajateenistus on vajalik isikliku arengu seisukohalt ja pärast SBK-d, et ajateenistus on vajalik riigi julgeoleku seisukohalt või vastupidi;

- 4) „vajalikkus halveneb” – vastajad, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele on halvenenud. Teisisõnu on nad varem hinnanud, et ajateenistus on vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu või emba-kumba seisukohalt, pärast SBK-d leidsid aga, et ajateenistus ei ole vajalik kummagi seisukohalt;
- 5) „püsivalt mittevajalik” – vastajad, kelle hinnangul ei ole ajateenistus vajalik ei ajateenistuse alguses ega ka pärast SBK-d ei Eesti riigi julgeoleku ega ka isikliku arengu seisukohast. Kirjeldatud tunnust on edaspidi nimetatud kui „vajalikkuse muutus” ja kasutatud vajalikkuse muutuse regressioonanalüüsis sõltuva tunnusena. Koondtunnuse moodustumist on võimalik näha lisa 1 lisatabelist 1.

3.1.2. Sõltumatud tunnused

Muutuse dünaamika prognoosimiseks logistilise regressioonanalüüsi abil on kasutatud sotsiaal-demograafilisi tunnuseid I uuringuetapist ning rühmale või ajateenistusele iseloomulikke ehk hoiakulisi tunnuseid I uuringuetapist (I etapi regressioonanalüüsis) ja II uuringuetapist (II etapi ja vajalikkuse muutuse regressioonanalüüsis). Kirjeldavast statistikast on võimalik ülevaade saada lisa 1 lisatabelitest 2–4.

Kasutatavad sõltumatud tunnused I uuringuetapist (sotsiaaldemograafilised küsimused):

- vastaja vanus, mis on kodeeritud kolme gruppi: 18–19-aastased, 20–22-aastased ning 23-aastased ja vanemad ajateenijad;
- vastaja põhiline kodune keel – kas eesti või vene;
- vastaja elukoht, mis on kodeeritud nelja rühma: 1) suur linn (Tallinn, Tartu, Narva); 2) maakonnakeskus/väikelinn/alev; 3) alevik/suurem küla ja 4) väiksem küla/talu;
- vastaja haridustase, mis on kodeeritud nelja gruppi: 1) põhiharidus või kutseharidus põhihariduse baasil; 2) keskharidus; 3) kutseharidus keskhariduse baasil/keskeriharidus; 4) rakenduskõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD);
- tunnus, kas vastaja astus ajateenistusse enda avalduse või kutse alusel.

Järgnevad kaks tunnust kuuluvad hoiakute-tunnuste alla ja pärinevad kõigi kolme regressioonanalüüsi puhul I uuringuetapist:

- „Milliste tunnetega ajateenistusse tulite?“, mille skaala on kahepalline: 1) tulin hea meelega (tulin hea meelega + olin valmis oma kohust täitma) ning 2) vastumeelselt (võimaluse korral oleksin tulemata jätnud + tulin täiesti vastumeelselt);
- „Kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis kas oleksite astunud ajateenistusse?“, mille skaala on kahepalline: 1) jah (jah, kindlasti + arvatavasti jah) ning 2) ei (arvatavasti mitte + kindlasti mitte).

Analüüsis kasutatavad hoiakute põhised tunnused, mis on pärit kas I uuringuetapi tunnuste (I etapi regressioonanalüüs) või II uuringuetapi tunnuste hulgast (II ja vajalikkuse muutuse regressioonanalüüs):

- „Kuivõrd oluline on teie hinnangul Eesti julgeoleku jaoks meie sõjaliste üksuste osalemine välismissioonidel?“, mille skaala on kahepalline: 1) oluline (väga oluline + oluline) ning 2) ei ole oluline (ei ole oluline + ei ole üldse oluline);
- „Hinnake palun, kas teie arvates oleks võõrriigi relvastatud kallaletungi korral võimalik Eestit kaitsta kuni liitlaste abi saabumiseni?“, mille skaala on kahepalline: 1) jah (jah, kindlasti oleks + tõenäoliselt jah) ning 2) ei (tõenäoliselt mitte + kindlasti mitte);
- „Üldiselt hinnates, kas teie arvates saab enamikku inimesi usaldada? Palun andke oma hinnang skaalal 0–10, kus 0 tähendab, et enamikku inimesi ei saa usaldada ja 10, et enamikku inimesi saab usaldada”.

Peale selle on II ja vajalikkuse muutuse regressioonanalüüsis kasutatud hoiakulist tunnust, mida ei küsitud I uuringuetapis:

- „Kui Eestile tungitaks kallale, kas usute, et teie võimed ja oskused on piisavad, et kaitsetegevuses osaleda?“, mille skaala on kahepalline: 1) jah (jah, kindlasti on + tõenäoliselt jah) ning 2) ei (tõenäoliselt mitte + kindlasti mitte).

3.2. Andmete analüüsi metoodika

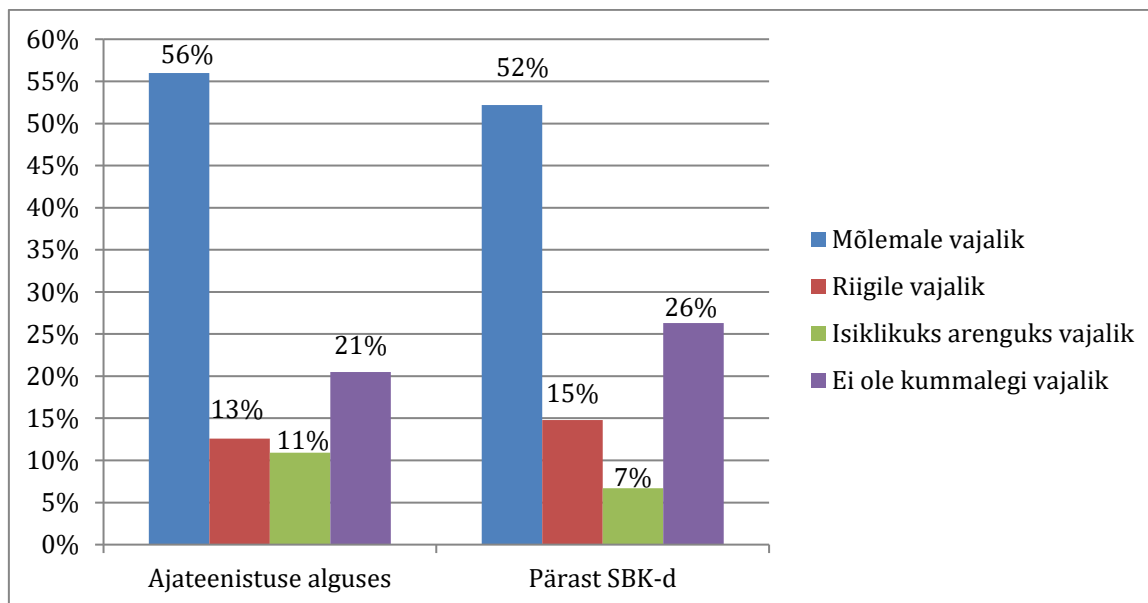
Artiklis on andmete analüüsiks kasutatud mitmeid meetodeid – kirjeldavat statistikat (kahemõõtmelised sagedusjaotused, seosekordajad) ja põhjusanalüüsi (logistiline regressioonanalüüs), prognoosimaks ajateenijate hoiakute profiile (sõltuvad tunnused: „vajalikkuse muutus“, „ajateenistuse vajalikkus I” ja „ajateenistuse vajalikkus II”, kirjeldatud eelnevalt). Kusjuures „vajalikkuse muutuse” tunnuse prognoosimudel on kaheetapiline ehk

esmal on lisatud mudelisse ainult sotsiaaldemograafilised tunnused ja seejärel lisaks hoiakute tunnused. Selleks, et kogu analüüs ja kõik regressioonimudelid oleksid omavahel võrreldavad ja kogu analüüsi ajal oleks kirjeldatud ühte ja sama kogumit, on analüüsist välja jäetud need, kelle kohta puuduvad andmed „vajalikkuse muutuse” logistilises regressioonianalüüsis. Kolme regressioonimudelisse on kaasatud ühed ja samad sõltumatud tunnused, välja arvatud tunnus selle kohta, kas ajateenija hindab oma oskusi ja võimeid piisavaks, et kaitsetegevuses osaleda, sest seda küsimust ei küsitud I uuringuetapis. Selleks et kindlaks teha, kas kogu analüüs on kasutatud ühtede ja samade vastanute kohta käivaid andmeid, on moodustatud filter ehk analüüsist on välja jäetud kõik vastajad, kes on kasvõi ühe analüüsi valitud küsimuse puhul jätnud küsimusele vastamata. Filter on moodustatud kõiki regressioonimudelitesse kaasatud tunnuseid (k.a prognoositavat tunnust) arvestades, st analüüsi on kaasatud need indiviidid, kes on kõigile vajalikkuse muutuse tunnuse logistilises regressioonianalüüsis kasutatud tunnustele andnud vastuse. Tänu filtrile on kõigis kolmes regressioonimodelis analüüsitud ühte ja sama indiviidide kogumit. Andmeid analüüsiti andmetöötluspaketiga SPSS 23.0.0.0.

4. Analüüs

4.1. Hinnang ajateenistuse vajalikkusele teenistuse alguses ja pärast SBK-d

Ajateenijatelt küsiti, kuivõrd vajalikuks peavad nad ajateenistust isikliku arengu ning kuivõrd Eesti riigi julgeoleku seisukohalt. Jooniselt 1 selgub, et teenistuse alguses leiavad enam kui pooled ajateenijatest, et ajateenistus on vajalik mõlema seisukohalt ning umbes viiendik vastanutest arvab, et ajateenistus ei ole ei riigi julgeoleku ega ka mitte isikliku arengu seisukohalt vajalik. Pärast SBK läbimist on ajateenijate hoiakud veidi muutunud – vähenenud on nende hulk, kes leiavad, et ajateenistus on vajalik mõlema (vähenenud 4%) või isikliku arengu seisukohalt (vähenenud 4%) ning suurenenud (5%) nende ajateenijate hulk, kelle arvates ei ole ajateenistus kummagi seisukohalt vajalik või et ajateenistus on vajalik riigi julgeoleku seisukohalt (suurenenud 2%, joonis 1). Järeldusena saab välja tuua, et muutused hinnangutes ajateenistuse vajalikkusele ei ole märkimisväärselt suured ja üldine pilt on suhteliselt muutumatu.

Joonis 1. Kellele on ajateenistus vajalik (%)?

Märkus: N = 1299. $\chi^2 = 630,0$ (df = 9, $p < 0,001$). Crameri V = 0,402, $p < 0,001$.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuuring

Järgnevalt rakendati logistilist regressioonanalüüsi, et selgitada välja, milliste tegurite kaudu on võimalik prognoosida ajateenijate hinnanguid ajateenistuse vajalikkusele ajateenistuse alguses (tabel 1). Kokku on kaasatud 10 sõltumatut tunnust ja analüüsitava isikute arv mudelis on 1168. Mudeli kirjeldusvõimet iseloomustav Nagelkerke kordaja (R^2) on 0,565, mis näitab, et mudeli kirjeldusvõime on väga hea. Samuti kinnitab mudeli väga head kirjeldusvõimet hii-ruut-statistik, olles 18,5 korda suurem oma vabadusastmete arvust (df = 45). Mudel on tervikuna statistiliselt oluline ja mudelis ei esine multikollineaarsust (läbi viidud standardsed diagnostilised testid).

Mudelis on kolm vastusekategoriat „vajalik mõlemale”, „vajalik riigile” ja „vajalik isiklikuks arenguks” ning igähte neist on võrreldud taustakategooriaga „ei ole kummalegi vajalik”. On näha, et suures osas mängivad kategooriate puhul statistiliselt olulist rolli samad tunnused. Statistiliselt ei oma „ajateenistuse vajalikkus I” tunnuse logistilises regressioonanalüüsis tähtsust vanus, elukoht, omandatud haridus ja tõsiasi, kas ajateenija astus teenistusse enda avalduse või kutse alusel. Tabelist 1 on näha, et sotsiaaldemograafiliste tunnuste puhul on ainsaks statistiliselt oluliseks prognoosivaks tunnuseks vastanu põhiline kodune keel, mis mängib olulist rolli kahe kategooria puhul: „vajalik mõlemale” ja „vajalik riigile”. Välja saab tuua, et eesti keelt põhilise koduse keelena rääkivatel ajateenijatel on võrreldes venekeelsetest kodudest pärit ajateenijatega suurem tõenäosus pidada ajateenistust

vajalikuks kas Eesti riigi julgeoleku (7,9 korda suurem tõenäosus) või nii riigi julgeoleku kui ka enesearengu seisukohast (2,8 korda suurem tõenäosus).

Hoiakute regressiooniosa puhul on kõigi viie tunnuse puhul tegemist statistiliselt oluliste prognoosivate tunnustega (vt tabel 1). Esmalt on vaatluse alla võetud kategooria „vajalik mõlemale”. Hinnangut, et ajateenistus on vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt, prognoosib kõige paremini tunnus „mis tunnetega tuli ajateenistusse”. Kui ajateenija tuli hea meelega ajateenistusse, siis on 21 korda suurem tõenäosus, et tema hinnangul on ajateenistus vajalik nii isikliku arengu kui ka riigi julgeoleku seisukohalt, mitte et pole kummagi puhul vajalik. Sama kehtib ka nende puhul, kes tuleksid aega teenima ka siis, kui see ei oleks kohustuslik, vaid vabatahtlik (11,5 korda suurem tõenäosus), kelle arvates on välismissioonid olulised (3,8 korda suurem tõenäosus) ning kelle arvates on Eestit võimalik kaitsta võõrriigi relvastatud kallale tungi korral (2,8 korda suurem tõenäosus). Kehtib ka suundumus, et mida rohkem inimene üldiselt arvab, et teisi inimesi saab usaldada, seda suurem on võimalus, et tema hinnangul on ajateenistus vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt, mitte et ajateenistus ei ole kummalgi puhul vajalik.

Järgnevalt on võetud vaatluse alla tegurid, mis prognoosivad selle tõenäosust, et vastanu hindab ajateenistuse vajaliku olevat riigi julgeoleku seisukohalt (tabel 1). Esmalt saab välja tuua, et mida rohkem leiab ajateenija, et teisi saab usaldada, seda suurem on tõenäosus, et tema arvates on ajateenistus riigi julgeoleku seisukohalt vajalik. Sama kehtib ka nende puhul, kes tulid hea meelega aega teenima (4,2 korda suurem tõenäosus), kelle arvates on välismissioonid olulised (2,8 korda suurem tõenäosus) ja kelle arvates on võõrriigi relvastatud kallale tungi korral võimalik Eestit kaitsta (2,3 korda suurem tõenäosus).

Statistiliselt olulisi prognoositajaid „vajalik isiklikuks arenguks” kategooria puhul on kaks (tabel 1). Esiteks saab jälle esile tuua sama tendentsi, mida eelneva kahe kategooria puhul – mida rohkem leiab ajateenija, et teisi saab usaldada, seda suurem on tõenäosus, et tema hinnangul on ajateenistus vajalik isikliku arengu seisukohalt. Teise tulemusena saab välja tuua, et nende puhul, kes tulid hea meelega aega teenima, on tõenäosus 5,6 korda suurem, et nad leiavad ajateenistuse vajalik olevat isikliku arengu seisukohalt, kui et ajateenistus on ebavajalik nii isikliku arengu kui ka riigi julgeoleku seisukohalt.

Tabel 1. Logistiline regressioonanalüüs ajateenistuse vajalikkuse koondtunnusele ajateenistuse alguses

	Vajalik mõlemale ¹			Vajalik riigile ¹			Vajalik isiklikuks arenguks ¹		
	B	Exp (B)	Usaldusvahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldusvahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldusvahemik, 95%
Vabaliige	-3,63***			-4,26***			-1,65**		
Vanus 17–19a³	0,52	1,67	0,67-4,17	0,53	1,69	0,64-4,49	0,98	2,65	0,96-7,31
Vanus 20–22a³	-0,07	0,94	0,49-1,80	-0,20	0,82	0,41-1,65	0,09	1,09	0,51-2,32
Elukoht suur linn⁴	-0,47	0,62	0,34-1,14	0,24	1,27	0,66-2,45	0,06	1,06	0,52-2,15
Elukoht maakonnakeskus/väikelinn⁴	-0,20	0,82	0,42-1,58	-0,11	0,90	0,43-1,89	-0,29	0,75	0,34-1,66
Elukoht alevik/suurem küla⁴	-0,49	0,61	0,29-1,28	-0,52	0,59	0,26-1,38	-0,41	0,66	0,43-2,57
Põhiharidus/kutseharidus põhihariduse baasil⁵	0,23	1,26	0,54-2,96	-0,43	0,65	0,27-1,60	0,05	1,05	0,35-1,90
Keskharidus⁵	0,03	1,03	0,46-2,30	-0,48	0,62	0,27-1,41	-0,20	0,82	0,31-1,92
Kutseharidus keskhariduse baasil/keskeriharidus⁵	0,00	1,00	0,42-2,38	0,11	1,12	0,46-2,69	-0,26	0,77	0,60-2,43
Enda avalduse alusel⁶	0,20	1,22	0,65-2,27	0,32	1,38	0,70-2,72	0,19	1,21	0,33-1,09
Eesti keel⁷	1,02**	2,77	1,33-5,78	2,07***	7,92	2,61-24,06	-0,52	0,60	0,74-1,98
Usaldab inimesi	0,20***	1,22	1,11-1,34	0,17***	1,19	1,07-1,32	0,19***	1,21	1,09-1,38
Välismissioonid olulised⁸	1,32***	3,76	2,33-6,06	1,02***	2,77	1,64-4,70	0,19	1,21	0,74-1,98
Kallaletungimisel võimalik kaitsta⁹	1,04***	2,84	1,82-4,44	0,83***	2,28	1,40-3,72	-0,18	0,84	0,48-1,47
Tuli hea meelega¹⁰	3,05***	21,00	10,61-41,58	1,44***	4,23	1,96-9,14	1,72***	5,59	2,61-12,00
Vabatahtlik¹¹	2,44***	11,50	3,41-38,75	0,99	2,69	0,69-10,46	0,39	1,47	0,38-5,75
N	1168								
R²	0,565								
Üldtest¹²	830,8 (45)***								

Märkus: statistiline olulisus *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Tähistused: B – regressioonikordaja; Exp(B) – šansside suhte kordaja; N – analüüsitava indiviidide arv; R² – Nagelkerke kordaja. ¹taustakategooriaks: ajateenistus ei ole kummalegi vajalik. ³taustakategooriaks: vanus 23+ ⁴taustakategooriaks: elukohaks väiksem küla/talu. ⁵taustakategooriaks: haridustasemeks rakenduskõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD). ⁶taustakategooriaks: kutse alusel. ⁷taustakategooriaks: põhiliseks koduseks keeleks vene keel. ⁸taustakategooriaks: välismissioonidel osalemine ei ole oluline. ⁹taustakategooriaks: kallaletungimisel ei ole võimalik Eestit kaitsta. ¹⁰taustakategooriaks: tuli ajateenistusse vastumeelselt. ¹¹taustakategooriaks: kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis vastaja ei oleks astunud ajateenistusse. ¹²hii-ruut-statistik, sulgudes selle vabadusastmete arv.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuuring

Tabelis 2 on näha logistilise regressioonanalüüsi tulemused ajateenistuse vajalikkuse koondtunnust arvestades pärast SBK-d. Kokku on kaasatud 11 sõltumatut tunnust ja

analüüsitavate isikute arv mudelis on 1240. Nagelkerke kordaja (R^2), mis näitab mudeli kirjeldusvõimet, on 0,540, mis omakorda näitab, et mudeli kirjeldusvõime on väga hea. Mudeli head kirjeldusvõimet näitab ka hii-ruut-statistik, olles 17,2 korda suurem oma vabadusastmete arvust ($df = 48$). Samuti on mudel tervikuna statistiliselt olulise tähtsusega ja mudelis ei esine multikollineaarsust (standardised diagnostilised testid).

Kirjeldatavas mudelis on samamoodi nagu eelmises mudelis kolm vastuse kategooriat „vajalik mõlemale”, „vajalik riigile” ja „vajalik isiklikuks arenguks”, mida igaühel on võrreldud taustakategooriaga „pole kummalegi vajalik” (tabel 2). Võttes vaatluse alla esmalt sotsiaaldemograafilised tunnused, on näha, et võrreldes ajateenistuse alguse regressioonimudeliga, on ka selle mudeli puhul ainsaks statistiliselt oluliseks prognoosivaks tunnuseks põhiline kodune keel, mille olulisus on võrreldes eelmise mudeliga vähenenud. Pärast SBK lõppu on põhiline kodune keel oluliseks prognoosivaks tunnuseks vaid „vajalik riigile” kategoorias, mis näitab, et eestikeelsetest kodudest pärit ajateenijate puhul on suurem võimalus, et nende hinnangul on ajateenistus vajalik riigi julgeoleku seisukohalt, võrreldes nende ajateenijatega, kelle põhiliseks koduseks keeleks on vene keel.

Hoiakute regressiooniosas on ka selle mudeli puhul kõik viis tunnust ja lisaks hoiakuline tunnus „oskuste piisavus” statistiliselt olulised prognoosivad tunnused (tabel 2). Esimesena on vaatluse alla võetud „vajalik mõlemale” kategooria. Esmalt saab välja tuua, et mida rohkem leiab ajateenija, et teisi inimesi saab usaldada, seda suurem on tõenäosus, et tema hinnangul on ajateenistus vajalik nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt (mitte, et tema hinnangul ei ole ajateenistus kummagi seisukohalt vajalik). Kõige paremaks prognoosivaks tunnuseks selle kategooria puhul on „kui oleks vabatahtlik, kas oleks tulnud”, mis näitab seda, et kui ajateenija oleks teenistusse astunud ka siis, kui see ei oleks kohustuslik, vaid vabatahtlik, on tema hinnangul 10,9 korda suurem tõenäosus, et ajateenistus on vajalik nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt (mitte, et ajateenistus ei ole kummagi seisukohalt vajalik). Sama kehtib ka nende puhul, kelle hinnangul on välismissioonid olulised (6 korda suurem tõenäosus), kelle arvates on tema oskused kallaletungi korral piisavad (4,9 korda suurem tõenäosus), kes tuli hea meelega aega teenima (2,7 korda suurem tõenäosus) ja kelle hinnangul on kallaletungi korral võimalik Eesti riiki kaitsta (1,7 korda suurem tõenäosus).

Tabel 2. Logistiline regressioonanalüüs ajateenistuse vajalikkuse koondtunnusele pärast SBK-d

	Vajalik mõlemale ¹			Vajalik riigile ¹			Vajalik isiklikuks arenguks ¹		
	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp (B)	Usaldus- vahemik, 95%
Vabaliige	-4,10***			-3,56***			-3,61***		
Vanus 17–19³	-0,27	0,76	0,33-1,74	-0,21	0,81	0,33-1,98	-0,65	0,52	0,16-1,68
Vanus 20–22³	0,02	1,02	0,55-1,91	-0,13	0,88	0,45-1,70	0,11	1,12	0,45-2,78
Elukoht suur linn⁴	-0,10	0,90	0,53-1,55	0,04	1,04	0,59-1,84	0,48	1,61	0,71-3,66
Elukoht maakonnakeskus/ väikelinn⁴	0,05	1,05	0,59-1,88	-0,09	0,91	0,48-1,71	0,28	1,33	0,55-3,20
Elukoht alevik/suurem küla⁴	-0,29	0,75	0,38-1,46	-0,31	0,73	0,35-1,52	-0,06	0,94	0,33-2,70
Põhiharidus/kutseharidus põhihariduse baasil⁵	0,15	1,16	0,53-2,56	-0,54	0,59	0,25-1,38	0,35	1,42	0,41-4,95
Keskharidus⁵	0,38	1,47	0,69-3,12	0,27	1,31	0,60-2,86	0,80	2,22	0,68-7,26
Kutseharidus keskhariduse baasil/ keskeriharidus⁵	0,28	1,32	0,59-2,98	0,12	1,13	0,48-2,66	0,86	2,37	0,69-8,15
Enda avalduse alusel⁶	0,22	1,24	0,72-2,16	0,13	1,14	0,61-2,11	0,62	1,85	0,91-3,79
Eesti keel⁷	0,34	1,41	0,78-2,54	1,43**	4,16	1,76-9,80	-0,30	0,74	0,38-1,44
Usaldab inimesi	0,19***	1,21	1,11-1,31	0,06	1,07	0,98-1,16	0,10	1,10	0,99-1,23
Välismissioonid olulised⁸	1,79***	5,99	3,88-9,24	1,43***	4,18	2,60-6,70	0,72*	2,05	1,18-3,55
Kallaletungimisel võimalik kaitsta⁹	0,53*	1,70	1,10-2,61	0,56*	1,75	1,09-2,82	-0,95**	0,39	0,19-0,78
Oskused piisavad¹⁰	1,59***	4,91	3,24-7,43	0,88***	2,41	1,53-3,80	1,07***	2,92	1,66-5,15
Tuli hea meelega¹¹	0,99***	2,70	1,77-4,09	0,31	1,36	0,85-2,18	0,73*	2,06	1,17-3,66
Vabatahtlik¹²	2,39***	10,92	5,64-21,15	0,20	1,22	0,53-2,81	1,21**	3,34	1,42-7,85
N	1240								
R²	0,540								
Üldtest¹³	825,3 (48)***								

Märkus: statistiline olulisus *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001

Tähistused: B – regressioonikordaja; Exp(B) – šansside suhte kordaja; N – analüüsitava indiviidide arv; R² – Nagelkerke kordaja. ¹taustakategooriaks: ajateenistus ei ole kummalegi vajalik. ³taustakategooriaks: vanus 23+. ⁴taustakategooriaks: elukohaks väiksem küla/talu. ⁵taustakategooriaks: haridustasemeks rakenduskõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD). ⁶taustakategooriaks: kutse alusel. ⁷taustakategooriaks: põhiliseks koduseks keeleks vene keel. ⁸taustakategooriaks: välismissioonidel osalemine ei ole oluline. ⁹taustakategooriaks: kallaletungimisel ei ole võimalik Eestit kaitsta. ¹⁰taustakategooriaks: oskused ei oleks kallaletungi korral piisavad. ¹¹taustakategooriaks: tuli ajateenistusse vastumeelselt. ¹²taustakategooriaks: kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis vastaja ei oleks astunud ajateenistusse. ¹³hii-ruut-statistik, sulgudes selle vabadusastmete arv.

Andmed: ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuuring

Järgmisena on kirjeldatud tegureid, mis prognoosivad selle tõenäosust, kas vastanu hindab ajateenistuse vajaliku olevat just riigi julgeoleku seisukohalt (tabel 2). Välja saab tuua, et kui ajateenija leiab, et välismissioonidel osalemine on oluline, siis eksisteerib 4,2 korda suurem tõenäosus, et tema hinnangul on ajateenistus vajalik just riigi julgeoleku seisukohalt (mitte et tema hinnangul ei ole ajateenistus ei riigi julgeoleku ega ka isikliku arengu seisukohalt vajalik). Sama kehtib ka nende puhul, kelle arvates on tema oskused kallaletungi korral piisavad (2,4 korda suurem tõenäosus) ning kelle arvates on võõrriigi relvastatud kallaletungi korral võimalik Eestit kaitsta (1,8 korda suurem tõenäosus).

Statistiliselt olulisi prognoositegureid on kategoorias „vajalik isikliku arengu” viis (tabel 2). Nende puhul, kes tuleksid aega teenima ka siis, kui ajateenistus oleks vabatahtlik, on 3,3 korda suurem tõenäosus, et nende hinnangul on ajateenistus vajalik isikliku arengu seisukohalt (mitte, et ajateenistus ei ole ei riigi ega ka isikliku arengu seisukohalt vajalik). Sama kehtib nende ajateenijate puhul, kelle hinnangul nende oskused on kallaletungi korral piisavad (2,9 korda suurem tõenäosus), kelle arvates on välismissioonidel osalemine oluline (2,1 korda suurem tõenäosus) ja kes tulid hea meelega aega teenima (samuti 2,1 korda suurem tõenäosus). Huvitav on siinkohal analüüsitulemus, mis näitab, et nende ajateenijate arvates, kelle hinnangul ei ole Eestit võimalik võõrriigi kallaletungi korral kaitsta, on suurem võimalus, et nende hinnangul on ajateenistus vajalik just isikliku arengu seisukohalt.

4.2. Ajateenistuse vajalikkuse hinnangu muutus teenistuse jooksul

Teenistuse jooksul jäid oma positiivsele hinnangule ajateenistuse vajalikkuse osas kindlaks pooled (N = 650) ajateenijad (peavad ajateenistust vajalikuks nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d) ja 15%-l (N = 189) oli nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d arvamus, et ajateenistus on ebavajalik. Neid, kelle jaoks arusaamine ajateenistuse vajalikkusest paranes, on kokku 176 (14%). Kümnendik (N = 131) ajateenijatest pooldab ajateenistust mõnevõrra – pärast SBK-d hindasid nad ajateenistuse vajalikuks kas riigi julgeoleku või isikliku arengu seisukohalt (varem leidsid, et ajateenistus on nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt vajalik või otsustasid ajateenistuse vajalikkuses ümber, leides ajateenistuse alguses, et ajateenistus on vajalik isikliku arengu seisukohalt ja pärast SBK-d, et ajateenistus on vajalik riigi julgeoleku seisukohalt või vastupidi). Veidi enam kui kümnendiku (12%, N = 153) vastanute hinnangud ajateenistuse vajalikkusele halvenesid ehk nad leidsid pärast SBK-

d, et ajateenistus ei ole ei riigi julgeoleku ega ka mitte isikliku arengu seisukohalt vajalik. Selle põhjal saab väita, et selgelt joonistub välja viis gruppi: 1) püsivalt vajalikuks pidajad; 2) vajalikkus paraneb; 3) mõnevõrra pooldajad; 4) vajalikkus halveneb; 5) püsivalt ebavajalikuks pidajad, mida on kirjeldatud ka käesoleva artikli andmeid silmas pidades.

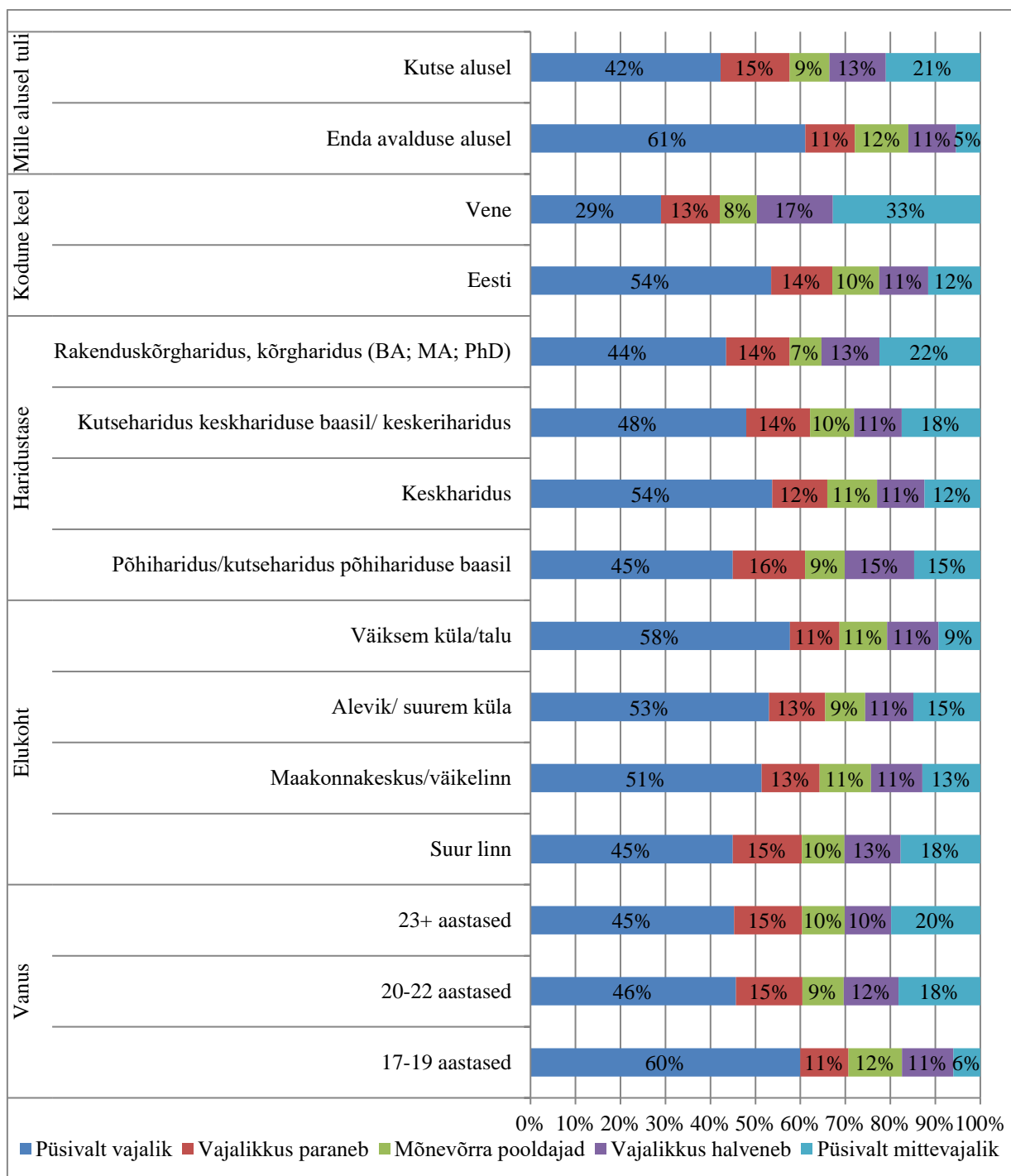
Järgnevalt on kirjeldatud eeltoodud viie grupi sotsiaaldemograafilisi näitajaid. Esmalt olgu tähelepanu juhitud, et soolises jaotuses jäid kõik analüüsis osalevad naisajateenijad (13) oma positiivsele hinnangule kindlaks ehk nad kuuluvad gruppi „püsivalt vajalik”. Joonisel 2 on näha vajalikkuse muutuse tunnuse viis gruppi sotsiaaldemograafiliste tunnuste lõikes ja saab esile tuua, et erinevused on statistiliselt olulise tähtsusega ainult vanuse, põhilise koduse keele ja selle tunnuse põhjal, mis näitab, kas ajateenija tuli aega teenima enda avalduse või kutse alusel. Minnes esmalt vanuse tunnuse juurde, on näha, et kolmest vanusrühmast eristub kõige enam noorim (17–19-aastased), kus on teiste vanusrühmadega võrreldes proportsionaalselt kõige rohkem neid, kelle hinnangul on ajateenistus vajalik nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK läbimist ning kõige vähem neid, kelle hinnangul ei ole ajateenistus vajalik ei ajateenistuse alguses ega ka pärast SBK läbimist. Kaks vanemat vanuserühma (20–22-aastased ja 23+) on omavahel väga sarnased ja nende seas on võrreldes noorematega rohkem neid, kes arvavad püsivalt teenistuse jooksul, et ajateenistus on ebavajalik, ja vähem neid, kelle hinnangul on ajateenistus püsivalt vajalik. Samas on kahes vanemas vanuserühmas kõige nooremaga võrreldes mõnevõrra rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele paranes. Erinevused vanusgruppide vahel on statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 47,0$, $df = 8$, $p < 0,001$).

Järgnevalt on kirjeldatud vajalikkuse muutuse tunnuse viit gruppi elukohta arvestades. Erinevused viie grupi vahel elukohta arvestades ei ole suured ega ka mitte statistiliselt olulised ($\chi^2 = 19,4$, $df = 12$, $p = 0,079$). Võrreldes „vajalikkuse muutuse” gruppide jaotuvust nelja elukoha tüübi järgi, on näha, et proportsionaalselt on neid, kes jäid kindlaks hinnangule, et ajateenistus on vajalik, nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d, kõige rohkem pärit väiksemast külast või talust. Proportsionaalselt on kõige vähem neid, kes ajateenistust püsivalt vajalikuks hindasid, pärit suurest linnast. Kõrvutades elukohagruppe omavahel, on näha, et suurtest linnadest pärit ajateenijate hulgas on kõige rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele teenistuse jooksul paranes (15%) ja selles grupis on umbes samapalju ka neid (18%), kelle hinnangul on ajateenistus nii ajateenistuse alguses kui ka

pärast SBK-d mittevajalik. Samuti on jooniselt 2 näha, et „mõnevõrra pooldajad” ja „vajalikkus halveneb” rühmad on kõigis elukohagruppides enam-vähem sama suurusega.

Samuti on teineteisega suhteliselt sarnased vajalikkuse muutuse tunnuse grupid haridustasemeti (joonis 2) ning erinevused haridustaseme gruppide vahel ei ole statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 20,4$, $df = 12$ $p = 0,059$). Proportsionaalselt on kõige rohkem neid, kes hindasid ajateenistuse teenistuse jooksul püsivalt vajalikuks, keskharidusega, ja neid, kes hindasid püsivalt ebavajalikuks, kõrgharidusega. Põhiharidust või kutseharidust (põhihariduse baasil) omavate ajateenijate hulgas on võrdluses teiste haridustasemetega kõige rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul paranes. Samuti on nende hulgas kõige rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele teenistuse jooksul halvenes. Saab väita, mingit üldist tendentsi haridustasemeti välja tuua ei saa.

Järgnevalt on vaatluse all viis vajalikkuse muutuse tunnuse gruppi vastanu kodust keelt arvestades (joonis 2). Erinevused on selgelt näha ja statistiliselt olulised ($\chi^2 = 73,2$, $df = 4$, $p < 0,001$). Esiteks on näha, et venekeelsetest kodudest pärit ajateenijate hulgas on 25% vähem neid, kelle hinnangul on ajateenistus püsivalt teenistuse jooksul vajalik ja peaaegu samapalju (21%) rohkem neid, kelle hinnangul on ajateenistus nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d ebavajalik. Samuti on vene keelt koduse keelena kõnelevate ajateenijate seas 6% rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele teenistuse jooksul halvenes. Neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul paranes, on mõlemas keelegrupis enam-vähem võrdselt.

Joonis 2. Vajalikkuse muutuse tunnuse jaotus sotsiaaldemograafiliste tunnuste kaupa (%)

Märkus: N = 1299. Püsivalt vajalik N = 650, vajalikkus paraneb N = 176, mõnevõrra pooldajad N = 131, vajalikkus halveneb N = 153, püsivalt mittevajalik N = 189; 17–19-aastased N = 402, 20–22aastased N = 771, 23+ N = 126, $\chi^2 = 47,0$ (df = 8, p < 0,001), Crameri V 0,134 (p < 0,001); suur linn N = 560, maakonnakeskus/väike linn N = 325, alevik/suurem küla N = 168, väiksem küla N = 246, $\chi^2 = 19,4$ (df = 12, p = 0,079), Crameri V = 0,071 (p = 0,079); põhiharidus / kutseharidus põhihariduse baasil N = 285, keskharidus N = 683, kutseharidus keskhariduse baasil / keskeriharidus N = 246, rakenduskõrgharidus, kõrgharidus (BA, MA, PhD) N = 85, $\chi^2 = 20,4$ (df = 12, p = 0,059), Crameri V = 0,072 (p = 0,059); eesti keel N = 1116, vene keel N = 183, $\chi^2 = 73,2$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,237 (p < 0,001); omal algatusel N = 537, kutsega N = 762, $\chi^2 = 83,5$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,254 (p < 0,001).

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuuring

Samuti on joonisel 2 välja toodud vajalikkuse muutuse tunnuse jaotus selle alusel, kas ajateenija tuli teenistusse enda avalduse või kutse alusel. Kutsega tulnute seas on 16% rohkem neid, kelle hinnangul on ajateenistus nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK lõppu ebavajalik ning 19% vähem neid, kelle hinnangul on ajateenistus nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d vajalik.

Samas on näha, et kutsega tulnute seas on natuke rohkem (4%) neid ajateenijaid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul paranes. Kutse alusel tulnute seas oli ajateenistuse alguses peaaegu viiendiku võrra rohkem neid ajateenijaid, kes leidsid, et ajateenistus ei ole kummagi aspekti puhul vajalik, mistõttu on suurem hoiaku positiivseks muutnute protsent igati loogiline. Erinevused kahe grupi vahel on statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 83,5$, $df = 4$, $p < 0,001$).

Eelnevalt kirjeldatu põhjal saab väita, et kodune keel, vanus ja see, kas teenistusse astuti enda avalduse või kutse alusel, võivad mõnevõrra mõju avaldada sellele, kas ajateenija muudab oma hoiakut teenistuse vajalikkuse kohta ajateenistuse jooksul või mitte. Kõige selgemaid erinevusi on näha eelkõige vastanu kodust keelt ja teenistusse tulekut enda avalduse või kutse alusel arvestades. Kahjuks ei saa vanust, haridustaset ja elukoha silmas pidades mingeid üldisemaid tendentse välja tuua, mis suunas ning kas üldse mingi teatud sotsiaalne grupp oma hinnanguid muudab. Järgnevalt on vaadeldud, kuidas jaotuvad viis vajalikkuse muutuse tunnuse gruppi hoiakuliste tunnuste kaupa.

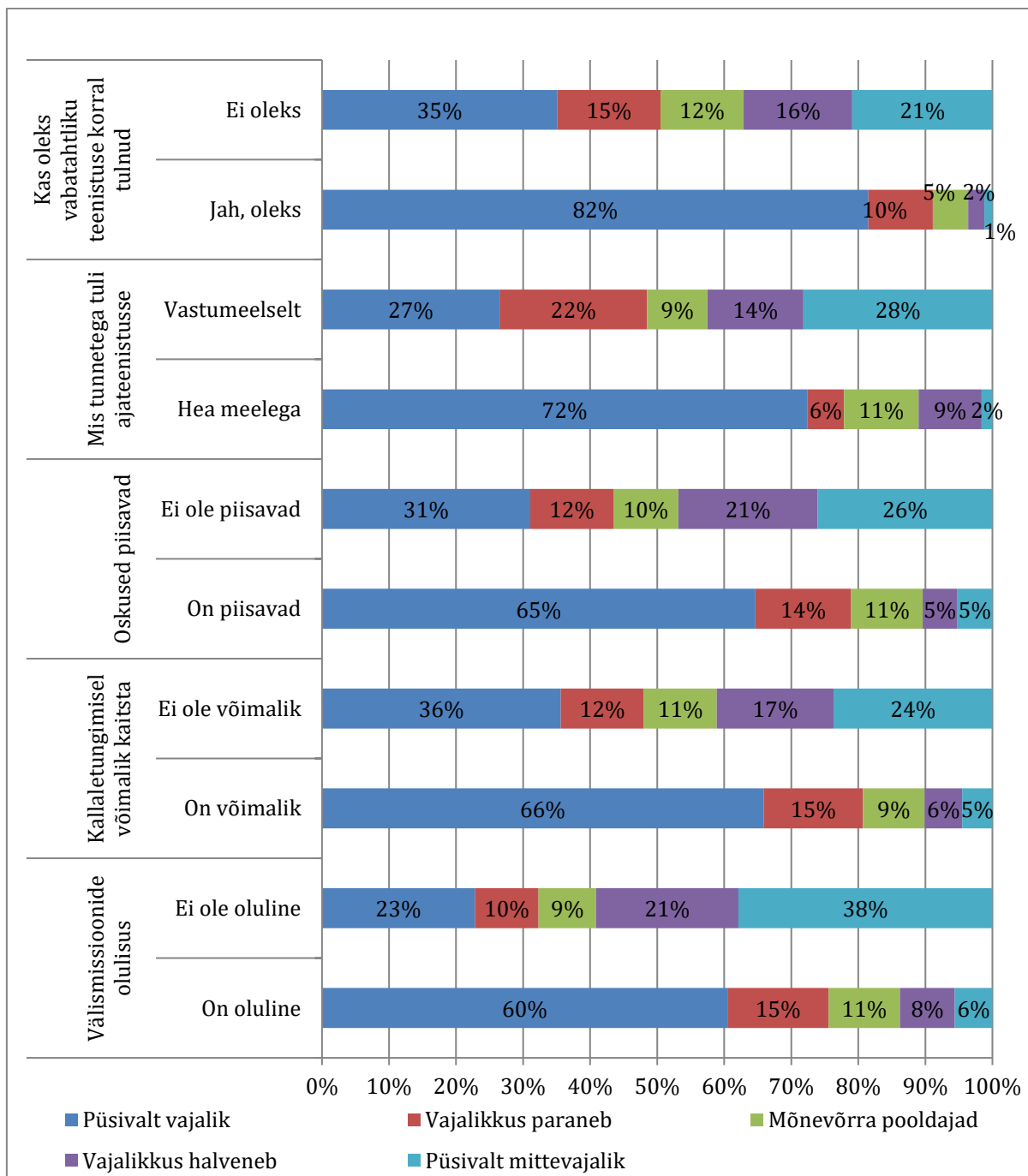
Usalduse küsimuse puhul saab öelda, et keskmiselt kõige rohkem ($M = 6,28$, $sd = 2,3$) peavad inimesi usaldusväärseteks need ajateenijad, kes kuuluvad gruppi „vajalikkus paraneb”. Seejärel „püsivalt vajalik” ($M = 6,23$, $sd = 2,4$), „mõnevõrra pooldajad” (keskmise $5,95$, $sd = 2,4$), „vajalikkus halveneb” ($M = 5,37$, $sd = 2,6$) ning kõige vähem teisi usaldavad inimesed on need, kelle hinnangul on ajateenistus mittevajalik nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d ($M = 4,54$, $sd = 2,6$; lisa 1, lisatabel 4). On näha, et oma hinnangut parandanud või püsivalt ajateenistust vajalikuks pidanud ajateenijad usaldavad üldiselt rohkem inimesi kui need, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta halveneb või kes arvavad püsivalt, et ajateenistus on ebavajalik. Erinevused gruppide vahel on statistiliselt olulise tähtsusega (F-statistik = $21,2$, $df = 4$, $p < 0,001$).

Joonisel 3 on esile toodud vajalikkuse muutuse tunnuse jaotus hoiakuliste tegurite kaupa. Minnes esmalt tunnuse „välismissioonide olulisus” juurde, on selgelt näha, et nende hulgas, kelle hinnangul ei ole välismissioonidel osalemine oluline, on ka võrreldes positiivselt

meelestatutega rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele on teenistuse jooksul halvenenud või püsinud teenistuse jooksul püsivalt „mittevajaliku” tasemel. Samas välismissioonide puhul on positiivselt meelestatute hulgas jällegi proportsionaalselt rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul paranes või kelle hinnangul on ajateenistus vajalik olnud nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. Erinevused rühmade vahel on statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 303,3$, $df = 4$, $p < 0,001$).

Minnes edasi järgmise hoiakulise tunnuse, „kallaletungimisel võimalik kaitsta” juurde (joonis 3), on näha, et üldjoontes kehtivad siin samad tendentsid, mis eelnevagi tunnuse juures, kuid on märgata, et nt grupi „vajalikkus kasvab” puhul ei ole vahe kirjeldatava tunnuse puhul positiivselt ja negatiivselt meelestatute vahel nii suur kui eelnevalt. Üldiselt saab väita, et selle hoiakulise tunnuse suhtes positiivselt meelestatute hulgas on rohkem neid, kelle hinnangul on ajateenistus vajalik nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. Nende hulgas, kelle hinnangul ei ole kallaletungi korral võimalik Eestit kaitsta, on rohkem neid, kelle hinnangul on ajateenistus püsivalt teenistuse jooksul ebavajalik. Erinevused gruppide vahel on statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 181,3$, $df = 4$, $p < 0,001$).

Järgnevalt on kirjeldatud gruppide jaotust tunnust „kas oskused oleks piisavad” arvestades, kus on samuti üldjoontes näha samu tendentse nagu eelneva kahe tunnuse puhul (joonis 3). Nende hulgas, kes usuvad, et nende võimed ja oskused ei ole piisavad kaitsetegevuses osalemiseks, on rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta halveneb teenistuse jooksul, võrreldes nendega, kes leiavad, et nende oskused ja võimed on kaitsetegevuses osalemiseks piisavad. Suur vahe (34%) on ka nende hulgas, kelle hinnangul on ajateenistus vajalik nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d – selliseid ajateenijaid on rohkem nende hulgas, kelle arvates on nende oskused ja võimed piisavad, et osaleda kaitsetegevuses. Nende hulgas, kelle arvates ei ole nende oskused piisavad, on rohkem neid, kelle hinnangul pole ajateenistus vajalik. Erinevused rühmade vahel on statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 225,7$, $df = 4$, $p < 0,001$).

Joonis 3. Vajalikkuse muutuse tunnuse jaotus hoiakuliste tunnuste kaupa (%)

Märkus: N = 1299. Püsivalt vajalik N = 650, vajalikkus paraneb N = 176, mõnevõrra pooldajad N = 131, vajalikkus halveneb N = 153, püsivalt mittevajalik N = 189; välismissioonid on olulised N = 940, ei ole olulised N = 359, $\chi^2 = 303,3$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,483 (p < 0,001); võimalik kaitsta N = 620, ei ole võimalik kaitsta N = 679, $\chi^2 = 181,3$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,374 (p < 0,001); oskused oleksid piisavad N = 722, oskused ei oleks piisavad N = 518 (NB! summa N = 1240), $\chi^2 = 225,7$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,427 (p < 0,001); hea meelega N = 668, vastumeelselt N = 631, $\chi^2 = 366,5$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,531 (p < 0,001); oleks vabatahtlikult tulnud N = 417, ei oleks vabatahtlikult tulnud N = 882, $\chi^2 = 264,1$ (df = 4, p < 0,001), Crameri V = 0,451 (p < 0,001).

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuring

Võrreldes omavahel neid, kes tulid ajateenistusse hea meelelega ja neid, kes tulid vastumeelselt, on näha selgeid erinevusi, mis on ka statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 366,5$, $df = 4$, $p < 0,001$; joonis 3). Positiivselt meelestatute hulgas on võrreldes vastumeelselt tulnutega palju rohkem neid, kelle hinnangul on ajateenistus vajalik nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. Samas on vastumeelselt tulnute seas rohkem neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta teenistuse jooksul paraneb, mis võib tingitud olla sellest, et vastumeelselt tulnute seas oli ajateenistuse alguses rohkem neid, kelle hinnangul ajateenistus ei olnud vajalik, mistõttu oli vastumeelselt tulnute seas rohkem neid, kelle hinnang paranes. Olulise erinevusena saab esile tuua, et vastumeelselt tulnute seas on 26% rohkem neid, kelle hinnangul ei olnud ajateenistus vajalik ei ajateenistuse alguses ega ka pärast SBK-d.

Järgmisena on kirjeldatud vajalikkuse muutust tunnust „kui ajateenistus oleks vabatahtlik, kas oleks siis tulnud” arvestades (joonis 3). Ka selle tunnuse puhul on erinevused rühmade vahel statistiliselt olulise tähtsusega ($\chi^2 = 264,1$, $df = 4$, $p < 0,001$). Samuti on näha, et nende seast, kes oleksid ka vabatahtlikult aega teenima tulnud, hindab 82% ajateenistust vajalikuks nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. Ka on selle tunnuse puhul näha sama tendents nagu eelneva tunnuse puhul – nende hulgas, kes ei tuleks vabatahtlikult aega teenima on rohkem neid, kes hindavad ajateenistust püsivalt ebavajalikuks ja ka neid, kelle hinnangul ajateenistuse vajalikkus kasvas.

Eelnevast lähtuvalt saab väita, et hoiakulistes tunnustes on vajalikkuse muutuse tunnuse gruppide vahel suuremad erinevused kui sotsiaaldemograafilistes tunnustes. Tulemus annab põhjuse eeldada, et järgnevas regressioonianalüüsis võivad just hoiakulised tunnused olla paremad prognoosijad, kas ajateenijate hoiakud ajateenistuse vajalikkusele muutusid või mitte. Alljärgnevatest tabelitest on võimalik näha logistilise regressioonianalüüsi tulemusi vajalikkuse muutuse tunnust arvestades. Regressioonianalüüs koostati sammude kaupa, st esmalt moodustati mudel sotsiaaldemograafiliste tunnustega (tabel 3.1.) ning seejärel lisati teise sammuna sotsiaaldemograafilistele tunnustele hoiakute tunnused (vt tabel 3.2.). Mudelites on kasutatud viit sotsiaaldemograafilist tunnust ja koondmudelisse lisaks kuut hoiakulist tegurit. Mõlemad regressioonimudelid on tervikuna statistiliselt olulise tähtsusega ja mudelites ei esine multikollineaarsust (standardised diagnostilised testid). Sotsiaaldemograafiliste tunnustega mudeli Nagelkerke kordaja (R^2) on 0,127, mis näitab mudeli suhteliselt väikest kirjeldusvõimet. Seda näitab ka hii-ruut-statistik, olles vaid 4,1 korda suurem oma vabadusastmete arvust ($df = 40$). Lisades mudelisse viiele

sotsiaaldemograafilisele tunnusele kuus hoiakulist küsimust, suurenes mudeli kirjeldusvõime oluliselt ($\chi^2 = 840,8$, $df = 64$, $p < 0,001$). Samuti suurenes Nagelkerke kordaja (R^2) 0,127-lt 0,526-le, mis näitab mudeli väga head kirjeldusvõimet, mis omakorda näitab seda, et hoiaku püsivus või muutus on tunduvalt paremini kirjeldatav pigem teiste hoiakute kui sotsiaaldemograafiliste tunnuste kaudu.

Mudelites on neli vastuse kategooriat: „püsivalt vajalik”, „vajalikkus paraneb”, „mõnevõrra pooldajad” ja „vajalikkus halveneb”, mida igaühte on võrreldud taustakategooriaga „püsivalt mittevajalik”. Võttes vaatluse alla esmalt ainult sotsiaaldemograafiliste tunnustega mudeli (tabel 3.1.), on näha, et statistiliselt olulist mõju omavad kaks tunnust – põhiline kodune keel ning see, kas vastaja asus aega teenima enda avalduse või kutse alusel. Eestikeelsest kodust pärit ajateenijatel on suurem tõenäosus sattuda esimesse kolme kategooriasse ning enda avalduse alusel tulnutel on suurem tõenäosus sattuda pigem nelja vaadeldavasse kategooriasse kui kategooriasse „püsivalt mittevajalik”. Enda avalduse alusel tulnutel on 4,2 korda suurem tõenäosus, et nad peavad ajateenistust püsivalt vajalikuks, 3,8 korda suurem tõenäosus, et nad kuuluvad rühma „mõnevõrra pooldajad” ning 2,4 korda suurem tõenäosus, et hinnang ajateenistuse vajalikkusele halveneb või 2,4 korda suurem tõenäosus, et hinnang paraneb (taustakategooriaks „püsivalt mittevajalik”). Eelnevat võib põhjendada sellega, et 90% enda avalduse alusel tulnutest kuuluvad 17–19-aastaste vanusegruppi, mistõttu võivad nad oma nooruse tõttu olla muutusetele vastuvõtlikumad kui vanemad. Põhilisel kodusel keelel on anlüüsitavale tunnusele samalaadne mõju – eesti keelt koduse keelena rääkivatel ajateenijatel on võrreldes venekeelsete ajateenijatega 4,5 korda suurem tõenäosus, et nende hinnangul on ajateenistus vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. Ka saab eestikeelsetest kodudest pärit ajateenijate kohta öelda, et nende puhul eksisteerib 3,2 korda suurem tõenäosus, et nad kuuluvad gruppi „mõnevõrra pooldajad” ning 3 korda suurem tõenäosus, et hinnang ajateenistuse vajalikkusele paraneb võrreldes nendega, kes hindavad ajateenistust püsivalt ebavajalikuks. Nende puhul, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele on ajateenistuse jooksul halvenenud, ei ole koduse keele tunnusel statistiliselt olulist tähtsust. Seega eesti keelt põhikeelena rääkivate ja enda avalduse alusel tulnud ajateenijate hoiakud on ajateenistuse jooksul muutlikumad.

Minnes edasi koondmudeli juurde (tabel 3.2.), on näha, et sotsiaaldemograafilistest tunnustest on endiselt statistiliselt oluline mõju vaid kahel – kas vastanu tuli aega teenima

enda avalduse või kutse alusel ning põhilise koduse keele tunnus, aga seda vähemate kategooriate puhul kui mudelis, kus olid vaid sotsiaaldemograafilised tunnused. Hoiakulistest tunnustest on mõju kuuest viiel. Esmalt saab välja tuua, et eestikeelsetest kodudest pärit ajateenijatel (võrdluses venekeelsetest kodudest pärit ajateenijatega) on 2,3 korda suurem tõenäosus, et nad leiavad nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d, et ajateenistus on vajalik nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt. Enda avalduse alusel tulnutel on 1,6 korda suurem tõenäosus, et nende hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta muutub mõnevõrra, mis võib tingitud olla sellest, et suurem osa (71%) enda avalduse alusel tulnutest leidis ajateenistuse alguses, et ajateenistus on vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt, mistõttu oli nende seas palju neid, kelle arvamus langes positiivsest mõnevõrra madalamale.

Järgnevalt on vaatluse alla võetud hoiakulised prognoosid kategooriale „püsivalt vajalik”. Kõige tugevamat mõju avaldab sellele kategooriale tõsiasi, kas ajateenija tuli hea meelega aega teenima või mitte. Nende puhul, kes tulid hea meelega, on 16,3 korda suurem tõenäosus, et positiivne hinnang ajateenistuse vajalikkusele püsib ajateenistuse vältel, mitte ei pea ajateenistust püsivalt ebavajalikuks. Sama kehtib ka nende puhul, kes hindavad välismissioonidel osalemist oluliseks (7,1 korda suurem tõenäosus) ja kes oleks ajateenistusse tulnud ka siis, kui see oleks vabatahtlik (7,6 korda suurem tõenäosus) ning kes hindavad oma oskusi piisavaks (3 korda suurem tõenäosus). Samuti kehtib tendents – mida rohkem ajateenija usaldab teisi inimesi, seda suurema tõenäosusega püsib tema hoiak teenistuse vajalikkuse kohta kogu teenistuse vältel positiivne.

Vajalikkuse hinnangu kasvu prognoosivad statistiliselt olulise tähtsusega viis hoiakulist tegurit. Esmalt saab välja tuua tendentsi – mida rohkem inimene leiab, et saab teisi usaldada, seda suurem on võimalus, et tema hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta paraneb, kuid seda veidi vähem kui nende puhul, kellel on püsiv hinnang, et ajateenistus on vajalik. Kõige tugevamalt prognoosib ajateenistuse vajalikkuse hinnangu paranemist välismissioonide olulisuse tunnus – kui ajateenija leiab, et välismissioonidel osalemine on oluline, siis on 6,8 korda suurem tõenäosus, et ta hindab pärast SBK-d ajateenistuse vajalikkust rohkem, võrreldes nendega, kelle arvates on ajateenistus püsivalt nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d ebavajalik. Sama kehtib nende puhul, kes oleksid aega teenima tulnud ka siis, kui see oleks vabatahtlik (5,3 korda suurem tõenäosus), nende puhul, kes leiavad, et nende oskused on piisavad (2,9 korda suurem tõenäosus) ning nende puhul, kes

tulid hea meelega aega teenima (1,6 korda suurem tõenäosus). Selle kategooria puhul ei mängi tunnus „mis tunnetega tuli” statistiliselt olulist rolli tõenäoliselt seetõttu, et juba ajateenistuse alguses oli üdini positiivne hoiak ehk leiti, et ajateenistus on vajalik nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt (85% ajateenijatest), mistõttu on nende seas ka vähe neid, kelle hinnang ajateenistuse vajalikkusele oleks saanud muutuda veelgi positiivsemaks.

Gruppi „mõnevõrra pooldajad” sattumist prognoosivad statistiliselt olulise tähtsusega neli hoiakulist tegurit. Usalduse teguri puhul kehtib sama suundumus – mida rohkem ajateenija leiab, et teisi saab usaldada, muutub tema hinnang ajateenistuse vajalikkusele ainult mõnevõrra ehk ta leiab ka pärast SBK-d, et ajateenistus on kas isikliku arengu või riigi julgeoleku seisukohalt vajalik. Selle kategooria puhul prognoosib kõige paremini oma hinnangut mõnevõrra muutma, ehk olema mõnevõrra pooldajad ajateenistuse vajalikkusele, tunnus „mis tunnetega tuli”. Kui vastanu tuli aega teenima hea meelega, siis eksisteerib tema puhul 13,4 korda suurem tõenäosus, et ta muudab ajateenistuse jooksul mõnevõrra oma hinnangut, ehk pooldab ajateenistust mõnevõrra (kas isikliku arengu või riigi julgeoleku vajalikkuse seisukohast). Sama kehtib ka nende puhul, kelle arvates on välismissioonid olulised (5,6 korda suurem tõenäosus) ja nende puhul, kes hindavad oma oskusi kallaletungi korral piisavaks (2,8 korda suurem tõenäosus). Selle kategooria puhul ei ole statistiliselt olulist rolli kahel hoiakulisel tunnusel: „kallaletungimisel võimalik kaitsta” ja „kui ajateenistus oleks vabatahtlik, kas siis tuleks”.

Statistiliselt olulisi tegureid, mis prognoosivad seda, et ajateenija hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta halveneb (ehk ta leiab pärast SBK läbimist, et ajateenistus ei ole vajalik ei isikliku arengu ega ka mitte riigi julgeoleku seisukohalt), on kokku kolm. Usalduse tunnuse puhul kehtib sama suundumus nagu kolme eelneva kategooria puhul – mida rohkem ajateenija leiab, et teisi saab usaldada, seda suurem on tõenäosus, et hinnang ajateenistuse vajalikkusele pärast SBK läbimist on halvenenud (võrdluses nendega, kes peavad ajateenistust algusest peale ebavajalikuks nii riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt). Samuti mängivad siin jällegi olulist rolli tunnused välismissioonide olulisuse ning teenistusse hea meelega tuleku kohta. Kui ajateenija leiab, et välismissioonidel osalemine on oluline, on 2,3 korda suurem tõenäosus (palju väiksem kui sama tunnuse teiste kategooriate puhul), et ta hinnang ajateenistuse vajalikkusele teenistuse jooksul halveneb, kui et ta hindab nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d, et ajateenistus on ebavajalik. Sama

tendents kehtib ka nende puhul, kes tulevad hea meelega aega teenima (10,5 korda suurem tõenäosus).

Analüüsi põhjal saab kokkuvõtlikult väita, et ajateenistuse vajalikkuse hinnangu muutust või püsivust prognoosivad paremini teised hoiakulised tegurid, mis on analüüsi kaasatud. Hoiakulistest teguritest ei osutunud statistiliselt oluliseks prognoosijaks vaid üks: „võõrriigi relvastatud kallaletungi korral võimalik kaitsta”. Statistiliselt oluliseks prognoosijaks on ka vastanu koduse keele tunnus – venekeelsetest kodudest pärit ajateenijatel on suurem risk jääda teenistuse jooksul püsivalt hinnangu juurde, et ajateenistus ei ole vajalik ei isikliku arengu ega ka riigi julgeoleku seisukohalt. Samuti on statistiliselt oluliseks prognoosivaks teguriks see, kas ajateenija tuli teenistusse enda avalduse või kutse alusel. Analüüsitavatest hoiakulistest teguritest on kõige suurem mõju asjaolul, kas ajateenija tuli hea meelega aega teenima või mitte ning kas välismissioonidel osalemist peetakse oluliseks või mitte.

Tabel 3.1. Vajalikkuse muutuse tunnuse logistiline regressioonanalüüs ainult sotsiaaldemograafiliste tunnustega

	Püsivalt vajalik ¹			Vajalikkus paraneb ¹			Mõnevõrra pooldajad ¹			Vajalikkus halveneb ¹		
	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%
Vabaliige	-0,25			-1,44**			-1,79**			-0,87		
Vanus 17–19³	0,35	1,43	0,66-3,09	0,27	1,31	0,51-3,33	0,32	1,37	0,50-3,80	0,74	2,10	0,78-5,62
Vanus 20–22³	-0,03	0,97	0,57-1,66	0,03	1,03	0,53-2,01	-0,07	0,93	0,43-2,01	0,21	1,24	0,59-2,59
Elukoht suur linn⁴	-0,42	0,66	0,39-1,13	0,12	1,13	0,59-2,19	-0,33	0,72	0,36-1,43	-0,25	0,78	0,40-1,53
Elukoht maakonnakeskus/ väikelinn⁴	-0,26	0,77	0,43-1,39	0,06	1,06	0,51-2,18	-0,11	0,89	0,43-1,88	-0,22	0,80	0,39-1,67
Elukoht alevik/suurem küla⁴	-0,56	0,57	0,30-1,09	-0,35	0,71	0,32-1,59	-0,65	0,52	0,22-1,24	-0,56	0,57	0,25-1,31
Põhiharidus/kutseharidus põhihariduse baasil⁵	-0,00	1,00	0,50-2,00	0,38	1,46	0,62-3,46	0,25	1,28	0,44-3,75	0,32	1,38	0,57-3,31
Keskharidus⁵	0,04	1,05	0,55-2,00	0,06	1,06	0,47-2,42	0,35	1,43	0,51-3,95	-0,14	0,87	0,37-2,04
Kutseharidus keskhariduse baasil/ keskeriharidus⁵	0,22	1,25	0,62-2,50	0,31	1,37	0,57-3,30	0,48	1,61	0,55-4,74	-0,06	0,94	0,38-2,34
Enda avalduse alusel⁶	1,43***	4,16	2,41-7,19	0,87**	2,39	1,25-4,56	1,33***	3,80	1,92-7,52	0,86**	2,37	1,22-4,61
Eesti keel⁷	1,50***	4,50	2,85-7,10	1,11***	3,04	1,73-5,33	1,17***	3,21	1,66-6,21	0,52	1,67	0,98-2,87
N	1299											
R²	0,127											
Üldtest⁸	164,4 (40)***											

Märkus: statistiline olulisus *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001.

Tähistused: B – regressioonikordaja; Exp(B) – šansside suhte kordaja; N – analüüsitava indiviidide arv; R² – Nagelkerke kordaja. ¹- taustakategooriaks: püsivalt mittevajalik. ³taustakategooriaks: vanus 23+, ⁴taustakategooriaks: elukohaks väiksem küla/talu. ⁵taustakategooriaks: haridustasemeks rakenduskõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD). ⁶taustakategooriaks: kutse alusel. ⁷taustakategooriaks: põhiliseks koduseks keeleks vene keel. ⁸ hii-ruut-statistik, sulgudes selle vabadusastmete arv.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuring

Tabel 3.2. Vajalikkuse muutuse tunnuse logistiline regressioonanalüüs koos kaitseväälaste hoiakuliste tunnustega

	Püsivalt vajalik ¹			Vajalikkus paraneb ¹			Mõnevõrra pooldajad ¹			Vajalikkus halveneb ¹		
	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%	B	Exp(B)	Usaldus- vahemik, 95%
Vabaliige	-3,27***			-3,83***			-3,94***			-1,48*		
Vanus 17–19³	-0,16	0,86	0,31-2,37	-0,21	0,81	0,27-2,45	-0,11	0,89	0,27-2,91	0,30	1,36	0,45-4,05
Vanus 20–22³	0,03	1,03	0,50-2,13	0,12	1,13	0,51-2,49	-0,04	0,96	0,40-2,32	0,14	1,15	0,52-2,57
Elukoht suur linn⁴	-0,41	0,67	0,33-1,34	0,29	1,34	0,62-2,92	-0,40	0,67	0,30-1,49	-0,43	0,65	0,31-1,37
Elukoht maakonnakeskus/ väikelinn⁴	-0,35	0,70	0,33-1,49	0,06	1,06	0,46-2,47	-0,28	0,75	0,32-1,76	-0,43	0,65	0,29-1,45
Elukoht alevik/suurem küla⁴	-0,82	0,44	0,19-1,02	-0,41	0,67	0,26-1,73	-0,85	0,43	0,16-1,15	-0,78	0,46	0,18-1,14
Põhiharidus/kutseharidus põhihariduse baasil⁵	-0,20	0,82	0,32-2,09	0,35	1,42	0,52-3,93	0,37	1,45	0,43-4,82	0,18	1,20	0,45-3,18
Keskharidus⁵	0,20	1,22	0,51-2,94	0,31	1,36	0,52-3,57	0,56	1,74	0,56-5,48	-0,29	0,75	0,29-1,94
Kutseharidus keskhariduse baasil/ keskeriharidus⁵	0,15	1,16	0,45-3,01	0,47	1,60	0,57-4,51	0,62	1,85	0,55-6,27	-0,14	0,87	0,31-2,42
Enda avalduse alusel⁶	0,59	1,81	0,88-3,74	0,78	2,17	1,00-4,73	0,94*	1,56	1,14-5,75	0,74	2,11	0,99-4,48
Eesti keel⁷	0,82*	2,27	1,17-4,43	0,17	1,18	0,59-2,36	0,40	1,49	0,67-3,32	0,27	1,31	0,69-2,51
Usaldab inimesi	0,18***	1,19	1,08-1,31	0,22***	1,24	1,12-1,38	0,18**	1,20	1,07-1,34	0,12*	1,13	1,02-1,25
Välismissioonid olulised⁸	1,96***	7,12	4,25-11,91	1,92***	6,83	3,85-12,11	1,72***	5,57	3,01-10,29	0,83**	2,29	1,34-3,90
Kallaletungimisel võimalik kaitsta⁹	0,40	1,49	0,83-2,67	0,44	1,56	0,84-2,90	0,04	1,04	0,53-2,02	-0,07	0,93	0,48-1,83
Oskused piisavad¹⁰	1,11***	3,03	1,77-5,18	1,06***	2,88	1,61-5,15	1,01***	2,75	1,48-5,11	-0,28	0,76	0,41-1,39
Tuli hea meelega¹¹	2,79***	16,29	7,77-34,13	0,47	1,60	0,69-3,72	2,60***	13,40	6,05-29,72	2,35***	10,46	4,89-22,38
Vabatahtlik¹²	2,03***	7,63	2,46-23,66	1,67**	5,31	1,64-17,22	0,35	1,42	0,42-4,84	-0,26	0,77	0,21-2,84
N	1240											
R²	0,526											
Üldtest¹³	840,8 (64)***											

Märkus: statistiline olulisus *p < 0,05; **p < 0,01; ***p < 0,001.

Tähistused: B – regressioonikordaja; Exp(B) – šansside suhte kordaja; N – analüüsitava indiviidide arv; R² – Nagelkerke kordaja. ¹taustakategooriaks: püsivalt mittevajalik. ³-taustakategooriaks: vanus 23+, ⁴taustakategooriaks: elukohaks väiksem küla/talu. ⁵taustakategooriaks: haridustasemeks rakenduskõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD). ⁶-taustakategooriaks: kutse alusel. ⁷taustakategooriaks: põhiliseks koduseks keeleks vene keel. ⁸taustakategooriaks: välismissioonidel osalemine ei ole oluline. ⁹taustakategooriaks: kallaletungimisel ei ole võimalik Eestit kaitsta. ¹⁰taustakategooriaks: oskused ei oleks kallaletungi korral piisavad. ¹¹taustakategooriaks: tuli ajateenistusse vastumeelselt. ¹²-taustakategooriaks: kui ajateenistus oleks vabatahtlik, siis vastaja ei oleks astunud ajateenistusse. ¹³hii-ruut-statistik, sulgudes selle vabadusastmete arv.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuuring

5. Arutelu

Artiklis analüüsiti ajateenijate hinnanguid ajateenistuse vajalikkusele ja hinnangute muutust teenistuse jooksul. Analüüsist selgus, et suurem osa ajateenijatest leiab, et ajateenistus on kas nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu või ainult riigi julgeoleku või ainult isikliku arengu seisukohalt vajalik (ajateenistuse alguses 80% vastanutest, pärast SBK-d 74% vastanutest). Tulemus kinnitab teadmist, et Eesti ühiskond ja ajateenijad ühe osana sellest on üldiselt ajateenistust pooldavad^{103,104}. Samas kinnitab analüüs ka seda, et ajateenijad, ehk need, keda teenistus isiklikult puudutab, ei hinda ajateenistust nii vajalikuks, kui seda teeb ülejäänud ühiskond^{105,106} – 92% avaliku arvamuse ja riigikaitse uuringu küsitlusele vastanutest leiab, et ajateenistus on vajalik¹⁰⁷. Kinnitust ei saanud aga see, et ajateenistuse jooksul võib hinnang ajateenistuse vajalikkuse kohta paraneda, mida võis eeldada sellest, ajateenistuse läbinud hindasid ajateenistust vajalikumaks kui need, kes ei ole seda läbinud, aga on kutsealused¹⁰⁸. Samuti saab olulise tulemusena välja tuua selle, et mõlemas küsitlusvoorus leidis suhteliselt palju selliseid (ajateenistuse alguses 21%, pärast SBK-d 26%), kelle hinnangul ei ole ajateenistus vajalik ei Eesti riigi julgeoleku ega ka isikliku arengu seisukohalt. Võrdluseks saab siinkohal välja tuua, et ajateenistust peavad ebavajalikuks kutsealustest 29%, ajateenistuse läbinutest 24%¹⁰⁹ ning kogu elanikkonnast 6% vastanutest¹¹⁰.

Analüüsi põhjal olid ajateenistuse vajalikkuse hinnangutele statistiliselt olulisteks ja kaalukamateks prognoosivateks tunnusteks mõlemas uuringuetapis hoiakulised tegurid (võrreldes sotsiaaldemograafiliste teguritega). Esmalt saab sotsiaaldemograafiliste näitajate puhul esile tuua, et nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK läbimist ei omanud statistiliselt olulist tähtsust prognoosivate tunnustena ajateenistuse vajalikkuse hinnangule sotsiaaldemograafilised tegurid (peale põhilise koduse keele tunnuse). Eelnevast lähtudes saab väita, et ajateenijad on rühmana üsna homogeenne grupp. Huvitava aspektina saab välja tuua, et eestikeelsetest kodudest pärit ajateenijate puhul on mõlema uuringuetapi puhul näha, et nad leiavad ajateenistuse vajaliku olevat just Eesti riigi julgeoleku seisukohalt (peale selle on neil ajateenistuse alguses suurem tõenäosus sattuda ka kategooriasse „vajalik mõlemale”), mis on ootuspärane, et eestikeelsest kodust pärit ajateenija hindab

¹⁰³Kivirähk 2017, lk 42.

¹⁰⁴Turu-uuringute AS 2016.

¹⁰⁵*Ibid.*, lk 11.

¹⁰⁶Kivirähk 2017, lk 42.

¹⁰⁷*Ibid* 2017, lk 42.

¹⁰⁸Turu-uuringute AS 2016, lk 11.

¹⁰⁹*Ibid.*

¹¹⁰Kivirähk 2017, lk 42.

ajateenistust just oma isamaa kaitsmise seisukohalt vajalikuks. Eelnevalt väidetut kinnitavad ka varasemate ajateenistuse vajalikkuse ning riigi turvalisuse kohta käivate uuringute tulemused, kus on välja tulnud, et eestlaste ja venelaste väärtushinnangutes on erinevused^{111, 112, 113}, sest tegu on teistsuguse kultuurilise tausta, ajaloo ja traditsioonidega¹¹⁴.

Omapärase tulemusena saab välja tuua selle, et teiste inimeste usaldamise tegur mängis statistiliselt olulist ja tähtsamat rolli ajateenistuse alguses, mitte pärast SBK läbimist, nagu oleks võinud eeldada, et ajateenijate vahel tekib suurem usaldus ja suurem grupitunnetus just aja jooksul ühistegevuses^{115, 116, 117, 118}. Teisisõnu mängib selles kontekstis suurem usaldus teiste inimeste vastu rolli just ajateenistuse alguses ja aja jooksul ei oma see enam nii suurt tähtsust, kas teisi usaldatakse või mitte. Samas oli üldistatud usalduse tunnus oluliseks prognoosivaks tunnuseks vajalikkuse muutuse regressioonianalüüsis, kus kehtis suundumus, et mida rohkemaid inimesi üldiselt usaldatakse, seda suurem on võimalus, et ajateenistust hinnatakse vajalikuks kui et hinnatakse ajateenistust ebavajalikuks nii teenistuse alguses kui ka pärast SBK-d. Mida rohkem usaldatakse teisi, seda suurem on võimalus, et minnakse kaasa ka teiste mõtetega ehk muudetakse oma hoiakut kui et omatakse püsivalt hinnangut, et ajateenistus on ebavajalik.

Analüüsist selgus, et ligi 2/3 vastanutest pidas ajateenistust kas püsivalt vajalikuks või ebavajalikuks ning ligi kolmandiku (35%) ajateenijate puhul muutus hinnang ehk seeläbi ka hoiak ajateenistuse vajalikkusele, mis omakorda kinnitab teooriat, et hoiakud võivad muutuda^{119, 120, 121, 122, 123, 124}. Hoiakute muutmist võivad põhjustada suured muutused elus^{125, 126, 127} ja muutused rollis, mida indiviid ühiskonnas hetkel kannab¹²⁸. Mõlemad on käesoleva artikli puhul hästi

¹¹¹*Ibid.*

¹¹²Kasearu 2017.

¹¹³Müürsoo, A. 2016. Eesti elanikkonna hoiakud riigi turvalisuse kohta Eurobaromeetri 2015. aasta eriuuringu andmetel. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool.

¹¹⁴Tart, I. 2011. Introduction. Basic Human Values: Social Psychology, Sociology, Culture and the Units of Cultural Communities. – Basic Human Values in Estonia and Baltic Sea Countries. Tart, I. (ed.). Tartu: TÜ kirjastus.

¹¹⁵Bruggeman 2017.

¹¹⁶Siebold 2007.

¹¹⁷King 2006.

¹¹⁸Breidahl *et al.* 018.

¹¹⁹Bardi, Goodwin 2011.

¹²⁰Maio 2010.

¹²¹Schwartz 2005.

¹²²Bardi jt 2014.

¹²³Kasearu 2017.

¹²⁴Prants 2013.

¹²⁵Bardi, Goodwin 2011.

¹²⁶Bardi *et al.* 2014.

¹²⁷Maio 2010.

¹²⁸Schwartz 2005.

jälgitavad – ajateenija kolib pikaks ajaks oma tuttavast kodusest keskkonnast ära, on väeosas olemise ajal väliskeskkonnast justkui välja lülitatud, täiesti eraldi ja esialgu uudes militaarmaailmas, ümbritsetud uuest seltskonnast, mis kõik kokku annavad aluse väärtushinnangute muutuseks. Analüüsi põhjal ei saa aga väita, et väärtused oleksid sotsialiseerunud või et ajateenijatest oleks tekkinud ühtne, teineteist usaldav ja samade väärtushinnangutega grupp. Samuti saab analüüsi põhjal välja tuua, et nende indiviidide hulk, kelle arvates ei ole ajateenistus ei riigi julgeoleku ega ka isikliku arengu seisukohalt vajalik, suureneb võrreldes teiste gruppidega (ajateenistust riigi julgeoleku ja isikliku arengu seisukohalt vajalikuks pidajad ning mõlema seisukohalt vajalikuks pidajad) veidi rohkem (5% võrra). Huvitav on asjaolu (olenemata sellest, et muutused on väikesed), et teenistuse jooksul jõuab suurem osa respondente (2% võrra) teadmiseni, et ajateenistus on just riigi julgeoleku seisukohalt vajalik ning samas väheneb nende indiviidide hulk (4% võrra), kes leiavad, et ajateenistus on isiklikuks arenguks vajalik. See võib tingitud olla sellest, et tänu õppetööle ajateenistuses jõutakse arusaamani, et riigi seisukohalt on ajateenistus oluline, aga isikliku arengu koha pealt pettutakse. Samuti saab siinkohal olulise tulemusena välja tuua, et hinnangute muutusi ja püsivust saab tunduvalt paremini ennustada ja kirjeldada teiste kaitsealaste hoiakute põhjal kui sotsiaaldemograafiliste tegurite kaudu, mida sai eeldada ka varasematele uuringutele toetudes ¹²⁹, ¹³⁰. Olulisteks prognoosivateks teguriteks olid hinnang välismissioonide olulisusele, tunnetus, kas oskused on piisavad kallaletungi korral, kas aega tuldi teenima hea meelega ning kas teenistusse tuldaks ka siis, kui see ei oleks Eesti riigis kohustuslik, vaid vabatahtlik. Üldistatult saab öelda, et kui leitakse, et välismissioonid on olulised, oskused on kallaletungi korral piisavad, aega tuldi teenima hea meelega ja tuldaks ka siis, kui see oleks vabatahtlik, siis on ka suurem võimalus, et teenistuse jooksul puudub püsiv hinnang, et ajateenistus ei ole vajalik ei Eesti riigi julgeoleku ega ka mitte isikliku arengu seisukohalt. Sama saab väita üldise usalduse kohta – mida rohkem üldiselt inimesi usaldatakse, seda suurem on tõenäosus, et teenistuse jooksul ei kujune püsivat hinnangut ajateenistuse ebavajalikkuse kohta.

On teada, et üheks võimalikuks käitumist suunavaks teguriks on hoiakud¹³¹ ja Eesti Kaitseväe seisukohalt on tähtis kujundada ja säilitada positiivseid hoiakuid, et kaitsetegevusse panustajaid oleks rohkem¹³². Seega võiks Eesti Kaitseväe prioriteet olla kaitsealaste hoiakute positiivsemaks muutmine. Selleks, et saavutada parem tulemus väljaõppes – ehk selle artikli kontekstis – saavutada rohkemate

¹²⁹Kasearu 2017.

¹³⁰Sundberg 2016.

¹³¹Ajzen 1991.

¹³²Narusk 2010.

indiviidide puhul, et neil oleks ajateenistuse algusest peale ja ka teenistuse jooksul püsiv hinnang, et ajateenistus on vajalik nii Eesti riigi julgeoleku kui ka isikliku arengu seisukohalt (50% vastanutest) või et nende hinnang ajateenistuse vajalikkusele paraneks teenistuse jooksul (14% vastanutest), tuleks tegeleda kolme aspektiga. Esiteks mõjutab ajateenijate hoiakud kogu ühiskond ja seal levivad arusaamad¹³³. Seega tuleks tegeleda teavitustööga kogu Eesti ühiskonnas, selgitades näiteks ajateenistuse vajalikkust ja murda negatiivseid müüte. Teise punktina saab välja tuua, et kuna analüüsist selgus, et ei ole ühtegi sotsiaalset gruppi (v.a lõhe eesti- ja venekeelsete vahel), kellega saaks otseselt selles küsimuses „tegeleda”, siis tuleks pigem jälgida ja proovida suunata kaitsealaseid hoiakuid, k.a ajateenistuse vajalikkuse mõistmist. Eriti oluline on positiivne hoiak välismissioonide olulisuse küsimuses, tänu millele leitakse, et ajateenistus on pigem vajalik kui ebavajalik. Samuti on Kaitseväe puhul positiivsema hoiakuga (leiavad, et ajateenistus on vajalik) need indiviidid, kes arvavad, et nende oskused on kallaletungi korral piisaval. Teisisõnu tuleks tegeleda ka ajateenijate vaimsema poolega – süstida neisse eneseusku ja kindlust, et nende oskused on piisavad. Kolmandana saab välja tuua, et püsivalt hindavad ajateenistust vajalikuks need ajateenijad, kes tulevad aega teenima hea meelega, mistõttu tuleks tegeleda positiivsete hoiakute loomise ja kujundamisega juba enne ajateenistusse astumist.

6. Kokkuvõte

Kokkuvõtlikult saab öelda, et ajateenijate hinnangud (ehk seeläbi ka hoiakud) ajateenistuse vajalikkusele võivad teenistuse jooksul muutuda. 2016. aastal aega teenima asunutest ligikaudu kolmandik muutis oma hoiakut ajateenistuse jooksul teenistuse vajalikkuse kohta ning ülejäänud 2/3 jäid ka pärast SBK-d kindlaks oma ajateenistuse alguses antud hinnangule, leides et ajateenistus on vajalik nii isikliku arengu kui ka Eesti riigi julgeoleku seisukohalt või et ajateenistus ei ole kummagi seisukohalt vajalik. Ühtset kindlat tendentsi – kas hoiakuid muudetakse Kaitseväele positiivsemas või negatiivsemas suunas, välja tuua ei saa. Märkimisväärne on siinkohal asjaolu, et mingeid kindlaid sotsiaalseid gruppe, kes oma hoiakuid muudaks, ei õnnestunud välja selgitada. Tõdeda saab vaid seda, et eesti keelt põhilise koduse keelena rääkivate ajateenijate puhul on võrreldes venekeelsetest kodudest pärit ajateenijatega suurem tõenäosus, et nad peavad ajateenistust püsivalt teenistuse jooksul vajalikuks. Samuti saab analüüsi põhjal öelda, et nende puhul, kes astusid ajateenistusse omal algatusel, on suurem võimalus, et nad muudavad oma hoiakud ajateenistuse vajalikkuse kohta vaid mõnevõrra, ehk leiavad pärast SBK lõppu, et ajateenistus on vajalik kas isikliku arengu või Eesti riigi

¹³³Leander 2004.

julgeoleku seisukohalt. Analüüsist selgus, et paremini on ajateenistuse vajalikkuse hinnangu muutus seletatav teiste kaitseteemalistse hoiakute kaudu, mis olid ajateenijatel välja kujunenud pärast SBK lõppu. Üldine tendents on, et mida positiivsema hoiakuga ollakse erinevates kaitseteemalistes küsimustes, seda suurem on tõenäosus, et ajateenistust hinnatakse nii ajateenistuse alguses kui ka pärast SBK-d vajalikuks või et hinnang ajateenistuse vajalikkusele paraneb ja vastupidi. Peale selle on oluliseks mõjutajaks asjaolu, kas tuldi hea meeleaga aega teenima või mitte ja kas tuldaks teenistusse ka siis, kui see ei oleks Eesti Vabariigis kohustuslik, vaid vabatahtlik. Kui ollakse positiivselt meelestatud (tuldi hea meeleaga ja asutakse aega teenima ka siis, kui see ei oleks kohustuslik), siis hinnatakse ka ajateenistuse vajalikkust positiivsemat ja vastupidi.

Lisad

Lisa 1

Lisatabel 1. Ajateenistuse vajalikkuse muutus (N)

Kas ajateenistus on vajalik Eesti riigi julgeoleku ja/või isikliku arengu seisukohalt? 2. uuringuetapp						
Kas ajateenistus on vajalik Eesti riigi julgeoleku ja/või isikliku arengu seisukohalt? 1. uuringuetapp		Vajalik mõlemale	Vajalik riigi julgeolekule	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kummalegi vajalik	Kokku
	Vajalik mõlemale	547	75	37	69	728
	Vajalik riigi julgeolekule	52	73	6	33	164
	Vajalik isiklikuks arenguks	47	13	30	51	141
	Pole kummalegi vajalik	32	31	14	189	266
	Kokku	678	192	87	342	1299

Märkus: Kollasega – „püsivalt vajalik”; rohelisega – „vajalikkus paraneb”; lillaga – „mõnevõrra pooldajad”; punasega – „vajalikkus halveneb”; sinisega – „püsivalt mittevajalik”.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuuring

Lisatabel 2. Kirjeldav statistika I etapi põhitunnusele „Kas peate ajateenistust vajalikuks isikliku arengu ja/või Eesti riigi julgeoleku jaoks?”

Tunnus	Väärtused/ vastusevariandid	I etapi põhitunnus				
		N/%				
		Vajalik mõlemale	Vajalik riigile	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kummalegi vajalik	Kokku
Vastaja vanus	17-19a	281 69,9%	45 11,2%	42 10,4%	34 8,5%	402 100%
	20-22a	388 50,3%	99 12,8%	87 11,3%	197 25,6%	771 100%
	23+a	59 46,8%	20 15,9%	12 9,5%	35 27,8%	126 100%
	Kokku	728 56%	164 12,6%	141 10,9%	266 20,5%	1299 100%
	χ^2	63,7 (df = 6)				
	Crameri V	0,157				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Põhiline kodune keel	Eesti	664 59,5%	160 14,3%	98 8,8%	194 17,4%	1116 100%
	Vene	64 35%	4 2,2%	43 23,5%	72 39,3%	183 100%
	Kokku	728 56%	164 12,6%	141 10,9%	266 20,5%	1299 100%
	χ^2	103,7 (df = 3)				
	Crameri V	0,282				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Vastaja elukoht	Suur linn (Tln, Trt, Nrv)	270 48,2%	80 14,3%	76 13,6%	134 23,9%	560 100%
	Maakonnakeskus/väikelinn/alev	200 61,5%	36 11,1%	30 9,2%	59 18,2%	325 100%
	Alevik/suurem küla	101 60,1%	18 10,7%	14 8,3%	35 20,8%	168 100%
	Väiksem küla/talu	157 63,8%	30 12,2%	21 8,5%	38 15,4%	1299 100%
	Kokku	728 56%	164 12,6%	141 10,9%	266 20,5%	1299 100%
	χ^2	27,4 (df = 9)				
	Crameri V	0,084				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				

Lisatabel 2. Kirjeldav statistika I etapi põhitunnusele „Kas peate ajateenistust vajalikuks isikliku arengu ja/või Eesti riigi julgeoleku jaoks?” (järg)

		I etapi põhitunnus				
		N/%				
Tunnus	Vastusevariandid	Vajalik mõlemale	Vajalik riigile	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kummalegi vajalik	Kokku
Haridustase	Põhiharidus või kutseharidus põhihariduse baasil	161 56,5%	26 9,1%	34 11,9%	64 22,5%	285 100%
	Keskharidus	409 59,9%	84 12,3%	69 10,1%	121 17,7%	683 100%
	Kutseharidus keskhariduse baasil/keskeri-haridus	125 50,8%	37 15%	26 10,6%	58 23,6%	246 100%
	Rakenduskõrg-haridus või kõrgharidus (BA, MA, PhD)	33 38,8%	17 20%	12 14,1%	23 27,1%	85 100%
	Kokku	728 56%	164 12,6%	141 10,9%	266 20,5%	1299 100%
	χ^2	22,7 (df = 9)				
	Crameri V	0,076				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,01				
Mille alusel astus ajateenistusse	Omal algatusel	382 71,1%	57 10,6%	51 9,5%	47 8,8%	537 100%
	Kutse alusel	346 45,4%	107 14%	90 11,8%	219 28,7%	762 100%
	Kokku	728 56%	164 12,6%	141 10,9%	266 20,5%	1299 100%
	χ^2	103,2 (df = 3)				
	Crameri V	0,282				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Kui oleks vabatahtlik, kas oleks astunud	Jah	366 92,9%	13 3,3%	11 2,8%	4 1%	394 100%
	Ei	313 37,5%	144 17,3%	124 14,9%	253 30,3%	834 100%
	Kokku	679 55,3%	157 12,8%	135 11%	257 20,9%	1228 100%
	χ^2	334,6 (df = 3)				
	Crameri V	0,522				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				

Lisatabel 2. Kirjeldav statistika I etapi põhitunnusele „Kas peate ajateenistust vajalikuks isikliku arengu ja/või Eesti riigi julgeoleku jaoks?” (järg)

		I etapi põhitunnus				
		N/%				
Tunnus	Vastusevariandid	Vajalik mõlemale	Vajalik riigile	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kummalegi vajalik	Kokku
Mis tunnetega tuli	Hea meelega	566 84,7%	44 6,6%	42 6,3%	16 2,4%	668 100%
	Vastumeelselt	162 25,7%	120 19%	99 15,7%	250 39,6%	631 100%
	Kokku	728 56%	164 12,6%	141 10,9%	266 20,5%	1299 100%
	χ^2	487,7 (df = 3)				
	Crameri V	0,613				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Osalemine välismissioonidel	Oluline	627 66,5%	129 13,7%	69 7,3%	118 12,5%	943 100%
	Ei ole oluline	99 28,4%	33 9,5%	70 20,1%	147 42,1%	349 100%
	Kokku	726 56,2%	162 12,5%	139 10,8%	265 20,5%	1292 100%
	χ^2	216,8 (df = 3)				
	Crameri V	0,410				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Kallale-tungimisel võimalik kaitsta	Jah	464 73,8%	80 12,7%	29 4,6%	56 8,9%	629 100%
	Ei	237 38,7%	78 12,7%	107 17,5%	190 31%	612 100%
	Kokku	701 56,5%	158 12,7%	136 11%	246 19,8%	1241 100%
	χ^2	191,1 (df = 3)				
	Crameri V	0,392				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Usaldab inimesi	N	728	164	141	266	1299
	M	6,36	6,28	5,99	5,01	6,03
	F-statistik	22,4 (df = 3)				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				

Märkus: N – indiviidide arv, M – keskmine.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuuring

Lisatabel 3. Kirjeldav statistika II etapi põhitunnusele „Kas peate ajateenistust vajalikuks isikliku arengu ja/või Eesti riigi julgeoleku jaoks?”

		II etapi põhitunnus				
		N/%				
Tunnus	Väärtused/ vastusevariandid	Vajalik mõlemale	Vajalik riigile	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kummalegi vajalik	Kokku
Vastaja vanus	17-19a	253 62,9%	57 14,2%	22 5,5%	70 17,4%	402 100%
	20-22a	368 47,7%	111 14,4%	58 7,5%	234 30,4%	771 100%
	23+	57 45,2%	24 19%	7 5,6%	38 30,2%	126 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	34,2 (df = 6)				
	Crameri V	0,115				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Põhiline kodune keel	Eesti	617 55,3%	185 16,6%	63 5,6%	251 22,5%	1116 100%
	Vene	61 33,3%	7 3,8%	24 13,1%	91 49,7%	183 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	89,2 (df = 3)				
	Crameri V	0,262				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Vastaja elukoht	Suur linn (Tln, Trt, Nrv)	257 45,9%	87 15,5%	47 8,4%	169 30,2%	560 100%
	Maakonnakeskus/väikelinn/alev	181 55,7%	43 13,2%	22 6,8%	79 24,3%	325 100%
	Alevik/suurem küla	94 56%	23 13,7%	8 4,8%	43 25,6%	168 100%
	Väiksem küla/talu	146 59,3%	39 15,9%	10 4,1%	51 20,7%	246 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	21,5 (df = 9)				
	Crameri V	0,074				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,05				

Lisatabel 3. Kirjeldav statistika II etapi põhitunnusele „Kas peate ajateenistust vajalikuks isikliku arengu ja/või Eesti riigi julgeoleku jaoks?” (järg)

		II etapi põhitunnus				
		N/%				
Tunnus	Vastusevariandid	Vajalik mõlemale	Vajalik riigile	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kummalegi vajalik	Kokku
Haridustase	Põhiharidus või kutseharidus põhihariduse baasil	155 54,4%	27 9,5%	17 6%	86 30,2%	285 100%
	Keskharidus	367 53,7%	114 16,7%	45 6,6%	157 23%	683 100%
	Kutseharidus keskhariduse baasil/keskeriharidus	122 49,6%	34 13,8%	21 8,5%	69 28%	246 100%
	Rakenduskõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD)	34 40%	17 10%	4 4,7%	30 35,3%	85 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	21,5 (df = 9)				
	Crameri V	0,074				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,05				
Mille alusel astus ajateenistusse	Omal algatusel	345 64,2%	69 12,8%	37 6,9%	86 16%	537 100%
	Kutse alusel	333 43,7%	123 16,1%	50 6,6%	256 33,6%	762 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	64,8 (df = 3)				
	Crameri V	0,223				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Kui oleks vabatahtlik, kas oleks astunud	Jah	371 89%	15 3,6%	16 3,8%	15 3,6%	417 100%
	Ei	307 34,8%	177 20,1%	71 8%	327 37,1%	882 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	339,1 (df = 3)				
	Crameri V	0,511				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				

Lisatabel 3. Kirjeldav statistika II etapi põhitunnusele „Kas peate ajateenistust vajalikuks isikliku arengu ja/või Eesti riigi julgeoleku jaoks?” (järg)

Tunnus	Vastusevariandid	II etapi põhitunnus				
		N/%				
		Vajalik mõlemale	Vajalik riigile	Vajalik isiklikuks arenguks	Pole kummalegi vajalik	Kokku
Mis tunnetega tuli	Hea meelega	485 72,6%	69 10,3%	40 6%	74 11,1%	668 100%
	Vastumeelselt	193 30,6%	123 19,5%	47 7,4%	268 42,5%	631 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	150,7 (df = 3)				
	Crameri V	0,439				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Osalemine välismissioonidel	Oluline	604 64,3%	157 16,7%	49 5,2%	130 13,8%	940 100%
	Ei ole oluline	74 20,6%	35 9,7%	38 10,6%	212 59,1%	359 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	316,3 (df = 3)				
	Crameri V	0,493				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Kallale-tungimisel võimalik kaitsta	Jah	444 71,6%	97 15,6%	16 2,6%	63 10,2%	620 100%
	Ei	234 34,5%	95 14%	71 10,5%	279 41,1%	679 100%
	Kokku	678 52,2%	192 14,8%	87 6,7%	342 26,3%	1299 100%
	χ^2	234,1 (df = 3)				
	Crameri V	0,424				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Oskused piisavad	Jah	506 70,1%	104 14,4%	37 5,1%	75 10,4%	722 100%
	Ei	144 27,8%	85 16,4%	46 8,9%	243 46,9%	518 100%
	Kokku	650 52,4%	189 15,2%	83 6,7%	318 25,6%	1240 100%
	χ^2	266,9 (df = 3)				
	Crameri V	0,464				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				
Usaldab inimesi	N	678	192	87	342	1299
	M	6,42	5,77	5,51	4,91	5,86
	F-statistik	31,0 (df = 3)				
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001				

Märkus: N – indiviidide arv, M – keskmine.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuring

Lisatabel 4. Kirjeldav statistika vajalikkuse muutuse tunnusele

		Vajalikkuse muutus					
		N/%					
Tunnus	Väärtused/ vastuse-variandid	Püsivalt vajalik	Vajalikkus paraneb	Mõnevõrra pooldajad	Vajalikkus halveneb	Püsivalt mitte-vajalik	Kokku
Vastaja vanus	17–19	241 60%	43 10,7%	48 11,9%	46 11,4%	24 6%	402 100%
	20–22	352 45,7%	114 14,8%	71 9,2%	94 12,2%	140 18,2%	771 100%
	23+	57 45,2%	19 15,1%	12 9,5%	13 10,3%	25 19,8%	126 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	47,0 (df = 8)					
	Crameri V	0,134					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					
Põhiline kodune keel	Eesti	597 53,5%	152 13,6%	116 10,4%	122 10,9%	129 11,6%	1116 100%
	Vene	53 29%	24 13,1%	15 8,2%	31 16,9%	60 32,8%	183 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	73,2 (df = 4)					
	Crameri V	0,237					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					
Vastaja elukoht	Suur linn (Tln, Trt, Nrv)	252 45%	86 15,4%	53 9,5%	70 12,5%	99 17,7%	560 100%
	Maakonna-keskus/ väikelinn/ alev	167 51,4%	42 12,9%	37 11,4%	37 11,4%	42 12,9%	325 100%
	Alevik/ suurem küla	89 53%	21 12,5%	15 8,9%	18 10,7%	25 14,9%	168 100%
	Väiksem küla/talu	142 57,7%	27 11%	26 10,6%	28 11,4%	23 9,3%	246 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	19,4 (df = 12)					
	Crameri V	0,071					
	Olulisuse tõenäosus	p = 0,079					

Lisatabel 4. Kirjeldav statistika vajalikkuse muutuse tunnusele (järg)

		Vajalikkuse muutus					
		N/%					
Tunnus	Vastusevariandid	Püsivalt vajalik	Vajalikkus paraneb	Mõnevõrra pooldajad	Vajalikkus halveneb	Püsivalt mittevajalik	Kokku
Haridus-tase	Põhiharidus või kutseharidus põhihariduse baasil	128 44,9%	46 16,1%	25 8,8%	44 15,4%	42 14,7%	285 100%
	Keskharidus	367 53,7%	83 12,2%	76 11,1%	72 10,5%	85 12,4%	683 100%
	Kutseharidus keskhariduse baasil/kesk-eriharidus	118 48%	35 14,2%	24 9,8%	26 10,6%	43 17,5%	246 100%
	Rakendus-kõrgharidus või kõrgharidus (BA, MA, PhD)	37 43,5%	12 14,1%	6 7,1%	11 12,9%	19 22,4%	85 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	20,4 (df = 12)					
	Crameri V	0,072					
	Olulisuse tõenäosus	p = 0,059					
Mille alusel astus ajateenistusse	Omaalgatus-likult	328 61,1%	59 11%	64 11,9%	57 10,6%	29 5,4%	537 100%
	Kutse alusel	322 42,3%	117 15,4%	67 8,8%	96 12,6%	160 21%	762 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	83,5 (df = 4)					
	Crameri V	0,254					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					
Mis tunnetega tuli	Hea meeleaga	483 72,3%	37 5,5%	74 11,1%	63 9,4%	11 1,6%	668 100%
	Vastumeel-selt	167 26,5%	139 22%	57 9%	90 14,3%	178 28,2%	631 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	366,5 (df = 4)					
	Crameri V	0,531					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					

Lisatabel 4. Kirjeldav statistika vajalikkuse muutuse tunnusele (järg)

		Vajalikkuse muutus					
		N/%					
Tunnus	Vastusevariandid	Püsivalt vajalik	Vajalikkus paraneb	Mõnevõrra pooldajad	Vajalikkus halveneb	Püsivalt mittevajalik	Kokku
Kui oleks vaba-tahtlik, kas oleks astunud	Jah	340 81,5%	40 9,6%	22 5,3%	10 2,4%	5 1,2%	417 100%
	Ei	310 35,1%	136 15,4%	109 12,4%	143 16,2%	184 20,9%	882 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	264,1 (df = 4)					
	Crameri V	0,451					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					
Osalemine välis-missioonidel	Oluline	568 60,4%	142 15,1%	100 10,6%	77 8,2%	53 5,6%	940 100%
	Ei ole oluline	82 22,8%	34 9,5%	31 8,6%	76 21,2%	136 37,9%	359 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	303,3 (df = 4)					
	Crameri V	0,483					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					
Kallale-tungi-misel võimalik kaitsta	Jah	408 65,8%	92 14,8%	57 9,2%	35 5,6%	28 4,5%	620 100%
	Ei	242 35,6%	84 12,4%	74 10,9%	118 17,4%	161 23,7%	679 100%
	Kokku	650 50%	176 13,5%	131 10,1%	153 11,8%	189 14,5%	1299 100%
	χ^2	181,3 (df = 4)					
	Crameri V	0,374					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					
Oskused piisavad	Jah	467 64,7%	103 14,3%	77 10,7%	37 5,1%	38 5,3%	722 100%
	Ei	161 31,1%	64 12,4%	50 9,7%	108 20,8%	135 26,1%	518 100%
	Kokku	628 50,6%	167 13,5%	127 10,2%	145 11,7%	173 14%	1240 100%
	χ^2	225,7 (df = 4)					
	Crameri V	0,427					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					
Usaldab inimesi	N	650	176	131	153	189	1299
	M	6,23	6,28	5,95	5,37	4,54	5,86
	F-statistik	21,2 (df = 4)					
	Olulisuse tõenäosus	p < 0,001					

Märkus: N – indiviidide arv, M – keskmine.

Andmed: Ajateenijate kompleksuuringu 2016. aasta prooviuuring

Kirjandus

- Ajzen, I.** 1991. The Theory of Planned Behavior. – *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, Vol. 50, Issue 2, pp. 179–211.
- Bardi, A.; Goodwin, R.** 2011. The dual route to value change: Individual processes and cultural moderators. – *Journal of Cross-Cultural Psychology*, Vol. 42, pp. 271–287.
- Bardi, A.; Buchanan, K. E.; Goodwin, R.; Robinson, M.; Slabu, L.** 2014. Value Stability and Change During Self-Chosen Life Transitions: Self-Selection Versus Socialization Effects. – *Journal of Personality and Social Psychology* 2014, Vol. 106, No.1, pp. 131–147.
- Bardi, A.; Goodwin, R.** 2011. The Dual Route to Value Change: Individual Processes and Cultural Moderators. – *Journal of Cross-Cultural Psychology*. Vol 42(2), pp. 271–287.
- Bardi, A.; Calogero, R. M.; Mullen, B.** 2008. A New Archival Approach to the Study of Values and Value-Behavior Relations: Validation of the Value Lexicon. – *Journal of Applied Psychology*, Vol. 93, pp. 483–497.
- Bergman, M. M.** 1998. Social representations as the mother of all behavioral predispositions? The relations between social representations, attitudes, and values. – *Papers on Social Representations*, Vol. 7, pp. 77–83.
- Breidahl, K. N.; Holtug, N.; Kongshøj, K.** 2018. Do shared values promote social cohesion? If so, which? Evidence from Denmark. – *European Political Science Review*, Vol. 10(1), pp. 97–118.
- Bruggeman, J.** 2018. Consensus, cohesion and connectivity. – *Social Networks*, Vol 52, pp. 115–119.
- Calogero, R. M.; Bardi, A.; Sutton, R.** 2009. A need basis for values: Associations between the need for cognitive closure and value priorities. – *Personality and Individual Differences*, Vol. 46, pp. 154–159.
- Core Values.** Swedish Armed Forces kodulehekül.
<<https://www.forsvarsmakten.se/en/about/vision/core-values/>> (14.02.2018).
- Eagly, A. H.; Chaiken, S.** 1993. *The psychology of attitudes*. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich College.
- Eesti julgeolekupoliitika alused** 2010. Riigikogus heaks kiidetud 12.05.2010.
<http://vm.ee/sites/default/files/content-editors/JPA_2010.pdf> (05.10.2017).
- Eesti Vabariigi põhiseadus** 1992. Vastu võetud 28.06.1992. <<https://www.riigiteataja.ee/akt/12846827>>.
- Kaitseväge eetikakoodeks** 2016. Kinnitatud Kaitseväge juhataja 17.02.2016 käskkirjaga nr 54.
<<http://www.mil.ee/UserFiles/sisu/kaitsevagi/symbolika/Kv%20eetikakoodeks%20KVJ%20kk%20nr%2054.pdf>> (12.11.2017).
- Kaitseväge sisemäärustik** 2013. Kinnitatud Kaitseväge juhataja 05.04.2013 käskkirjaga nr 95.
<<http://www.mil.ee/UserFiles/sisu/kaitsevagi/organisatsioon/õigusaktid/Kaitseväge%20sisemäärustik.pdf>> (12.11.2017).

Kaitseväeteenistuse seadus 2012. Vastu võetud 13.06.2012.

<<https://www.riigiteataja.ee/akt/110072012001>> (02.12.2017)

Kasearu, K. 2017. Ajateenistuse vajalikkus ja Kaitseväe kuvand – mil määral muutuvad ajateenijate arvamused ajateenistuse jooksul? – Riigikaitse inimvara kaardistamine: uuringute tulemused. Artiklikogumik. Tartu: SJKK.

<https://www.yti.ut.ee/sites/default/files/aki/ajateenistuse_vajalikkus_ja_kaitsevae_kuvand.pdf> (16.10.2017).

King, A. 2006. The Word of Command. Communication and Cohesion in the Military. – Armed Forces and Society, Vol. 32, No 4, pp. 493–12.

Kivirähk, J. 2017. Avalik arvamus ja riigikaitse. Tellija: Kaitseministeerium. Tallinn: Turu-uuringute AS. <http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/avalik_arvamus_ja_riigikaitse_oktoober_2017.pdf> (03.04.2017).

Kohlberg, L.; Hersh, R. H. 1977. Moral Development: A Review of the Theory. – Theory Into Practice, Vol. 16, Issue 2, pp. 53–59.

Land Force 2014. Lithuanian Armed Forces kodulehekülg.

<https://kariuomene.kam.lt/en/structure_1469/land_force.html> (25.02.2018).

Leander, A. 2004. Drafting community: understanding the fate of conscription. – Armed Forces and Society, Vol. 30(4), pp. 571–599.

Lilleoja, L.; Tart, I. 2011. Estonian Basic Value Structures. – Basic Human Values in Estonia and Baltic Sea Countries. Ed. by Tart, I. Tartu: TÜ Kirjastus, pp. 39–62.

Maio, G. R. 2010. Mental representations of social values. – Advances in experimental social psychology, Vol. 42. Ed. by Zanna, P. New York, NY: Academic Press, pp. 1–43. <<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0065260110420018?showall%3Dtrue%26via%3Dihub>> (16.02.2018).

Marshall, A. 2017. US Navy Values&Standards. US Navy Core Values. Boot Camp & Military Fitness Institute kodulehekülg. <<https://bootcampmilitaryfitnessinstitute.com/2017/06/23/us-navy-values-standards/>> (24.02.2018).

Müürsoo, A. 2016. Eesti elanikkonna hoiakud riigi turvalisuse kohta Eurobaromeetri 2015. aasta eriuuringu andmetel. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool

Narusk, J. 2010. Ajateenijate riigikaitsetahe ja sellest aru saamine 2001 võrdlus 2010 Kirde kaitseringkonna ajateenijatega. Lõputöö. Tartu: KVÜÕA. <https://ilias.mil.ee/goto.php?target=file_41887_download&client_id=uusilias> (16.01.2018)

Patterson, M. S.; Phipps, J. E. 2002. Ethics – Redirecting the Armys Moral Compass. Harvard University, John F. Kennedy School of Government. National Security Programm. <<http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a404268.pdf>> (16.10.2017).

- Prants, R.** 2013. Ajateenijate hoiakute muutmine sõduribaaskursuse jooksul. Magistritöö. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
<https://digiriil.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/84/2013_Prants.pdf?sequence=1> (09.09.2017).
- Pungar, M.** 2014. Ajateenijast juhtide hoiakute kujundamine Kuperjanovi ja Viru jalaväepataljoni jalaväekompaniide näitel. Magistritöö. Tartu: KVÜÕA.
<https://ilias.mil.ee/goto.php?target=file_30910_download&client_id=uusilias> (10.01.2018).
- Realo, A.** 2013. Väärtused. Eesti inimarengu aruanne 2012/2013. Eesti maailmas. Tallinn: Eesti Koostöökog, lk 43–53. <https://www.kogu.ee/wp-content/uploads/2014/05/EIA_lowres.pdf> (08.04.2018).
- Roberts, C.** 2010. Measuring Social Attitudes. – Social Measurement through Social Surveys: An Applied Approach. Ed. by Blumer, M.; Gibbs, J.; Hyman, L. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Roccas, S.; Sagiv, L.; Schwartz, S. H.; Knafo, A.** 2002. The Big Five personality factors and personal values. – Personality and Social Psychology Bulletin, Vol. 28, pp. 789–801.
- Rokeach, M.** 1973. The nature of human values. New York: Free Press.
- Schwartz, S. H.** 2005. Validity and applicability of the theory of values. – Valores e comportamentos nas organizacoes. Ed. by Tamayo, A.; Porto, J. B. Petropolis, Brasiilia: Editora Vozes, pp. 56–95.
- Schwartz, S. H.** 1992. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. – Advances in experimental social psychology, Vol. 25. Ed. by Zanna, M. New York: Academic Press, pp. 1–65.
<<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0065260108602816>>.
- Siebold, G. L.** 2007. The Essence of Military Group Cohesion. – Armed Forces and Society, Vol. 33, No. 2, pp. 286–295.
- Sundberg, R.** 2016. Value Stability and Change in an ISAF Contingent. – Journal of Personality, Vol. 84(1), pp. 91–102.
- Tart, I.** 2011. Introduction. Basic Human Values: Social Psychology, Sociology, Culture and the Units of Cultural Communities. – Basic Human Values in Estonia and Baltic Sea Countries. Ed. by Tart, I. Tartu: TÜ Kirjastus, pp. 5–8.
- The Army Values.** U.S. Army. Army.mil kodulehekül. <<https://www.army.mil/e2/downloads/rv7/values/armyvalues.pdf>> (25.02.2018).
- Turu-uuringute AS.** 2016. Arvamused Kaitseväest enne ja pärast ajateenistust. Tallinn. <<https://www.kra.ee/static/Aruanne-2016.pdf>> (11.11.2017).
- Uuk, R.** 2013. Eesti ajateenistuse müüdid. Risto Uuk kodulehekül. <<http://www.ristouuk.com/eesti-ajateenistuse-muudid/>> (26.02.2018).
- Values and Standards of the British Army** 2008. Great Britain, British Army. <<http://ethics.iit.edu/ecodes/node/5512>> (12.02.2018).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Anet Mürsoo (11.03.1993)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Kui vajalikuks peavad ajateenijad ajateenistust? Mõjutegurid ja hinnangu muutus teenistuse jooksul“, mille juhendaja on Kairi Kasearu

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 24.05.2018